

TARTU ÜLIKOOL
FILOSOOFIATEADUSKOND
GERMAANI-ROMAANI FILOLOOGIA OSAKOND
KLASSIKALISE FILOLOOGIA ÕPPETOOL

Merike Ristikivi

LADINA PÄRITOLU JURIIDILISED
TERMINID EESTI ÕIGUSKEELES

MAGISTRITÖÖ

Juhendaja prof. Anne Lill

2006

SISUKORD

SISSEJUHATUS	5
1. ÕIGUSKEEL JA JURIIDILINE TERMIN	12
1.1. LADINA KEEL JA ÕIGUSKEEL.....	12
1.1.1. Üldkeel ja oskuskeel.....	12
1.1.2. Õiguskeel.....	13
1.1.2.1. Õiguskeele mõiste.....	13
1.1.2.2. Õiguskeel ja õigussüsteemid.....	15
1.1.2.2.1. Mandri-Euroopa ja angloameerika õigussüsteemid.....	16
1.1.2.2.2. Romaani ja germaani õigusperekonnad.....	18
1.1.3. Ladina õiguskeel	19
1.1.3.1. Ajalooline traditsioon.....	19
1.1.3.2. Ladina õiguskeel tänapäeval	21
1.2. JURIIDILINE TERMIN.....	22
1.2.1. Termin mõiste	22
1.2.2. Juriidiline termin	24
1.2.3. Ladina juriidiline termin.....	25
2. AJAKIRI <i>JURIDICA</i>	28
2.1. EESTIKEELNE JURIIDILINE PERIOODIKA	28
2.2. AJAKIRI <i>JURIDICA</i>	30
2.2.1. <i>Juridica</i> loomine ja eesmärgid.....	30
2.2.2. <i>Juridica</i> toimetused ja autorid.....	32
2.2.3. Rubriigid ja teemanumbrid.....	32
3. LADINA TERMINID AJAKIRJAS <i>JURIDICA</i>	35
3.1. LADINA TERMINITE ESINEMISSAGEDUS JA KONTEKST	35
3.1.1. Ladina terminid aastate lõikes.....	36
3.1.2. Terminite arv <i>Juridica</i> üksiknumbrites.....	37
3.1.3. Ladina terminite kontekst.....	38

3.1.4. Ladina terminid Soome juriidilises kirjanduses	39
3.1.5. Enim kasutatud ladina sõnad ja väljendid ajakirjas <i>Juridica</i>	41
3.1.6. Enim kasutatud sõnad ja väljendid Soome õiguskirjanduses.....	44
3.2. PRAKTILISI PROBLEEME LADINA TERMINITE KASUTAMISEL.....	45
3.2.1. Muutelõpud	46
3.2.2. Vähetuntud terminid.....	48
3.2.3. Ladina terminite liigne kasutamine	50
3.3. ORTOGRAAFIA JA MORFOLOOGIA.....	52
3.3.1. Trükivead	52
3.3.2. Käände- ja soovormide ühildumisvead	54
3.3.2.1. Käänevormide ühildumine.....	54
3.3.2.2. Soovormide ühildumine.....	56
3.3.2.3. Tüvevead.....	56
3.3.3. Tõlkevead.....	57
3.3.4. Ladina tsitaatsõnade sobitumine eestikeelsesse teksti	57
4. TERMINITE SEMANTILIS-LESIKAALNE KONTEKST	60
4.1. POLÜSEEMIA.....	60
4.1.1. Üksteisest kaugel seisvate mõistete mitmetähenduslikkus	62
4.1.1.1. Üld- ja õiguskeelne tähendus	62
4.1.1.2. Õiguskeele sisene mitmetähenduslikkus.....	63
4.1.2. Üksteisele lähedal seisvate mõistete mitmetähenduslikkus	66
4.2. SÜNUNÜÜMIA.....	68
4.2.1. Leksikaalsed variandid.....	70
4.2.1.1. Eri lekseemid	70
4.2.1.2. Oma- ja võõrsõna paarid.....	71
4.2.1.2.1. Omaterminid	72
4.2.1.2.2. Võõrterminid.....	73
4.2.1.2.3. Võõr- ja omaterminite koosinemine	74
4.2.1.2.4. Liitsõnad ja sõnaühendid	75
4.2.2. Grammatilised variandid	76
4.2.3. Ortograafilised variandid.....	78
4.2.4. Lühivariandid	80
4.2.4.1. Asendamine.....	80

4.2.4.2. Ellips	81
KOKKUVÕTE	83
KASUTATUD KIRJANDUS	87
SUMMARY	96
LISA 1: KOONDTABEL LADINA VÄLJENDITEST AJAKIRJAS <i>JURIDICA</i>	102
LISA 2: AJAKIRJAS <i>JURIDICA</i> ESINENUD LADINA ÕIGUSVÄLJENDITE SAGEDUSLOEND.....	109
MUUD AJAKIRJAS <i>JURIDICA</i> ESINENUD LADINA VÄLJENDID	118
LISA 3: SOOME JURIIDILISES KIRJANDUSES ESINENUD LADINA VÄLJENDITE SAGEDUSLOEND.....	119

SISSEJUHATUS

*Keel on esimene ja oluline eeldus õiguse kehtimiseks.*¹

Käesolevas magistritöös analüüsitakse ladina päritolu juriidiliste terminite esinemist Eesti õiguskeeles. Varasemad põhjalikumad uurimused selle teema kohta puuduvad. Teema aktuaalsust rõhutab ladina keelest pärit terminite kasutamise suurenemine Eesti juriidilistes tekstides aastate jooksul. Samas kaasnevad võõrkeelendite tarvitamisega probleemid nii terminite ortograafias, morfoloogias kui ka semantikas.

Töö alusmaterjaliks on ladina keelest pärit õigusterminid ajakirjas *Juridica* aastatel 1993-2002.

Töö koostamisel on lähtunud järgmistest eesmärkidest:

- 1) selgitada välja ajakirja *Juridica* kümne aastakäigu põhjal Eesti õigusruumis käibivad ladina päritolu terminid ja nende kontekst; võrrelda tulemusi uurimusega ladina keele esinemise kohta Soome juriidilises kirjanduses (Helsingi ja Lapi Ülikooli õigusteaduskonna professor Heikki Mattila);²
- 2) analüüsida ladina terminite kasutamisega seonduvaid probleeme; keskenduda terminite lingvistilisele küljele, sealhulgas ortograafiale ja selle eripäradele, morfoloogiale ja selle suhtele eestikeelse lausega, terminite semantikale ja seostele omakeelse sõnavara tähendusliku küljega.

Võrdluse Soomes tehtud uurimusega tingib see, et sellelaadseid töid on Euroopa ulatuses vähe ning Soome kuulub nende maade hulka, kus vastava temaatikaga on tegeldud. Oluline on samuti Eesti ja Soome kultuuriline lähedus, eriti keelte süsteemi sarnasus.

¹ Narits, R. (1997) *Õigusteaduse metodoloogia I*. Tallinn: Juura, 75; viide: Busse, D. (1993) *Juristische Semantik: Grundfragen der juristischen Interpretationslehre in Sprachwissenschaftlicher Sicht*. Berlin: Duncker und Humblot, 9.

² Mattila, H. E. S. (2000) 'Latinet i den finländska juridiska litteraturen.' – *Tidskrift utgiven av Juridiska Föreningen i Finland* 3, 269-322.

Meetodiks on võrdlev-lingvistiline analüüs kombineerituna statistilise käsitlesega. Töö tulemusena kujuneb kompleksne pilt ladina keelest pärit keelendite esinemisest, nende vormilise ja sisulise külje korrektsusest. Kogutud materjal annab eesti keele kontekstis pildi ühe erikeele, s.o õiguskeele lülitumisest Lääne-Euroopa õigusruumi. Selle üheks indikaatoriks on just ladinakeelne baas.

Kõne all olev ajavahemik – 1993-2002 – pakub huvi eelkõige sisuliste muutuste tõttu õigusteaduse arengus. Nimetatud perioodi kestel on vastu võetud suur osa uutest Eesti Vabariigi seadustest, alustatud Euroopa Liidu ja teiste institutsioonide õigusaktide uurimist, ilmunud on uued juuraõpikud ja -sõnaraamatud.

Ladina väljendite loendi (vt Lisa 1) koostamisel on uusladina *j*-tähega algavad terminid (nt *jus* ‘õigus’) arvestatud üheks õigusterminoloogias enamlevinud klassikalise ladina keele *i*-tähega sõna algul (*ius*). Ortograafiavigadega väljendid on parandatud ning esitatud loendis korrektsel kujul. Kui terminist on artiklites kasutatud erinevaid käändelisi või eessõnadega seotud vorme, on need loetud kõik eraldi märksõnadeks. Näiteks esinevad loendis eraldi: *lex artis* (‘(eriala)kunsti reegel’) ja *lege artis* (‘oskuspõhise kohaselt’), samuti *boni mores* (‘head tavad’), *bonos mores* (‘häid tavasid’) ja *contra bonos mores* (‘heade tavade vastaselt’). Eraldi märksõnadeks on märgitud ka terminid, mis *Juridica* artiklites varieerusid.

Töös esitletava uurimuse praktiliseks väljundiks on õiguskeele arengule kaasaaitamine ning võõrkeelse materjali korrastamine. Kujundamiseks tingimusi ladina terminite korrektseks ja tasakaalustatud kasutamiseks, avaldati 2005. aastal “Ladina-eesti õigussõnastik”.³ Terviklik sõnastik, mis koondaks ladinakeelseid õiguspõhiseid, Eestis varem puudus. Üksikuid ladina juriidilisi termineid ning nende vasteid esines vaid üldteatmeteostes ja erialastes õppematerjalides.

“Ladina-eesti õigussõnastiku” koostamise peamiseks ajendiks kujuneski uurimus ladina väljendite kasutamisest ajakirjas *Juridica*, mille tulemusena selgusid need terminid, mis omavad tähtsust eelkõige Eesti õigusruumis ning mida selline sõnastik peaks kindlasti sisaldama.

³ Adomeit, K., Ristikivi, M., Siimets-Gross, H. (2005) *Ladina-eesti õigussõnastik*. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus.

Juridica on praegu Eesti ainus õigusteaduslik ajakiri. Algsest Tartu Ülikooli õigusteaduskonna ajakirjast on välja kasvanud üleriigiline juristide ajakiri. Selles on avaldatud enamik Eesti õigusteaduslikest publikatsioonidest. Tänu autorite suurele ringile ning juriidiliste teemade mitmekülgsusele annab *Juridica* hea ülevaate ladina keelest pärit terminite⁴ kohta Eesti õiguskeeles kümne-aastase perioodi jooksul.

Ladina keele kasutamist kaasaegsetes juriidilistes tekstides ning selle mõju terminoloogiale on Eestis vähe uuritud. Ladina keele osast õiguskeeles on seni avaldatud vaid üksikuid artikleid, põhjalikumad uurimistööd ei ole tehtud.⁵ Käesoleva uurimismaterjali põhjal on töö koostajalt ilmunud selle temaatika kohta täiendavad artiklid,⁶ samuti olen käsitlenud ladina päritolu juriidiliste terminite kasutamist ja probleemistikku mitmetes konverentsietekannetes.⁷ Ladina õigusterminoloogiaga on seotud ka minu töö Tartu Ülikooli õigusteaduskonnas, kus õpetan kursust “Ladina keel juristidele”. Aine läbiviimiseks olen koostanud spetsiaalse õppevahendi, mille sõnavara keskendub eelkõige juriidilistele terminitele.⁸

⁴ Mõiste ‘ladina terminid’ on kasutusel edaspidi tinglikult lühendatud väljendina, asendades pikemat fraasi – ‘ladina keelest pärit terminid’.

⁵ Lill, A. (1996) ‘Ladina keel õiguskeele alusena.’ – *Õiguskeel* 4, 9-13; Silvet, E. (1997) ‘Ladinakeelne väljend õiguskeeles.’ – *Õiguskeel* 2, 16-19; Kask, P., Lill, A. (1997) ‘Õigustermini *restitutio in integrum* ja väljendi *restitutio ad integrum* kasutamine.’ – *Õiguskeel* 3, 12-14.

⁶ Ristikivi, M. (2003b) ‘Ladina keel ajakirjas *Juridica* 1993-2002.’ – *Juridica* 10, 727-732; Ristikivi, M. (2004) ‘Ladina juriidiline fraseoloogiasõnastik – kellele ja milleks?’ – *Toimiv keel II. Tööd rakenduslingvistika alalt*. Tallinn: TPÜ Kirjastus, 236-243; Ristikivi, M. (2005a) ‘Ignoratis terminis artis ignoratur et ars. I’ – *Õiguskeel* 2, 27-36; Ristikivi, M. (2005b) ‘Ignoratis terminis artis ignoratur et ars. II’ – *Õiguskeel* 3, 36-40; Ristikivi, M. (2005c) ‘Ladina õigusterminite ühtsusest Euroopas.’ – *Õiguskeel* 4, 14-19; Ristikivi, M. (2005d) ‘Latin: The Common Legal Language of Europe?’ – *Juridica International* 10, 199-202.

⁷ Ettekanded: “Ladina õigusterminite ühtsusest Euroopas”. 13. Õiguskeelepäev “Eesti ja Euroopa Liidu õigusterminoloogia ühtsus ning vastuolud”, 01.11.2005, Tallinn, Rahvusraamatukogu; “Latin: The Common Legal Language of Europe?”. Rahvusvaheline konverents REUNA workshop 4. Nordic and Baltic Countries: Similar Traditions, Different Ways? 27-29.10.2005, Tartu, Tartu Ülikool; “Ladina keel tänapäeva juriidilises kirjanduses”. Õpetatud Eesti Selts. 11.05.2005, Tartu, Tartu Ülikool; “Latin legal terminology in Estonia: present and perspectives”. Rahvusvaheline seminar “Law, Literature, Language and Culture in the Baltic Sea Region: Common and Distinguishing Features”, 27.-29.08.2004, Vilnius, Leedu Õigusinstituut/Teises Instituut; “Latinskaja juriditscheskaja terminologija”. Rahvusvaheline teadusseminar “Sobstvennost i vladenije v rimskom i sovremennom prave (Omand ja valdus Rooma ja kehtivas õiguses)”, 25.-30.10.2004, Moskva, Vene Teaduste Akadeemia, Moskva Riiklik Ülikool; “Latin terms and phrases in Estonian juridical journals”. Konverents “Colloquium Balticum III”. 15-18.11.2003, Lund, Lundi Ülikooli klassikalise ja semiidi filoloogia osakond; “Ladina keel ajakirjas *Juridica* 1993-2002”. Rahvusvahelise Õigus- ja Sotsiaalfilosoofia Ühingu Eesti Sektsiooni 47. ettekandekoosolek. 09.09.2003, Tartu Ülikool; “Ladina juriidiline fraseoloogiasõnastik – kellele ja milleks?”. 2. rakendus-lingvistika konverents. 24.-25.04.2003, Tallinna Pedagoogikaülikool, Eesti Keele Instituut.

⁸ Soodla, M. (2000) *Ladina keel juristidele*. Tartu: Sihtasutus Iuridicum; samuti Ristikivi, M. (2003a) *Ladina keel juristidele*. 2., parandatud ja täiendatud trükk. Tallinn: Juura.

Kuigi ladina termineid ja nende seoseid Eesti õiguskeeles ei ole varem palju uuritud, on ladina keele tähtsus õigusteaduses märkimisväärne: Eesti õigussüsteem Kontinentaal-Euroopa õigussüsteemi osana baseerub Rooma õigusel. Rooma õigust võib pidada Euroopa maade õiguskultuuride ühiseks nimetajaks. Selle kohta on kasutatud isegi metafoori “maailma juristide *lingua franca*”.⁹

Järjepidevus ilmneb ka Rooma õiguse keele – ladina keele tasandil. Nii võib leida tänapäeva Eesti seadustest, õigusaktidest, erialakirjandusest ladinakeelseid juriidilisi fraase ja termineid, mis on välja kujunenud juba rohkem kui kaks tuhat aastat tagasi. Sellised ladinakeelsed sõnad ja väljendid täiendavad õigusteaduse keelt. Nende kasutamine ei vähenda emakeelse õigusterminoloogia arendamise ja kasutamise tähtsust.¹⁰

Omakeelse oskussõnavara rajamisel osutatakse suurt tähelepanu keeles endas peituvatele võimalustele – väljendusvahendite ja sõnaloomevõimalustele.¹¹ Õiguskeeles leiavad selle kõrval suurt tähelepanu ja kasutamist ka ladina päritolu terminid ja terminielemendid. Oskussõnavara üldine suund rahvusvahelisuse poole on arusaadav, kui silmas pidada järjest tihenevaid sidemeid ja koostööd riikide ja rahvaste vahel. Õigusterminite rohkus ja kiire kasv ning teisenemine, rahvusvahelise suhtluse ja infovahetuse vajadused – kõik see suurendab pidevalt rahvusvaheliste terminite ja terminielementide kaalu ning osatähtsust.¹²

Nii on rõhutatud, et ladina juriidilisel terminoloogial on viimastel aastakümnetel olnud üha kasvav tähtsus erinevaid keeli ja õiguskultuure esindavate juristide omavahelise mõistmise ja kommunikatsiooni tasandil.¹³ Samuti väidetakse, et ladina väljendite kasutamine hõlbustab Euroopa kohtusüsteemi ühendamist ning muudab juriidilise kirjanduse rahvusvaheliselt mõistetavaks.¹⁴

Eesti keel on selles mõttes õnnelikus olukorras, et tuntud ja rakendamist on leidnud nn võõrsõnalise ja omasõnalise väljenduse rööpvõimalus (nt adopteerima – lapsendama,

⁹ Wieacker, F. (1978) ‘Vom Lebenswert des römischen Rechts.’ – *Latein und Europa*. Hrsg. K. Büchner. Stuttgart: Philipp Reclam jun., 97.

¹⁰ Silvet, E. (1997) ‘Ladinakeelne väljend õiguskeeles.’ – *Õiguskeel* 2, 17.

¹¹ Kull, R. (2000c) ‘Oskuskeel ja üldkeel: erisused ja samasused.’ – *Keel ja Kirjandus* 8, 550.

¹² Kull, R. (2000c), 550-551.

¹³ Benke, N., Meissel, F. S. (1997) *Juristenlatein. Lateinische Fachausdrücke und Redewendungen der Juristensprache, übersetzt und erläutert*. Wien: Juridica, 10.

juriidiline – õiguslik). See võimaldab kasutada ühte või teist paarikut olenevalt kasutusjuhust ja teksti iseloomust või vajadusel korraga ka mõlemat, s.o nii võõrsõnalist kui ka omasõnalist väljendit.¹⁵ Käesolevas töös puudutab seda teemat põhjalikumalt sünonüümia alapeatükk.

Töö koosneb neljast peatükist. Ülesehituselt liigutakse üldistelt ja sissejuhatavatelt teemadelt detailsemate käsitluste juurde. Kuna töö puudutab juriidiliste terminite esinemist õiguskeeles, annan esimeses peatükis kõigepealt ülevaate üldkeeles, oskuskeeles ja õiguskeeles peamistest tunnustest ja vahekorrad. Õiguskeeles mõiste käsitlemisel nimetan ära õiguskeeles alaliigid: õigusteaduse keeles ja seaduskeeles. Käesoleva töö materjaliks on õigusteaduslikud analüüsid ja kommentaarid ajakirja *Juridica* artiklites ning seadustekste otseselt uuritud ei ole. Seetõttu on õiguskeeles mõiste selles töös piiritletud õigusteaduse keelega ning ladina õigusterminite esinemist Eesti seadustes ei käsitleta.

Õiguskeeles alapeatükis puudutan lühidalt kahte Lääne suuremat õigussüsteemi – Mandri-Euroopa ja angloameerika õigussüsteemi, milles ka keelekasutuse põhimõtted erinevad, ning Mandri-Euroopa süsteemi romaani ja germaani õigusperekondi. Nende õigusrühmade terminoloogiat võrdlen polüseemia alapeatükis.

Järgnevalt puudutan kokkuvõtlikult ladina õiguskeeles arengut, mille alusel on välja kujunenud Euroopa juriidiline terminoloogia. Ajaloolise käsitluse kõrval kirjeldan ka ladina õiguskeelt tänapäeval.

Esimese peatüki teises pooles vaatlen kõigepealt termini mõistet üldiselt. Seejärel esitan juriidilisele terminile iseloomulikud tunnused ning lõpuks kirjeldan ladina õigustermineid.

Töö teine peatükk annab esmalt ülevaate eestikeelsest juriidilisest perioodikast. Seejärel tutvustan põhjalikumalt töö alusmaterjali – ajakirja *Juridica*.

Kolmandas peatükis esitlen ajakirja *Juridica* põhjal tehtud terminianalüüsi tulemusi. Selle peatüki esimene osa sisaldab statistilist ülevaadet ladina väljendite esinemisest ajakirjas *Juridica* nii aastate lõikes kui üksiknumbrites. Samuti esitan näiteid, millises kontekstis

¹⁴ Knütel, R. (1994) 'Rechtseinheit in Europa und römisches Recht.' – *Zeitschrift für Europäisches Privatrecht*, 251.

¹⁵ Kull, R. (2000c), 551.

ladina termineid kasutatakse. Oma analüüsi võrdlen Soome samalaadse uurimuse tulemustega. Professor Heikki E. S. Mattila avaldas 2000. aastal artikli 'Latinet i den finländska juridiska litteraturen',¹⁶ milles tutvustatakse ladina terminite kasutamist Soome 1990. aastate õiguskirjanduses.

Kolmandas peatükis käsitlen pikemalt ka probleeme, mis esinevad ladina väljendite kasutamisel praktikas: ladina muutelõppude (ära)tundmine, vähetuntud või konteksti sobimatu ladina väljend ning ladina väljendite liigne kasutamine.

Ortograafia ja morfoloogia osas toon välja trükivead ladina väljendite õigekirjas, aga ka terminite käände- ja soovormide ühildumisvead. Samuti puudutan eksimusi ladina väljendite tõlkimisel ning ladina tsitaatsõnade ühildumist eestikeelse tekstiga.

Töö neljas peatükk käsitleb ladina terminite semantilis-leksikaalset konteksti. Polüseemia ja sünonüümia alapeatükkidele olen keskendunud põhjalikumalt, kuivõrd vastavat uurimust pole varem tehtud. Samas on need ühe erialakeele kompaktsel käsitlemisel kesksed teemad. Ladina päritolu juriidiliste terminite polüseemia ja sünonüümia tõusid teravamalt esile, kui hakkasin *Juridica* sõnavara baasilt ette valmistama "Ladina-eesti õigussõnastikku". Nii on sünonüümiat ja polüseemiat käsitlevate alapeatükkide puhul võrdlusmaterjalina kasutatud "Ladina-eesti õigussõnastiku" ainekst.

Sõnastiku koostamisel kasutasin täiendavate materjalidena erinevate riikide õigussõnastikke. Nende võrdlemisel ilmnes, et ladina termineid kasutatakse sageli erinevas tähenduses, kusjuures erinevused on ka õigussüsteemide ja õigusrühmade terminite vahel. Samuti võib leida sama mõiste tähistajana mitu erinevat terminit.

Keelekorraldajad märgivad, et oskuskeel kui täpsete erialamõistetega opereeriv keeletarvitus esitab keelenditele kui nimetusüksustele hoopis teised nõuded kui üldkeel. Siin on vajalik sisuline, mõisteline täpsus, s.t sellised eristused ja täpsustused, mis üldkeelele pole nii rangelt vajalikud ega omased.¹⁷ Oskuskeeles välditakse üldiselt nii terminite mitmetähenduslikkust kui samatähenduslikke termineid, kuid täielikult neist hoiduda ei saa. Töös leiabki

¹⁶ Mattila, H. E. S. (2000), 269-322; lühidalt on uurimuse tulemustest ka Mattila, H. E. S. (2002a) *Vertaileva oikeuslingvistiikka*. Helsinki: Kauppakaari Lakimiesliiton Kustannus, 227-236.

¹⁷ Kull, R. (2000c), 554.

täpsustamist, millistel juhtudel on polüseemia ja sünonüümia õiguskeeles taunitavad, missugustel aga mõistlikud ja otstarbekad.

Töö juurde kuuluvad järgmised lisamaterjalid:

Lisa 1: Koondtabel ladina väljenditest ajakirja *Juridica* aastakäikudes ja üksiknumbrites;

Lisa 2: Ajakirjas *Juridica* esinenud ladina väljendite sagedusloend;

Lisa 3: Soome juriidilises kirjanduses esinenud ladina väljendite sagedusloend.

1. ÕIGUSKEEL JA JURIIDILINE TERMIN

1.1. LADINA KEEL JA ÕIGUSKEEL

1.1.1. Üldkeel ja oskuskeel

Keel kui märgisüsteem on inimese mõtte-, tunde- ja sotsiaalsete käitumisprotsesside teenistuses. Keel on ühiskonna liikmete jaoks tähtsaim väljendus- ja kommunikatsioonivahend, mis peegeldab ühiskonna liikmete elulisi väljendusi; koos keelega omandab inimene sotsiaalseid norme ja käitumisviise nagu ka kultuuritraditsioone.¹⁸

Rahvuslikud kirjakeeled on kujunenud aja jooksul mingi murde alusel. Seejuures on kirjakeelt teadlikult kujundatud ja korrastatud, täpsustades ja rikastades selle sõnavara ning ühtlustades ja normides tema õigekirjutust ja grammatikat.¹⁹

Kasutuseesmärgist ja -iseärasustest tingitud erinevuste tõttu sõnavaras ning üldises väljenduslaadis ja sõnastuse iseloomus võib kirjakeele allkeeltena eristada üldkeelt ja oskuskeelt. Üldkeel on keelekuju, mida kasutab kõige laiem üldsus. Oskuskeelel on võrreldes üldkeelega oma spetsiifika. See on erialaselt kasutatav allkeel või allkeeltekogum, mis jaguneb omakorda allkeelteks vastavalt konkreetsetele erialadele (näiteks arstiteaduse, õigusteaduse vm oskuskeel).²⁰

Kitsamas tähenduses on oskuskeel seotud mingi kindla eriala ja selle mõistestikuga, millele on iseloomulik vastava teadusharu või eriala spetsiifiline sõnavara ning eriomased väljendid ja konstruktsioonid.²¹ Oskuskeel pole homogeenne nähtus, see on keelekasutuse kompleksne ala, mis tingituna erinevate erialaliste situatsioonide spetsiifikast toob nähtavale sisemise diferentseerituse.²² Oskuskeelele peetakse omaseks järgmiseid tunnuseid: selgus ja ühemõttelisus, väljendite formaliseeritus ja normeeritus, rahvusvahelisus.²³

¹⁸ Oksaar, E. (1999) 'Kõnekeel, erialakeel, õiguskeel.' – *Juridica* 4, 199.

¹⁹ Kull, R. (2000c), 545.

²⁰ Kull, R. (2000a) *Kirjakeel, oskuskeel ja üldkeel*. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus, 11, 99.

²¹ Ereht, T. (1982) *Eesti oskuskeel*. Tallinn: Valgus, 18; Kull, R. (2000c), 553-555.

²² Oksaar, E. (1999), 201; viide: Beier, M. (1988) 'Fachsprachlicher Fremdsprachenunterricht. Voraussetzungen und Entscheidungen.' – *Die Neueren Sprachen* 87, 20.

²³ Oksaar, E. (1999), 202; viide: Otto, W. (1981) 'Die Paradoxie einer Fachsprache.' – *Deutsche Akademie für Sprache und Dichtung. Der öffentliche Sprachgebrauch*. Bd. 2, 48.

Oskuskeelset teksti üldkeelse tekstiga võrreldes võib täheldada, et oskuskeele ja üldkeele sõnavara ei ole kindlapiirilisel eraldatavad. Uute erialamõistete tähistamiseks terminitega kasutab oskuskeel üldkeele sõnavara. Ühtlasi kandub osa uusi termineid oskuskeelest üldkeelde.²⁴

Üldkeelel ja oskuskeelel on kummalgi oma vajadused ja võimalused, neil on palju ühist, aga ka palju spetsiifilist.²⁵ Oskuskeel kasutab sihipäraselt ja täpselt suurt osa kirjakeele üldsõnavara – neidsamu tegusõnu, määrsõnu, arv- ja asesõnu, nagu ka samu side- ja muid abisõnu. Märgatavalt teistsugune on asi nimisõnadega. Osa nimisõnalisest oskussõnavarast langeb küll väliselt kokku üldkeele sõnadega, kuid neid kasutatakse üldkeelega võrreldes täpsemas ja kindlamas tähenduses.²⁶

Üldkeeles võib sama sisu väljendada mitme erineva sõnaga, sünonüümidega, millel võivad olla oma stiili- ja muud varjundid. Oskuskeeles on sünonüümide tarvitamine piiratud ja reguleeritud. Üldkeele sõnatarvituse aluseks on tavakeel ja sõnade tavatähendus. Oskussõnavara, terminoloogia aluseks aga teadlikult reguleeritud mõistesüsteem, mis on korrapärane ning detailsem ja täpsem kui sõnade tähendusvahekorrad üldkeeles.²⁷ Seega lahkneb oskuskeel üldkeelest oma sõnavara poolest. Omaette grammatikat oskuskeelel ei ole, oskuskeeles kehtivad üldkeele reeglid.²⁸

1.1.2. Õiguskeel

1.1.2.1. Õiguskeele mõiste

Õiguskeelt võib vaadelda üldkeele osana, mille vahendid on üldkeele neutraalne sõnavara, õigusterminid, reguleeritavate valdkondade terminid, tänapäevane kirjakeele grammatika.²⁹

Erinevalt mitmest teisest oskuskeelest sisaldab õiguskeel suuremal määral väljendeid, mis ühtivad vormilt üldkeele väljenditega, kuid erinevad neist siiski semantiliselt. Seejuures

²⁴ Kask, P. (2000) 'Õiguskeele üldküsimumsi. Õiguskeele mõiste ja suhe üldkeelega.' – *Õigus ja keel*. Koostajad E. Silvet, A. Vettik. Tallinn: Juura, Õigusteabe AS, 9-10.

²⁵ Kull, R. (1985) 'Kirjakeelest ja selle korraldamisest. (Kirjakeele korraldus nüüd ja praegu)' – *Keel ja Kirjandus* 12, 711.

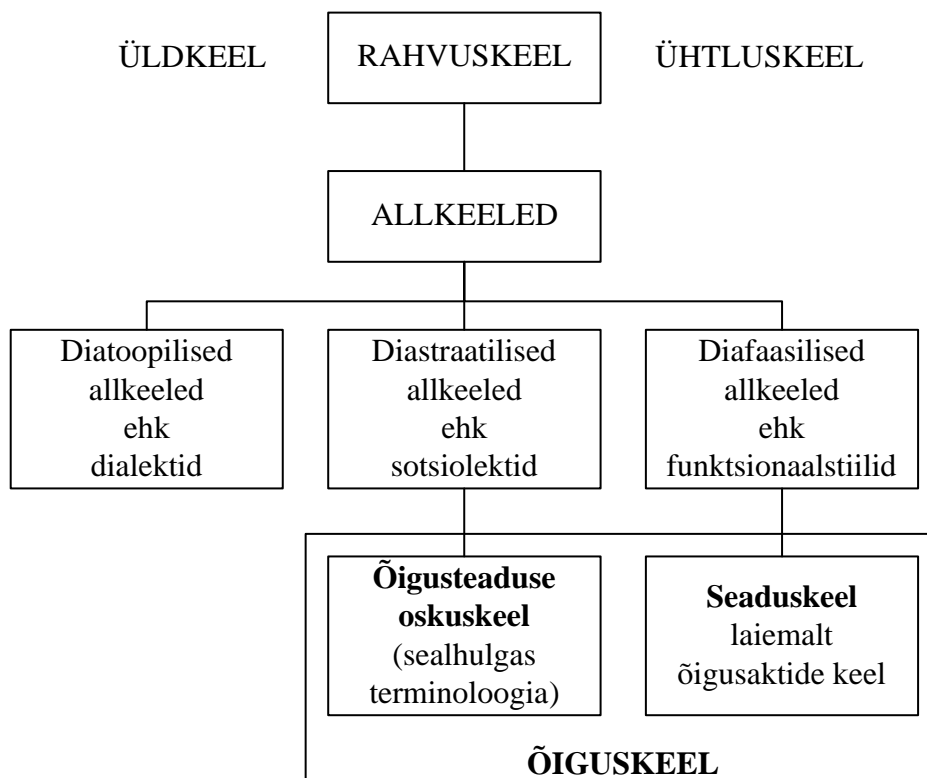
²⁶ Kull, R. (2000c), 546; Erelt, T. (1982), 18.

²⁷ Kull, R. (2000a), 13; Kull, R. (2000c), 553.

²⁸ Vettik, A. (2005) 'Seaduste arusaadavus. Seaduseelnõu keeleline ja normitehniline laitmatkus.' – *Keel ja õigus*. Koostajad A. Vettik, E. Silvet. Tallinn: Kirjastus Juura, 49-50.

sõltub õiguslane sisu funktsioonist, mida mõiste täidab vastava normi piires.³⁰ Seega on õiguskeel üldkeele funktsionaalne variant, millel on oma spetsiaalne kasutusala ja keeleline normeeritus.³¹

Õiguskeele liigitusaluseid on mitmeid. U. Mereste skeemi alusel (joonis 1) saab eristada kolme liiki allkeeli:



JOONIS 1

- 1) diatopilised allkeeled ehk dialektid (territoriaalmurded ja -murrakud) – sellel allsüsteemil ei ole õiguskeele seisukohalt otsest tähtsust, sest seadusi ei kirjutata murdes. Dialektid võivad arvesse tulla ainult terminite alusmaterjalina;
- 2) diastraatilised allkeeled ehk sotsiolektid (mitmesugused erikeeled, sealhulgas näiteks professionaalargoo), mida kasutavad eri ühiskonnarühmad;
- 3) diafaasilised allkeeled ehk rahvuskeele funktsionaalstiilid.³²

²⁹ Kerge, K. (1995) 'Õiguskeel, tema vahendid ja väljavaated.' – *Õiguskeel* 4, 6.

³⁰ Oksaar, E. (1999), 203.

³¹ Mattila, H. E. S. (2002a), 3; viide: Prieto de Pedro, J. (1991) *Lenguas, lenguaje y derecho*. Madrid: Editorial Civitas, 131-132.

³² Mereste, U. (2000a) *Oskuskeel ja seaduste keeleline rüü*. Tallinn, Eesti Keele Sihtasutus, 412-413; viide: Coseriu, E. (1967) *Der Mensch und seine Sprache. Ursprung und Wesen des Menschen*. Ringvorlesung Tübingen, 67-79.

Õigusteaduse terminoloogia on keele üldsüsteemis selle diastraatiline allkeel, ent õigusaktide keel, sealhulgas ka seaduskeel, on diafaasiline allkeel. Nende allkeelte funktsioon ja kasutusala ühiskonnas on erisugune. Õigusteaduse terminoloogiat kasutatakse teadustöös, õigusaktide keelt aga ühiskonnale üldtähtsate probleemide lahendamisel ja teadvustamisel. Õigusteaduse oskuskeelt on tarvis selleks, et õigusprobleeme teaduslikult käsitleda, et kirjeldada ja analüüsida seaduskeeles väljendatut.³³

Õiguskultuurid on oma pika ajaloo jooksul välja töötanud vastava mõisteparaadi, mis kõige adekvaatsemalt peegeldab õiguse olemust ning tähistab seda tema laias tähenduses.³⁴ Nii iseloomustavad õiguskeelt täpsus, efektiivsus ja mõistetavus, ühemõttelisus, lakoonilisus, range loogilisus.³⁵

Õiguskeelele omase nominaalstiili liigset kasutamist on keelekorraldajad korduvalt tauninud.³⁶ Samas nominaalstiili õiguskeeles täielikult vältida ei saa. Õiguskeele peamiseks tunnuseks on abstraktsioon, mis avaldub nominaalstiili eelistamises. Nominaalstiili kasuks räägib ka asjaolu, et mõisted kui sellised esinevad enamasti nimisõnadena.³⁷

Õiguskeele moodustavad sõnad alles omavaheliste seoste varal.³⁸ Õiguse keelt luuakse ja kasutatakse seadusandlikus, täidesaatvas ja kohtusüsteemis.³⁹ Nii on õiguskeelt võimalik liigitada seaduskeeleks, otsuste ja teadete keeleks, teadus- ja ekspertiisikeeleks, samuti eristuvad ametiasutustega kirjavahetuse pidamise keel ning haldusžargoon.⁴⁰

1.1.2.2. Õiguskeel ja õigussüsteemid

Läänelik õigustraditsioon jaguneb:

- Kontinentaal- või Mandri-Euroopa ehk romaani-germaani õigussüsteemiks ning
- angloameerika ehk *common law* õigussüsteemiks.

³³ Mereste, U. (2000a), 415.

³⁴ Narits, R. (1997), 85.

³⁵ Oksaar, E. (1999), 203; Liivaku, U. (1999) *Kirjakeel ja kirjasõna*. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus, 104.

³⁶ Kukk, I. (2003) 'Õiguse ja halduse keel.' – *Eesti kirjakeele kasutusvaldkondade seisundi uuringud*. Toimetanud M. Raadik. Tallinn: TPÜ Kirjastus, 101.

³⁷ Narits, R. (2002) 'Õiguskeele areng vajab sisulisi ja institutsioonilisi lahendusi.' – *Õiguskeel* 4, 5.

³⁸ Liivaku, U. (1997) 'Seadused, keel ja loogika.' – *Õiguskeel* 5, 7.

³⁹ Kukk, I. (2003), 96.

⁴⁰ Oksaar, E. (1999), 204; viide: Larenz, K. (1980) *Allgemeiner Teil des Deutschen Bürgerlichen Rechts*, 67.

Erinevates õigussüsteemides erineb ka keeleline väljendusviis, sealhulgas sõnavara. Kui vaadelda keele ja õiguse suhet, ilmneb, et õiguskeel erineb teistest erialakeeltest ühes olulises aspektis: kui täppisteadused ja loodusteadused toetuvad absoluutsetele ja üldtunnustatud põhimõtetele kultuurilistest piiridest olenemata, siis õiguskeel on seotud ühe kindla ühiskonna ja selle õigussüsteemiga ning see tähendab ühtlasi pidevat varieerumist.⁴¹

Õigussüsteeme iseloomustavad erinevad õigusfilosoofilised käsitlused riigist ja õigusest, erinevad on arusaamad õiguse reguleerivast rollist ühiskonnas, õiguse allikatest ning õigusnormist, õiguse loomisest ning realiseerimisest. Erinevustele vaatamata on läänelikku õigustraditsiooni kuuluvate õigussüsteemide teoreetiliste koolkondade põhiliseks probleemiks üksikisiku ja ühiskonna, seega erahuvi ja avaliku huvi vahekord.

Lääneliku õigustraditsiooni neli peamist aspekti on:

- 1) Rooma eraõiguse tugev mõju;
- 2) kanoonilise õiguse tugev mõju;
- 3) õiguskultuuri kõrge tase, mis baseerub legitiimsetel printsiipidel;
- 4) õigusriigi mõiste üldine toetamine.⁴²

1.1.2.2.1. Mandri-Euroopa ja angloameerika õigussüsteemid

Kontinentaal-Euroopa õigussüsteemi kuuluvad Mandri-Euroopa ja Ladina-Ameerika maad, samuti Québeci provints Kanadas ja Louisiana osariik Ameerika Ühendriikides. Kontinentaalse õigussüsteemi elemente võib leida veel Šoti õiguses, Lõuna-Aafrika Vabariigis, Mauritiusel, Filipiinidel ja mujalgi.⁴³ Angloameerika õigussüsteemi moodustavad Inglismaa (ka Wales), Ameerika Ühendriigid, Kanada, Austraalia ja Uus-Meremaa.⁴⁴

Mandri-Euroopa õiguskultuuri on kujundanud eelkõige Rooma õiguse retseptsioon. 13.-16. sajandil levis Rooma õigus Ülem-Itaaliast üle kogu Euroopa. Selline kirjalikult fikseeritud ja dogmaatiliselt kommenteeritud õiguskord astus Euroopas ühelt poolt sugukonnaõiguse kõrvale ja teiselt poolt hakkas seda asendama. 19. sajandil süstematiseeriti retsepteeritud

⁴¹ Lauzière, L. (1974) 'Un vocabulaire bilingue canadien.' – *Meta* 24, 111.

⁴² Anepaio, T., Hussar, A., Jaanimägi, K., Kaugia, S., Land, K., Olle, V., Roosma, P. (2005) *Sissejuhatus õigusteadusesse*. Tallinn: Kirjastus Juura, 21; Mattila, H. E. S. (2002a), 167-168.

⁴³ Narits, R. (1995) *Õiguse entsüklopeedia*. Tallinn: Õigusteabe AS Juura, 46-47.

⁴⁴ Mattila, H. E. S. (2002a), 425.

õigus põhjalikult ja nii kujunes Rooma õigusest üks tänapäevase Mandri-Euroopa õiguskultuuri põhialus.⁴⁵

Kontinentaal-Euroopa õiguskultuur toetub peamiselt kahele arusaamisele õigusest: loomuõigusele ja positivismile. Kontinentaal-Euroopa õiguse sajanditepikkuse arengu tulemuseks on Euroopa üldise õiguse perekonna (*ius commune*) väljakujunemine. Sellesse õigusperekonda kuuluvates õigussüsteemides on sotsiaalsete normide seas esiplaanil õigusnormid, mis vastavad õigluse ja moraali nõuetele. Tavad kujutavad siin endast täiendust seadustele, need on abiks seaduse tõlgendamisel ja õiglase otsuse langetamisel.⁴⁶

Angloameerika õiguskultuuris kodifitseerimist ei tunnustata ning tavad mängivad võrreldes Mandri-Euroopaga olulisemat rolli. Selles õigusperekonnas baseerub õigus pretsedendil, mis oma sisult on tava. Olulised on tavad kriminaalõiguses, kus vandemeeste osavõtt kriminaalasja arutamises on just tavadega kindlaks määratud. Ka tunnistajate ülekuulamine kõrgemates kohtutes toimub väljakujunenud ja rangelt järgitaval taval rajaneva praktika järgi. Muutumatusena on püsinud kohtuniku õigus arvestada kohalike tavade erinevusi ning valida konkreetse juhtumi lahendamiseks tema arvates kõige õiglasem ja sobivam norm.⁴⁷

Romaani-germaani ehk seadusõigusel põhinevat õigussüsteemi tervikuna iseloomustab õiguse jagunemine era- ja avalikuks õiguseks. *Common law* objektiivset õigust silmas pidades õigusharudeks ei jagune.⁴⁸

Mõistet *common law* ehk üldine õigus kasutatakse õiguskirjanduses kahes tähenduses. Selle laiem tähendus hõlmab kõigi angloameerika maade õigusnormide, tavade, juriidiliste protseduuride ja pretsedentide kogumit. Kitsamas mõttes on see aga *common law* süsteemi järgivate kohtute kohaldatav pretsedendiõigus (*case law*), s.o üldise õiguse (*common law*) ja õiglase õiguse (*equity law*) normide kogum, mis on loodud kohtute õigustmõistva tegevuse käigus.⁴⁹

⁴⁵ Narits, R. (1997), 5.

⁴⁶ Kaugia, S. (2005) 'Õiguse sotsioloogia: õigus kui sotsiaalse kontrolli instrument.' – *Sissejuhatus õigusteadusesse*. Tallinn: Kirjastus Juura, 52.

⁴⁷ Kaugia, S. (2005), 53.

⁴⁸ Narits, R. (1995), 24; Narits, R. (1997), 11.

Keeltevahelise terminoloogilise ühtsuse moodustab ühtne sisuplaan, ühtne mõistevõrgustik.⁵⁰ Kontinentaal-Euroopa õiguskeel on arenenud ladina keele baasil ning lähtub Rooma õiguse põhinevast mõistete süsteemist. Angloameerika õigussüsteem ei ole otseselt välja kujunenud Rooma õiguse alusel ning selle õigusemõisted ja sõnavara on arenenud paljuski iseseisvalt. Siiski esineb *common law* õiguskeeles hulgaliselt ladinakeelseid termineid.⁵¹ Keskajal ja uusaja alguses avaldasid Inglise õigusele mõju sealsetes ülikoolides ladina keeles õpetatud Rooma ja kanooniline õigus. Ladina keel sai aluseks ka *common law* süsteemi esmasel kirjeldamisel ja selgitamisel.

Nii on angloameerika õiguskeeles ühelt poolt kasutusel ladinakeelsed terminid, mille tähendus langeb kokku Mandri-Euroopa omadega. Teiselt poolt, eriti kohtupidamise terminoloogias, esineb ladina väljendeid, mis on kujunenud Rooma ja kanoonilisest õigusest eraldi ning mille tähendus on mõisteta vaid *common law* süsteemis.⁵²

1.1.2.2.2. Romaani ja germaani õigusperekonnad

Kontinentaalses õigussüsteemis eristatakse õiguse perekondi, mis on põhimõtteliselt rajatud ühtsetele alustele – õigusnormidele –, kuid kus võib kohata ka erinevusi. Eristada võib romaani ja germaani õiguse perekondi. Nende õigusrühmade terminid suuremas osas kattuvad. Siiski võib ka leida väljendeid, mille tähendused ei lange osaliselt kokku või mõnel juhul erinevad isegi täielikult.⁵³

Romaani perekonda kuuluvad Prantsusmaa, Belgia, Luksemburg, Monaco, Itaalia, Hispaania, Holland. Osaliselt Ladina-Ameerika riigid, Québec Kanadas, endised Prantsusmaa kolooniad Aafrikas, Maroko, Tuneesia, Alžeeria, Liibanon, Süüria, endine Hollandi koloonia Indoneesia.

Germaani perekonda kuuluvad Saksamaa Liitvabariik, Austria, Liechtenstein, Šveits, Türgi, Kreeka. Teatud reservatsioonidega võib siia paigutada ka Jaapani, Lõuna-Korea ja Tai. Kuni 1949. aastani kuulus siia perekonda Hiina RV. Germaani õiguse perekonnast ei asu kaugel

⁴⁹ Narits, R. (1995), 28; Sutt, M. (2002) 'Õigusakti tõlge eesti keelest inglise keelde juristi pilgu läbi.' – *Õiguskeel* 3, 38.

⁵⁰ Saari, H. (1980b) 'Omasõna ja võõrsõna paarid eesti oskussõnavaras (1).' – *Keel ja Kirjandus* 12, 741.

⁵¹ Angloameerika ja Mandri-Euroopa terminite tähenduse erinevuse kohta vt alapeatükk 4.1.1.2.

⁵² Mattila, H. E. S. (2002a), 208-210.

⁵³ Erinevustest romaani ja germaani õigusrühmade terminite vahel vt alapeatükk 4.1.1.2.

viis Põhjamaad: Soome, Rootsi, Norra, Taani ja Island. Eesti koht kontinentaalses õigussüsteemis on lähemal germaani perekonnale kui mõnele teisele struktuurile.⁵⁴

1.1.3. Ladina õiguskeel

1.1.3.1. Ajalooline traditsioon

Praeguses Euroopa õigusliku integratsiooni debatis on sageli juttu terminoloogia ühtsustamisest ja viidatakse vajadusele luua ühine õiguskeel.⁵⁵ Möödunud sajandite jooksul oli Euroopa ühiskeeles rollis ladina keel. Seetõttu võib seda keelt nimetada tinglikult Euroopa kultuuri ühiseks emakeeleks. Rooma vägede vallutuskäikudest alguse saanud ladina keele võidukäik jättis jälje kõigi suuremate Euroopa keelte arengule, kujundades nende sõnavara ja süntaksit.

Sitsiilia, Sardiinia, Korsika, Dalmaatsia ning Hispaania lõuna- ja idarannik allutati Rooma ülemvõimule 3. sajandi lõpuks eKr. Vallutused jätkusid seni, kuni Rooma riik saavutas Traianuse sõjakäiguga Daakiasse oma suurima ulatuse, hõlmates Britanniat läänes ja hellenistlikke riike idas. Põhjapiiriks olid Rein ja Doonau. Rooma sõdurid, ametnikud ja kaupmehed kandsid ladina keele laieneva impeeriumi aladele. Ladina keel kui uue võimu keel sai valitsemise ja halduse, seadusandluse ja kohtupidamise, kauplemise ja sõjaväe keeleks. Ladina keeles arenes välja ühtne terminoloogia ja tekkis ühine euroopalik kultuuritraditsioon.⁵⁶ Pärast Lääne-Rooma riigi lõppu 476. aastal pKr kaotas Rooma küll poliitilise iseseisvuse, kuid ladina keele tähtsus ei vähenenud. Sajandeid arenes õigusteadus ladina keele alusel ka siis, kui rahvuskeeled teaduses ülekaalu saavutasid. Sõnavaras, fraseoloogias, lausestuses ja stiilis säilitati ladina keele eeskujut.⁵⁷ Nii oli ladina keel keskajal riikide sisemise asjaajamise keel. Kohtu-, notarite ja muud dokumendid koostati osaliselt või tervikuna ladina keeles, sama kehtis ka seaduste kohta.⁵⁸

⁵⁴ Narits, R. (1995), 46-47.

⁵⁵ Kjaer, A. L. (2004) 'A Common Legal Language in Europe.' – *Epistemology and Methodology of Comparative Law*. Edited by M. van Hoecke. Oxford and Portland Oregon: Hart Publishing, 377; Wright, S. (1999) 'A Community That Can Communicate? The Linguistic Factor in European Integration.' – *Whose Europe? The Turn Towards Democracy*. Oxford: Blackwell, 79–103.

⁵⁶ Palmer, L. R. (1988) *The Latin Language*. London: Faber and Faber, 173–174.

⁵⁷ Lill, A. (1996) 'Ladina keel õiguskeeles alusena.' – *Õiguskeel* 4, 9.

⁵⁸ Mattila, H. E. S. (2002b) 'De aequalitate Latinitatis jurisperitorum.' – *Revue internationale de droit comparé* 3, 718.

Ladina keel kui õigusaktide ja -allikate keel ulatub aga veelgi kaugemale minevikku. Aastatel 450-451 eKr pandi kirja XII Tahvli seadused, mis panid aluse Rooma õiguse edasisele arengule.⁵⁹ Ladinakeelsena koostati 6. sajandil keiser Justinianuse korraldusel ka Rooma õiguse tähtsaim koodeks *Corpus Iuris Civilis* ('Tsiviilõiguse kogumik'), mis on otseselt mõjutanud Euroopa õigussüsteemide ajalugu.⁶⁰ Õigusteaduse ja -filosoofia, aga ka kohtupraktika alased silmapaistvamad tööd loodi sajandite jooksul samuti ladina keeles, näiteks Cicero, Aquino Thomase, Hugo Grotiuse ja paljude teiste teosed.

Veel 17. sajandil oli ladina keel rahvusvaheliste nõupidamiste ja lepingute keeleks. Hiljem hakkas prantsuse keel seda kõrvale tõrjuma. See ei sujunud siiski ilma vastuseisuta, sest ladina keelest loobumine tähendas keelelise neutraliteedi ja võrdsuse kadumist riikidevahelises suhtlemises.⁶¹ Õigusteaduse keelena püsis ladina keel kasutusel 19. sajandini. Märkimisväärne on asjaolu, et mõni aasta pärast ilmumist avaldati ladinakeelsed tõlked ka rahvuskeelsetest koodeksitest: *Code Napoléon*'i (1804) ladina tõlge ilmus aastal 1809 ning Austria koodeksi *Allgemeines Bürgerliches Gesetzbuch* tõlge juba aasta pärast selle ilmumist 1811. aastal.⁶²

⁵⁹ Tamm, D. (1997) *Roman Law and European Legal History*. Copenhagen: DJØF Publishing, 191. Eesti keeles vt Annus, A., Kolk, K., Puhvel, J., Päll, J. (2001) *Muinasaja seadusekogumike antoloogia*. Tallinn: Varrak, 257-288.

⁶⁰ Birks, P., McLeod, G. (1987) *Justinian's Institutes*. London: Gerald Duckworth & Co. Ltd., 18.

⁶¹ Mattila, H. E. S. (2002b), 718.

⁶² Wacke, A. (1990) 'Lateinisch und Deutsch als Rechtssprachen in Mitteleuropa.' – *Neue Juristische Wochenschrift*, 886.

1.1.3.2. Ladina õiguskeel tänapäeval

Ehkki tänapäeval ei ole ladina keel enam aktiivne õigusteaduse ega õiguselu keel, on see jätnud sügavad jäljed kogu Euroopa õiguskeelde. Uue *lingua franca*'na suureneb inglise keele tähtsus.⁶³ Kaalutud on ka uue ideaalse keele, translingvistilise kommunikatsioonivahendi loomist.⁶⁴

Romaani keeltes ja inglise keeles on ladina terminoloogia kasutusel peaaegu algupärasel kujul, asendunud võivad olla sufiksivormid ja teisenenud muutevormid. Mitmed ladina terminid käibivad rahvuskeelsete tõlkelaenudena. Näiteks Rooma õigusest pärinev termin *onus probandi* 'tõendamiskoormis' esineb tõlkelaenuna üle Euroopa: *onere della prova* (itaalia), *carga de la prueba* (hispaania), *charge de preuve* (prantsuse), *burden of proof* (inglise), *Beweislast* (saksa), *ciężar dowodu* (poola), *bevisbörda* (rootsi), *todistustaakka* (soome).⁶⁵

Tõlkelaenude ja ladinatüveliste võõrsõnade kõrval on Euroopa õiguskirjanduses laialt kasutusel ka ladinakeelsed väljendid. Juriidilist ladina keelt leidub õiguskeele kõikides alaliikides. Seda võib leida nii õigusteaduse, kohtuistungite, valitsusametnike kui ka seadusandja keelest.⁶⁶ Ühelt poolt tarvitatakse ladina termineid retooriliselt ja teksti illustreerimiseks, näiteks väljendid *expressis verbis* 'sõnaselgelt', *mutatis mutandis* 'vajalike

⁶³ Inglise keele kui Euroopa üldise kommunikatsioonivahendi ja teaduskeele kohta näiteks: Graddol, D. (2004) 'The future of language.' – *Science Magazine* 303, 1329-1331; Wright, S. (2000) *Community and communication. The role of language in nation state building and European integration*. Clevedon: Multilingual Matters. Samas kaasneb inglise keele kasutamisega Mandri-Euroopa õigussüsteemides rida mõistmisprobleeme, sest inglise õigusterminoloogia on kujunenud *common law* süsteemi baasil. Üksikasjalikumalt kirjeldavad inglise keele kui juriidilise *lingua franca* kasutamise probleeme: Weston, M. (1988) 'The Role of Translation at the European Court of Human Rights.' – *Protecting Human Rights: The European Dimension*. Köln, Berlin, Bonn, München: Carl Heymanns, 679–689; Kjaer, A. L. (2004) 'A Common Legal Language in Europe.' – *Epistemology and Methodology of Comparative Law*. Edited by M. van Hoecke. Oxford and Portland Oregon: Hart Publishing, 384; Ristikivi, M. (2005d) 'Latin: The Common Legal Language of Europe?' – *Juridica International* 10, 199-202.

⁶⁴ Ilmar Tammelo näiteks väidab, et rahvuslikuks ja rahvusvaheliseks suhtlemiseks kasutatavad keeled on osutunud puudulikuks ja irratsionaalseks, andmaks väljendeid, mis vastaks soovitud mõttele adekvaatselt. Ta ütleb, et kõikjal paratamatult vajalik keelte semiootiline ehedus (kaasa arvatud ortograafiline, süntaktiline, semantiline ja pragmaatiline mõistuspärasus) on saavutatav üksnes äärmusliku keeleplaneerimisega. Selle lõpptulemuses sünniks plaankeel – ideaalne keel, translingvistiline kommunikatsioonivahend. Tammelo, I. (2001) *Õiglus ja hool*. Toimetanud R. Narits, M. Luts. Tartu: Ilmamaa, 31-50.

⁶⁵ Mattila, H. E. S. (2002b), 720–721.

⁶⁶ Mattila, H. E. S. (2000), 270. Näitena võib tuua sõnastiku Schwab, W. & Pagé, R. (1981) 'Les locutions latines et le droit positif québécois. Nomenclature des usages de la jurisprudence.' – *Dossiers du Conseil de la langue française. Etudes juridiques* 7. Québec: Editeur officiel du Québec. See sõnastik on koostatud ainuüksi Québeci kohtuistungite materjalides leiduvate ladina terminite põhjal ning sisaldab umbes 700 juriidilist terminit ja fraasi.

muudatustega' või *prima facie* 'esmapilgul'. Üldjuhul kannavad aga ladina terminid normatiivsete argumentidena spetsiifilist juriidilist informatsiooni.⁶⁷

Eraldi ladina õiguskeele kasutamise põhimõtted on välja kujunenud katoliku kiriku õigussüsteemil – kanoonilisel õigusel. Ehkki *Codex Iuris Canonici* ('Kanoonilise õiguse koodeks') väljaandest on olemas lisaks ladina keelele ka erinevad rahvuskeelsed tõlked, on õiguslikult siduv siiski ainult ladinakeelne tekst.⁶⁸

1.2. JURIIDILINE TERMIN

1.2.1. Termini mõiste

Oskuskeele täpsusaste on kõrgem kui üldkeelel, samuti on märgilisuus semiootilises mõttes erialakeeles piiritletum kui üldkeeles. Üldkeele sõnavara on tähenduslikult hajusam, laialivalgavam kui kindla funktsiooniga erialasõna. Samuti on terminite ehk oskussõnade süsteemid rangemalt konstrueeritud, kujutades endast teadlikult kujundatud, omavahel vastavalt kindlatele põhimõtetele suhestatud ning korrastatud kogumeid. Erialakeelele on omane suurem järjekindlus nii keelendite valiku, moodustamise kui ka rakendamise poolest.⁶⁹

Termin on oskussõna, täpselt piiritletud tähendusega oskuskeele nimetusüksus.⁷⁰ Termin on üks märk, ühtne nimetusüksus, mis tähistab ühte mõistet. Kõik terminid kuuluvad terminivälja. Sõnast saab termin alles terminiväljas.⁷¹

Terminid kannavad ja vormistavad oma eriala mõistestikku, need on aine objekti ja sisu põhilised väljenduselemendid.⁷² Termini sisuline ulatus, temaga hõlmatav seosevõrk ja liigendatus ala tähendusruumis oleneb tekstimoodustuse eesmärgist ning tähistusviis – keele

⁶⁷ Kramer, E. A. (1995) 'Lateinische Parömien zur Methode der Rechtsanwendung.' – *Steuerrecht. Ausgewählte Probleme am Ende des 20. Jahrhunderts. Festschrift zum 65. Geburtstag von Ernst Höhn*. Bern: Verlag Paul Haupt, 141–142.

⁶⁸ Aymans, W., Mörsdorf, K. (1991) *Kanonisches Recht. Lehrbuch aufgrund des Codex Iuris Canonici*. Paderborn etc.: Ferdinand Schöningh, 130.

⁶⁹ Kull, R. (2000a), 99.

⁷⁰ Kull, R. (2000c), 553.

⁷¹ Erelt, T. (1982), 28.

⁷² Kull, R. (2000a), 95; Erelt, T. (1982), 26.

süsteemist.⁷³ Rangelt võttes saabki terminitest rääkida alles oskuskeele kui süsteemi puhul, mis eeldab omakeelse teaduselu olemasolu ja mõistesüsteemi teadlikku kujundamist.⁷⁴

Mõiste tähistajana võib termin olla väljendatud sõna, sõnaühendi või fraasiga.⁷⁵ Seega struktuuri mõttes võib termin koosneda kahest või enamast sõnast (sõnaühend), mis moodustab katkematu mõttelise ühtsuse ning mida teatava mõiste väljendamisel ei kasutata üksteiseta.⁷⁶

Erinevalt üldkeelenditest esitatakse terminitele kindlad nõuded: termin olgu võimalikult ühetähenduslik, süsteemne, selge, täpne, ökonoomne, edasituletuseks sobiv ning vastaku kõigile keelereeglitele.⁷⁷

Ideaaljuhul puudub terminil polüseemilisus või üldse tähenduslik ebamäärasus omas terminiväljas ja väljade hierarhias,⁷⁸ ta on üheainsa tähendusega, monoseemiline, s.o tähendus ja mõiste langevad kokku.⁷⁹ Siiski võib termini sisu ajas ja ruumis muutuda.⁸⁰ Nii on praktilisest küljest tähtsam, et termin väljendaks mõiste suhet teiste mõistetega, kohta süsteemis.⁸¹ Vahel on termini ebatäpsus ka õigustatud. Seda juhul, kui kasutatakse väga üldisi, raskesti piiritletavaid mõisteid.⁸²

Termini täpsusnõue ei tähenda mõiste kitsust.⁸³ Täpsem on see keelend, mis oma sisu ja vormiga paremini orienteerib, s.t mõistele viitab.⁸⁴ Termini lühidus on aga seda olulisem, mida sagedamini selle mõistega praktikas opereeritakse ja vastavat terminit vajatakse.⁸⁵ Samas käib termini ökonoomsusnõue tihti vastu selguse ja täpsuse nõudele: lühikesed

⁷³ Kerge, K. (2004) 'Terminid leksikaalse ja grammatilise keelendina.' – *Eesti oskuskeel 2003*. Toimetanud S. Mäearu. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus, 26.

⁷⁴ Lill, A. (1984) 'Võõrast päritolu meditsiiniterminid vanemas eesti kirjakeeles.' – *Keel ja Kirjandus*, 615.

⁷⁵ Erelt, T. (1982), 28.

⁷⁶ Mõttus, A. (1997) 'Seaduse sõnastamine ja terminoloogia (3).' – *Õiguskeel* 4, 34-35.

⁷⁷ Kull, R. (2000a), 100; Erelt, T. (2001) 'Motiveeritud ja arbitraarsed terminid.' – *Õiguskeel* 3, 4.

⁷⁸ Saari, H. (1981a) 'Omasõna ja võõrsõna paarid eesti oskussõnavaras (2).' – *Keel ja Kirjandus* 4, 207.

⁷⁹ Kabur, H. (1966) 'Teoreetilist termini ja üldsõna vahekorra kohta.' – *Keel ja Kirjandus* 7, 431.

⁸⁰ Kerge, K. (2004), 43.

⁸¹ Erelt, T. (2001), 4.

⁸² Oksaar, E. (2002) 'Seaduskeele probleeme Saksamaal.' – *Õiguskeel* 1, 6. Oksaar toob näiteks saksa õigusterminid *Treu und Glauben* 'hea usk', *gute Sitten* 'head tavad', *Wert* 'väärtus, hind'. Neid mõisteid konkretiseeritakse seaduse kohaldamise käigus, lähtudes kindlatest asjaoludest, kuid nad on vajalikud, et muuta õigusnorm paindlikuks ja paljudes olukordades kohaldatavaks.

⁸³ Saari, H. (1981a), 210.

⁸⁴ Saari, H. (1981a), 207.

⁸⁵ Erelt, T. (1982), 101.

tinglikud terminid ei ole alati nii selged ja läbipaistvad kui pikad ning paremini motiveeritud.⁸⁶

Terminid jagunevad motiveeritud ja arbitraarseteks terminiteks. Motiveeritud on termin, millest mõiste sisu ja tema koht mõistesüsteemis selgesti läbi paistavad.⁸⁷ Oskussõna motiveeritus tähendab, et mõiste tunnused väljenduvad selgesti tema keelelises keeles, s.t mõiste tunnused motiveerivad termini.⁸⁸ Motiveeritud terminid on tavaliselt pikemad kui arbitraarsed.⁸⁹ Kui motiveeritud termin on liiga pikk, võib sellest välja jätta liigseid komponente või asendada pikk termin arbitraarse lühikesega.⁹⁰

Arbitraarne ehk suvaline on termin, mille puhul sünkroonselt võttes moodustumotiiv ei ole läbi näha ega paista ka mõiste suhted teiste mõistetega.⁹¹ Tüvisõnadest terminid on motiveerimata ehk arbitraarsed. Arbitraarseid termineid on mugavam kasutada, kuid motiveeritud terminid on selgemad. Arbitraarsed terminid tuleb ära õppida, motiveeritud omandatakse harilikult iseenesest – nad toovad mõiste paremini lugeja teadvusse ning lasevad aimata ka mõiste kohta süsteemis (hierarhiasuhted, osa-terviku suhted jm).⁹²

1.2.2. Juriidiline termin

Juriidilisteks loetakse eelkõige sellised terminid, mida ei ole võimalik kasutada õigussuhte väliselt või mille vältimatuks eelduseks on õigussuhe. Laiemas tähenduses on juriidilised ka need terminid, mida võib küll kasutada ka muus seoses, kuid millel õigusteaduses on spetsiifiline tähendus.⁹³ Seega võib juriidiline termin olla sõna või sõnaühend, mis esineb ainult õiguskeeles, aga ka sõna, mis kuulub küll üldkeelde, kuid millel õiguskeeles on täpne ja spetsiifiline tähendus.

Kitsama määratluse järgi kirjeldavad juriidilised terminid alati neid mõisteid, mis tulenevad nimelt õiguskorrast. Need on mõisted, mida õiguskord ise loob ning korrastab, samuti

⁸⁶ Kull, R. (2000a), 100.

⁸⁷ Erelt, T. (1982), 30.

⁸⁸ Terminite kuulumist teatud kindlasse terminiritta näitab nii tüve või liite kordamine kui ka sama sõnamoodustusmall. Erelt, T. (2001), 3.

⁸⁹ Erelt, T. (2001), 4.

⁹⁰ Terminite lühivariantide kohta pikemalt vt alapeatükk 4.2.4.

⁹¹ Erelt, T. (1982), 30.

⁹² Erelt, T. (2001), 5.

⁹³ Mattila, H. E. S. (2002a), 170-171.

mõisted, mida saab luua või moodustada ainult õiguskorra kohaselt.⁹⁴ Kõik õigusmõisted on funktsionaalsed, s.t nad on defineeritud ka õiguslike tagajärgede kaudu, mis on nendega seotud. Õigusmõiste seotus õigusjärelmitega tingib, et õigusmõistete kujundamisel on olulised hoopis teised kriteeriumid kui tavakeeles.⁹⁵

Õigus ulatub konkreetse keelekasutusala igapäevatoimingutesse. Suuremalt jaolt kasutab õigusteaduse, seaduste ja kohtuotsuste keel tavakeele leksikat.⁹⁶ Samas ei ole õigusmõiste tähistamine vaba nagu muude terminite puhul. Seadus põlistab termini kui mõiste kandja.⁹⁷

Kui termini loomisel piiratakse või muudetakse termini aluseks oleva üldkeelesõna tähendust, siis avatakse tema täpne sisu ja piiritletakse tähendusväli termini esmakasutamisel, s.t antakse legaaldefiniitsioon.⁹⁸ Legaaldefiniitsiooniks nimetatakse mõistele seaduses antud seletust või määratlust, mis võib kehtida kas kogu õigussüsteemi ulatuses või ainult selles seaduses, kus seda seletatakse.⁹⁹ Õigustermin, millega õigusmõiste täpselt ja adekvaatselt tähistatakse, on püsiva väärtusega ja täidab oma funktsiooni seni, kuni säilib täpselt sellele mõistele sisu andnud nähtus.¹⁰⁰

Õigusterminilt nõutakse täpsust, efektiivsust ja arusaadavust. Õigusaktide terminid peavad olema üldtuntud ja üldtunnustatud, need peavad täpselt ja täielikult edasi andma sellega tähistatud mõistete sisu ja tähenduse. Õigusaktis peetakse soovitatavaks kasutada termineid vaid ühes tähenduses, samuti tuleb sama mõistet tähistada sama terminiga, seda ka sama valdkonda reguleerivates õigusaktides.¹⁰¹

1.2.3. Ladina juriidiline termin

Ajalises lõikes on enamik Mandri-Euroopa õigusruumis kasutatavatest ladina terminitest välja kujunenud Rooma õiguse alusel. Kuid mitmed tänapäeval olulised ladinakeelsed õigusterminid ja -mõisted pärinevad ka kesk- või uusajast. Uusi ladina õigustermineid on loodud ka viimastel aastakümnetel, eelkõige uute õiguslike toimingute, ühingute vm

⁹⁴ Cornu, G. (1990) *Linguistique juridique*. Paris: Montchrestien, IX.

⁹⁵ Neumann, U. (2001) 'Juristide keel.' – *Akadeemia* 4, 784.

⁹⁶ Neumann, U. (2001), 782.

⁹⁷ Kerge, K. (2004), 33-34.

⁹⁸ Vettik, A. (2000) 'Mõiste ja tema keeleline ekvivalent.' – *Õiguskeel* 5, 22.

⁹⁹ Mereste, U. (2000) 'Murelaps – legaaldefiniitsioon.' – *Õiguskeel* 3, 16.

¹⁰⁰ Kiris, A. (2001) 'Seaduste arusaadavuse nõude mõnest aspektist.' – *Õiguskeel* 1, 7.

tähistamiseks. Näiteks Euroopa Äriühendus kannab ladinakeelset nimetust *Societas Europaea*, samuti paistab uute väljendite loomisel ja vähetuntud väljendite kasutamise poolest silma Euroopa Kohus, mille materjalide kaudu on ka eesti õigustekstidesse jõudnud väljend *fumus boni iuris* ('hea, s.t juriidiliselt korrektse ja faktidega põhistatud õiguse hõng').¹⁰²

Ladina keeles esinevad juriidilised terminid tavaliselt üksiksõnadena – lihttüvisõnad ja liitsõnad, näiteks: *usus* ('kasutamine, kasutusõigus'), *ususfructus* ('kasutusvaldus') – või sõnaühenditena, näiteks: *bona fides* ('hea usk, heauskus'), *persona sui iuris* ('õiguslikult iseseisev isik').

Termin on nomineeriv keeleüksus, kuid see ei pea olema nimisõna.¹⁰³ Ladina juriidilisteks terminiteks on substantiivide kõrval ka verbid, omadus-, ase-, arv- ja määrsõnad ning nende alusel moodustatud fraasid, näiteks: *agere* ('hagema'), *do, ut des* ('ma annan selleks, et sa midagi vastu annaksid'), *non liquet* ('asi ei ole selge, pole tõendatud'), *bilateralis* ('kahekülgne'), *idem* ('seesama'), *ad hoc* ('selleks, kindlaks juhtumiks'), *bis* ('kaks korda, topelt'), *secunda* ('teine'), *quasi* ('just nagu'), *privatim* ('eraviisiliselt'), *respective* ('asjaoludele vastavalt') jne. Teised sõnaliigid peale nimisõnade kujutavad endast reeglina üldkeele varamusse kuuluvat ainet, mis erialases kontekstis on saanud spetsiifilise tähenduse.

Ladina juriidiliste terminite tänapäevane levik ja kasutamispõhimõtted on kujunenud järgmiste tingimuste tõttu, mis tulenevad ajaloolisest arengust, ladina terminite keelelisest ökonoomiast ja nende kasutamise efektiivsusest erialases suhtlemises:

- 1) ladina keel on tihedas ajaloolises seoses Euroopa õiguse arenguga: peamine hulk õigusteaduse alasest kirjandusest, aga ka õigusaktid koostati sajandite jooksul ladina keeles;

¹⁰¹ Tamm, K. (1998) 'Põhiseaduse terminoloogiast.' – *Õiguskeel* 1, 7.

¹⁰² Väljend tähendab, et esialgsete õiguskaitsevahendite kohaldamise taotlus on tõenäoliselt põhjendatud. Adomeit, K., Ristikivi, M., Siimets-Gross, H. (2005), 112.

¹⁰³ Saari, H. (1980b), 741.

- 2) ladina terminid on lühikesed ja ökonoomsed: tihti ei ole võimalik ladina terminit sõnasõnalt tõlkida ning rahvuskeelsed vasted võivad ulatuda mitme lauseni;
- 3) terviklik ja täpselt formuleeritud terminoloogia: ladina terminid muudavad hõlpsamaks juristide rahvusvahelise kommunikatsiooni, võimaldades suhelda erialaliselt keele- ja kultuuripiiridest sõltumata.

2. AJAKIRI *JURIDICA*

2.1. EESTIKEELNE JURIIDILINE PERIOODIKA

Eestikeelsete õigusajakirjade avaldamine sai alguse 20. sajandi esimesel kümnendil. Kokku ilmus ligi saja aasta jooksul 15 perioodilist väljaannet. Esimene ajakiri – 1909. aastal valgust näinud *Seadus ja Kohus* – ei ilmunud küll Eestis, vaid Peterburis, ajalehe *Peterburi Teataja* kaasandena. Väljaspool Eestit ilmus ka aastatel 1957-1964 *Õigusteaduslik Ajakiri*, mida anti välja Stockholmis ja Lundis. Kõik teised allpool loetletud juriidilised ajakirjad on ilmunud Eestis: Tallinnas, Tartus või Pärnus.

20. sajandi, Eestile poliitiliselt väga pingelise perioodi taustal on mõistetav, et vajadus õigusinformatsiooni järgi tingis niivõrd suure hulga ajakirjade avaldamise. Siiski on eestikeelsed õigusajakirjad nii sisult kui mahult üsna erinevad. Mõne ajakirja avaldamine on piirdunud paari üksiku numbriga. Teised aga on mõjutanud Eesti õigusteadust ja -teadvust aastakümnete jooksul. Enne II maailmasõda ilmunutest on mõjukaim Tartu Õigusteadlaste Seltsi ajakiri *Õigus* (1920-1940). Nõukogude õigussüsteemi iseloomustab üle kahekümne aasta ilmunud ENSV Justiitsministeeriumi bülletään *Nõukogude Õigus* (1967-1989). Taasiseseisvumisaja kaalukamad õigusartiklid on avaldatud alates 1993. aastast ilmuvas Tartu Ülikooli õigusteaduskonna ajakirjas *Juridica*.

Eestikeelse juriidilise perioodika võib ilmumisaegade põhjal jagada nelja rühma:

- 1) kuni 1918. aastani ilmunud perioodika:
 - *Seadus ja Kohus*: õigusteadline ajakiri. *Peterburi Teataja* kaasanne (1909, 1911, 1913); *Pealinna Teataja* kaasanne (1910). Väljaandjad A. Einer, A. Vares, M. Jaakson; toim. A. Einer, A. Vares, J. Reinthal, M. Pung, A. Birk. Peterburi, 1909-1911, 1913;
 - *Õigus*: õigusteadline ajakiri. Toim. J. Reinthal, M. Pung. Tallinn: Ühiselu, 1912;
 - *Õigus ja Kohus*: õigusteadusline ajakiri: *Päevalehe, Aja, Koidu* hinnata eralisa. Väljaandjad B. Mäns, J. Luiga; toim. J. Vilms, G. E. Luiga, T. Kurrikoff, K. R. Pusta, P. Ruubel. Tallinn: Pert, 1912-1914;
 - *Õigus*: *Meie Aastasada, Sakala, Meie Kodumaa* õigusteadline hinnata kaasanne. Väljaandja ja vastutav toim. K. Pikk, toim. O. Rütli. Tartu, 1913-1914;

- Õigus: õigusteadline lisa: *Tallinna Teataja, Tallinna Uudiste, Meie elu, Peterburi Teataja, Tartu Päevalehe, Meie Aastasaja, Oleviku, Sakala, Meie Kodumaa* hinnata lisa nr 1; *Tallinna Teataja* hinnata kaasanne nr 2. Toim. A. Birk. Tallinn: Ühiselu, 1914; ilmunud nr 1-2;
- 2) aastatel 1918-1940 ilmunud perioodika:
- Sõjamehe Kodu: Põllumajandusline, juriidiline ja ilukirjandusline nädalaleht. Eesti Demobiliseeritud Sõjameeste Liidu Pärnu osakond. Toim. K. Kadak, A. Evert. Pärnu, 1921-1922 (sisaldab õigusteaduslikke artikleid);
 - Õigus: juriidiline ajakiri. Toim. F. Karlson, R. Räägo. Tartu: Tartu Õigusteadlaste Selts, 1920-1940;
- 3) aastatel 1941-1989 ilmunud perioodika:
- Kohus ja Prokuratuur: Eesti NSV Kohtu Rahvakomissariaadi, Eesti NSV Prokuratuuri ja Eesti NSV Ülemnõukogu häälekandja. Eesti NSV Kohtu Rahvakomissariaat, kodifikatsiooni-osakond. Tallinn: Eesti NSV Kohtu Rahvakomissariaat, 1941; ilmunud nr 1-5;
 - Õigusteaduslik Ajakiri. Toim. A. Taska. Stockholm, Lund: Artur Taska, 1957-1960, 1963-1964;
 - Nõukogude Õigus: Eesti NSV Kohtuministeeriumi, Ülemkohtu, Prokuratuuri, Siseministeeriumi ja Advokatuuri informatsiooniline bulletin. Tallinn: Eesti NSV Kohtuministeerium, 1959; ilmunud nr 1;
 - Nõukogude Õigus: Eesti NSV Justiitsministeeriumi juriidiline bulletin. Tallinn: Eesti NSV Justiitsministeerium, 1967-1989;
- 4) aastatel 1990-2002 ilmunud perioodika:
- Eesti Jurist. Eesti Justiitsministeeriumi ajakiri. Tallinn: Eesti Justiitsministeerium, 1990-1993, Õigusteabe AS Juura, 1994;
 - Juridica: Tartu Ülikooli õigusteaduskonna ajakiri. Vastutav väljaandja P. Pruks, peatoim. P. Varul. Tartu: Iuridicum, 1993-;
 - Õigusabi: kirjastuse “Perona” juriidiline nõuandeleht. Väljaandja (1991, nr 18-1992) Lääne-Eesti Pank. Pärnu: Perona, 1991-1993;
 - Õigus Teada: ajaleht juristidele. Toim. Ü. Siivelt. Tartu: Eesti Õiguskeskus, 1996-.

Jätkväljaannetena on ilmunud veel *Akadeemilise Õigusteaduse Ühingu toimetised*,¹⁰⁴ *Õigusinstituudi Toimetised*,¹⁰⁵ Advokaadibüroo HETA kogumik *Brüsseli Väljaanne*¹⁰⁶ ning Jaan Tõnissoni Instituudi kodanikuhariduse keskuse kogumik *Õigusteabe Põhivara*.¹⁰⁷

Lisaks võib nimetada õigusterminoloogia küsimusi käsitlevat Justiitsministeeriumi ajakirja *Õiguskeel*.¹⁰⁸ Selles ajakirjas on juristid ja keeleteadlased puudutanud õiguskeele küsimusi, mis tekivad õigustloovate aktide ja muude õigusdokumentide koostamisel ja tõlkimisel, kohtute ning teiste õigusasutuste töös. Ajakirja rubriigid hõlmavad keelepoliitikat ja keelekorraldust, tõlkeküsimusi, terminoloogia- ja normitehnikaprobleeme, samuti sisaldab see keelenõuandeid ning tutvustab uusi raamatuid. Ajakirjas *Õiguskeel* on avaldatud ka enamik ladina keelest pärit õigusterminite kasutamist analüüsivaid artikleid.¹⁰⁹

2.2. AJAKIRI *JURIDICA*

2.2.1. *Juridica* loomine ja eesmärgid

Ajakiri *Juridica* on Tartu Ülikooli õigusteaduskonna ajakiri. *Juridica* asutati 1993. aastal Glasgow Ülikooli õigusteaduskonna (*Faculty of Law & Financial Studies*) tollase dekaani prof John P. Granti ja kirjastaja David Fletcheri initsiatiivil. Projekti toetas Šoti juristide ühendus (*Law Society of Scotland*).¹¹⁰ Tuge võimalike kaasautorite näol nägi õigusteaduskond ka 1993. aastal Tartusse asunud Riigikohtust. Ajakirja sihtgrupina ei arvestatud ainult juriste, lugejateks oodati kõiki juurahuvilisi.¹¹¹

Aastatel 1993-1994 avaldati Eestis paralleelselt kahte õigusajakirja: *Juridica* kõrval ilmus ka Eesti Justiitsministeeriumi ajakiri *Eesti Jurist*. Kahe ajakirja ilmumist ei peetud siiski liigseks ning 1993. aastal ilmumist alustades soovib *Juridica* jõudu Tallinnas ilmuvale *Eesti Juristile*: “/.../ kaks juuraajakirja ajal, mil on pakiline puudus õigusinformatsioonist, ei ole liiast ja meie ajakirjad täiendavad vastastikku teineteist.”¹¹²

¹⁰⁴ Tartu: Akadeemiline Kooperatiiv, 1934; ilmunud nr 1.

¹⁰⁵ Koostaja H. Pisuke. Tallinn: Õigusinstituut, 1998-.

¹⁰⁶ Koostaja T. Sild. Tallinn: HETA, 1999-; ilmunud nr 1-2.

¹⁰⁷ Koostaja P. Multer, A. Seene, S. Valdmaa. Tallinn: Jaan Tõnissoni Instituut, 1999-.

¹⁰⁸ Peatoimetaja E. Silvet, toimetaja A. Vettik. Tallinn: Kirjastus Juura, 1995-.

¹⁰⁹ Vt viited 5 ja 6.

¹¹⁰ Pruks, P. (1993) ‘Head lugejad!’ – *Juridica* 2, 41.

¹¹¹ Varul, P. (1993) ‘Austatud *Juridica* esimese numbri lugeja! (toimetajaveerg).’ – *Juridica* 1, 2.

¹¹² Varul, P. (1993), 2.

1995. aastal kaks ajakirja ühinevad, samast aastast hakkavad *Juridica* väljaandmist toetama Eesti Juristide Liit ja Eesti Akadeemiline Õigusteaduse Selts.¹¹³

1995. aasta *Juridica* avanumbri toimetajaveerus¹¹⁴ kirjutab ajakirja peatoimetaja Paul Varul: “Alates käesolevast aastast on Eestis senise kahe juriidilise ajakirja asemel üks – *Juridica*. Loodame, et *Juridica* suudab täita *Eesti Juristi* väljaandmise lõpetamisest tingitud tühimikku Eesti juurainfo valdkonnas. Senine “tööjaotus” *Juridica* ja *Eesti Juristi* vahel seisnes kirjutamata reeglite kohaselt selles, et *Juridica* oli orienteeritud eelkõige analüüsile, *Eesti Jurist* aga infole. Uus olukord ei muuda *Juridica* olemust – jääme ka edaspidi uusi seadusi ja aktuaalseid juuraprobleeme analüüsivaks ja kommenteerivaks ajakirjaks, kuid juurde tuleb uus aspekt – hakkame enam tähelepanu pöörama juurainfo vahendamisele, mis oli seni *Eesti Juristi* pärusmaa.”

Juridica on praegu Eesti ainus õigusteaduslik ajakiri. Algsest Tartu Ülikooli õigusteaduskonna ajakirjast on välja kasvanud üleriiklik juristide ajakiri. *Juridica* on olnud keskse tähendusega õiguslaste teadmiste kättesaadavaks tegemisel Eestis. Õigushariduse andmisele kaasaaitamise ja uudse teabe jagamise kõrval on ajakiri hoidnud tõsiteadusliku analüüsi kurssi, olles oma olemuselt eelkõige teaduslik ajakiri. *Juridicas* on avaldatud enamik Eesti õigusteaduslikest publikatsioonidest.¹¹⁵

Juridica on ajakiri, mille eesmärgiks on jagada järjepidevat õigusinformatsiooni juristidele, juuratudengitele ja teistele asjast huvitatutele. Ajakirja loomisest peale on Tartu Ülikooli õigusteaduskond täitnud olulist rolli õigusloomes, seaduste tõlgendamises ja kommenteerimises. *Juridica* üheks peamiseks sihiks on uute seaduste selgituste kiire toimetamine lugejateni, kommenteerijateks enamasti seaduste autorid ise. Nii on ajakiri foorumiks, kus teadus ja praktika kokku saavad ning üksteist arendavad.¹¹⁶

Alates 1999. aasta sügisest levib ajakiri *Juridica* ka Internetis (www.juridica.ee).¹¹⁷

¹¹³ Varul, P. (1995) ‘Austatud lugeja! (toimetajaveerg).’ – *Juridica* 1, 2.

¹¹⁴ Varul, P. (1995), 2.

¹¹⁵ Varul, P. (2002) ‘Austatud lugeja! (toimetajaveerg).’ – *Juridica* 4, 209.

¹¹⁶ Prükk, K. (2000) ‘Austatud lugeja! (toimetajaveerg).’ – *Juridica* 3, 137.

2.2.2. *Juridica* toimetuse ja autorid

Ajakirja peatoimetaja on professor Paul Varul. Toimetuse välisliikmed on Werner Krawietz (Saksamaa), Erik Nerep (Rootsi), Peter Schlechtriem (Saksamaa), Thomas Wilhelmsson (Soome). Vastutav väljaandja on Peep Pruks. Toimetuse kolleegiumis on esindatud kõik tähtsamad õigusvaldkonnad.¹¹⁸

Juridica kui keelelise uurimismaterjali muudab representatiivseks kirjutajate lai ring.¹¹⁹ Ajakirjas on aastate jooksul avaldanud artikleid mitmete eluvaldkondade esindajad. Lisaks õigusteaduse õppejõududele ja tegevjuristidele on autorite seas ka spetsialiste teistelt erialadelt: õigusteadlaste kõrval on kirjutanud ka õppejõud ja kraadiõppurid Tartu Ülikooli majandus- ja sotsiaalteaduskonnast, samuti Tallinna Tehnikaülikoolist, Concordia Rahvusvahelisest Ülikoolist ja Eesti Riigikaitse Akadeemiast.

Suure kirjutajate rühma moodustavad riigiametnikud peaaegu kõigist Eesti ministereidest ning nende ametkondadest.¹²⁰ Samuti on kirjutajate seas Riigikogu erinevate koosseisude liikmeid, EV presidendi nõunik ning Eesti Panga õigusnõunik. Justiitsfäärist on autoritena esindatud õiguskantsler, pankrotihaldurid, advokaadid, prokurörid ning kohtunikud, sealhulgas maakonnakohtunikud, ringkonnakohtunikud, kohtunikud Riigikohtust ja Euroopa Inimõiguste Kohtust. Lisaks spetsialistid audiitor- ja kindlustusfirmadest ning meditsiini- ja kirikuringkondadest.

2.2.3. Rubriigid ja teemanumbrid

Ajakirja ja selle erinumbrite temaatikat kavandab toimetuse kolleegium. *Juridica* numbrid on kas tervikuna pühendatud kindlale teemale või antakse neis läbilõige erinevatest

¹¹⁷ Pruks, P. (2002) 'Iuridicumi andmebaas – kellele ja milleks?' – *Juridica* 4, 270.

¹¹⁸ *Juridica* toimetuse kolleegiumi koosseisu kuuluvad: Eerik Kergandberg (Riigikohtunik, Tartu Ülikooli külalisprofessor), Heiki Lindpere (Tartu Ülikooli Õigusinstituudi direktor, Tartu Ülikooli Õigusinstituudi mereõiguse korraline professor), Uno Lõhmus (Euroopa Kohtu kohtunik, Tartu Ülikooli külalisprofessor), Kalle Merusk (Tartu Ülikooli õigusteaduskonna dekaan, riigi- ja haldusõiguse korraline professor), Raul Narits (Tartu Ülikooli Avaliku õiguse instituudi juhataja, võrdleva õigusteaduse korraline professor), Peep Pruks (Sihtasutuse Iuridicum juhataja; ajakirja *Juridica* vastutav väljaandja), Märt Rask (Riigikohtu esimees), Jaan Sootak (Tartu Ülikooli kriminaalõiguse korraline professor), Paul Varul (Tartu Ülikooli Eraõiguse instituudi juhataja, tsiviilõiguse korraline professor), Karmen Vilms (Justiitsministeeriumi ametnik).

¹¹⁹ 2001. aastaks oli *Juridica* autorite arv kasvanud 360 kirjutajani. 'Law Journals *Juridica* and *Juridica International*. Publishing Legal Literature.' (2001) – *Faculty of Law, University of Tartu*. Compiled by P. Pruks. Tartu: Sihtasutus Iuridicum, 56.

juuravaldkondadest: käsitletakse õigusloome hetkeprobleeme ning antakse teoreetilis-praktiline kommentaar seaduste rakendamisel kerkinud küsimustele. Selle kõrval teavitavad ajakirja rubriigid professionisistest ühingute, seltside ja institutsioonide üritustest. Läbi aastate on *Juridica* avaldanud ka Tartu Ülikooli õigusteaduskonnaga seonduvaid materjale, mis tutvustavad teaduskonnas toimuvat: rahvusvahelised teaduskonverentsid, seminarid, täienduskoolitus, fondide poolt läbiviidavad konkursid, magistratööde kaitsmised jm.¹²¹

Juridica numbrid sisaldavad ingliskeelseid kokkuvõtteid artiklitest. Aasta viimases numbris tuuakse ära süstemaatiline sisukord – aasta indeks nii eesti kui inglise keeles. Kuni 1998. aasta lõpuni esinesid igas numbris rubriigid: uus õiguskirjandus ning õigusprobleemid ajakirjanduses.

Teemade ringist on ajakirjas *Juridica* kümne aasta jooksul käsitletud Eesti avaliku ja eraõiguse kõrval rahvusvahelist õigust ja Euroopa Liidu õigust, aga ka õigusteooriat, õigusajalugu, õigusfilosoofiat. Õigusajaloo- ja Rooma õiguse alaseid artikleid, mis juba oma loomu poolest sisaldavad rohkem ladina keelest pärit ainet, on uuritava materjali hulgas siiski küllalt vähe, näiteks Rooma õigusest kõigest üks artikkel.¹²²

Spetsiaalsete teemanumbritena on kümne aasta jooksul ilmunud:

- 1993 Asjaõigusseadus (4);
- 1994 pankrotimenetlus (1), Riigikohus (5), tööõigus (6), Tsiviilseadustiku üldosa seadus (8);
- 1995 perekonnaseadus (1), äriseadustik (4), pärimisõigus (7), meditsiiniõigus (8);
- 1996. aastal muutub ajakirja kujundus, ümber struktureeritakse ka sisu. Uus artiklite liigitus: õiguse filosoofia, õiguse ajalugu, jurisprudents ehk kehtiv õigus (õigusdogmaatika) ning õiguse sotsioloogia. Teemanumbrid: avalik teenistus (4), kohtumenetlus (7), Põhiseadus (9);
- 1997 autoriõigus (1), meditsiiniõigus (2), tsiviilõigus (3), töö- ja teenistussuhted (4), kriminaalõigus (5);
- 1998 maksundusõigus (9), tsiviilkohtumenetlus (10);

¹²⁰ Ministeeriumid: Majandus- ja kommunikatsiooniministeerium, Justiitsministeerium, Rahandusministeerium, Siseministeerium, Välisministeerium, Kaitseministeerium, Kultuuriministeerium, Sotsiaalministeerium; ametkonnad: Patendiamet, Vanglate amet, Finantsinspeksioon, Tolliamet, Politseiamet, Tööinspeksioon.

¹²¹ Pruks, P. (1996) 'Tartu Ülikooli õigusteaduskond.' – *Juridica* 9, 479.

- 1999 prokuratuur (1), eetika (4), Riigikohtu 80. aastapäev (9);
- 2000. aastal muutub ajakirja kujundus. Teemanumbrid: korruptsioon (8), kriminaalmenetlus (9);
- 2001 pangandusõigus (3), karistusseadustik (7), haldusmenetlus (8), Euroopa Liit (9), notarid (10);
- 2002 autoriõigus (10).

Ajakirja *Juridica* kasutatakse ka õppematerjalina. 1994. aastal avaldati esimene magistrantide erinumber, alates 1996. aastast ilmub igal aastal spetsiaalne teemanumber, milles on avaldatud kokkuvõtteid juuraüliõpilaste bakalaureuse- ja magistritöödest.¹²³

¹²² Siimets-Gross, H. (2002) 'Rooma õigusteaduse kujunemine ja õitseng.' – *Juridica* 9, 626-634.

¹²³ *Juridica* bakalaureuse- ja magistritööde erinumbriid: 7/1994, 6/1996, 7/1997, 6/1998, 6/1999, 5/2000, 5/2001, 5/2002.

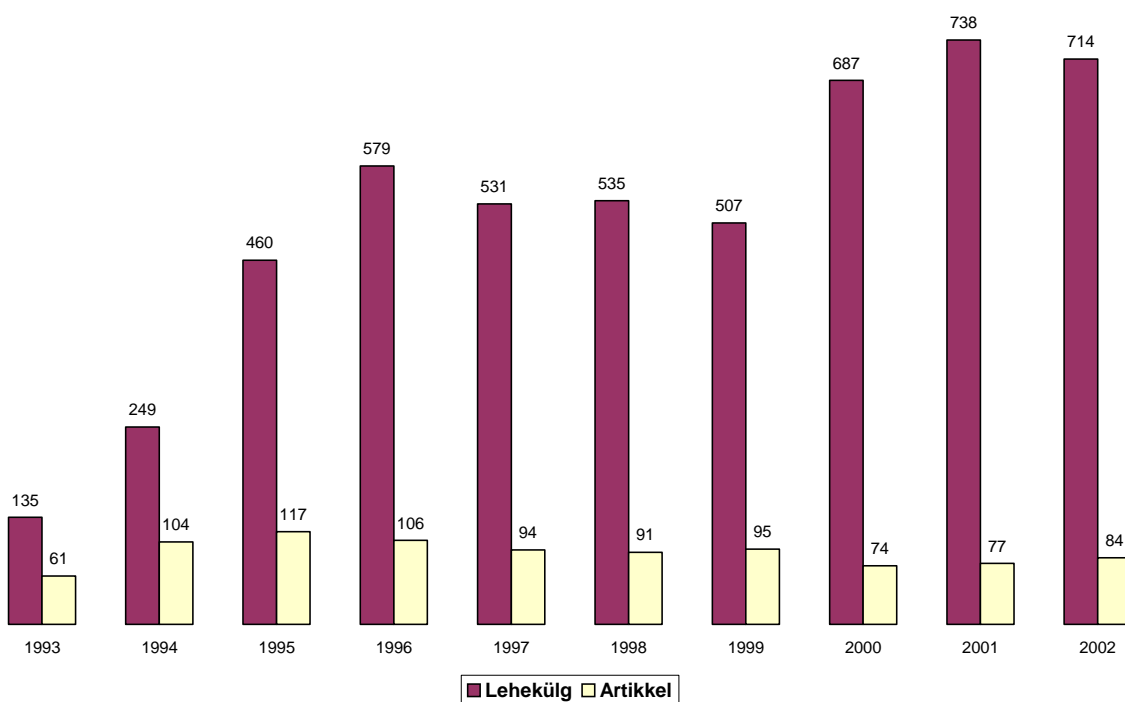
3. LADINA TERMINID AJAKIRJAS *JURIDICA*

3.1. LADINA TERMINITE ESINEMISSAGEDUS JA KONTEKST

Uurimus hõlmab ajakirja *Juridica* aastakäike 1993-2002, mis sisaldavad kokku 96 numbrit.¹²⁴ Uurimusest on välja jäänud alates 1996. aastast kord aastas ilmuv ingliskeelne *Juridica International*, kuna eesmärgiks on uurida eelkõige eestikeelset erialakirjandust.

96 *Juridica* numbrit koondavad 903 artiklit ja 5135 lehekülge. Alltoodud joonis 2 näitab, et aastate jooksul on ajakirjas lehekülgede arv suurenenud, samas on artiklid muutunud pikemaks ja sisukamaks ning neid esineb võrreldes *Juridica* algaastatega üksiknumbrites vähem.

JOONIS 2: Artiklite ja lehekülgede kogus



Kokku on artiklites kasutatud 605 erinevat ladinakeelset fraasi või terminit (kokkuvõtvalt nimetan neid edaspidi väljenditeks). Üldse esineb ladina väljendeid 2837 korral, seega keskmiselt ligi 30 väljendit ühe ajakirja numbri kohta ning 3-4 väljendit artikli kohta. Kui

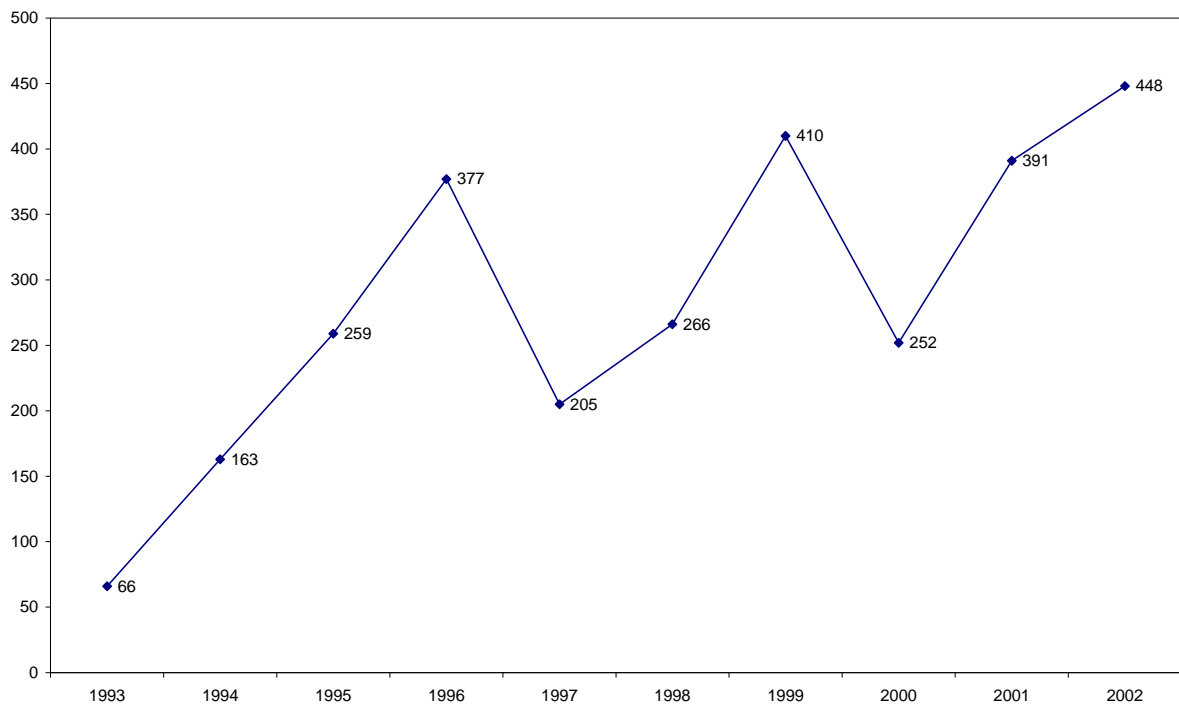
¹²⁴ Esimesel aastal, 1993, ilmus 6 numbrit, aastakäigud 1994-2002 sisaldavad igaüks 10 numbrit.

jagada lehekülgede arv väljendite arvuga, saab tulemuseks, et ladina keel esineb keskmiselt ajakirja *Juridica* igal teisel leheküljel.

3.1.1. Ladina terminid aastate lõikes

Detailsed andmed iga ladina termini kohta eraldi ajakirja *Juridica* aastakäikudes ja üksiknumbrites on toodud ära töö lisa nr 1.

JOONIS 3: Terminid aastate lõikes



Joonisel 3 toodud graafiku järgi on ladina väljendite kasutamine aastate, eriti viimase paari aasta jooksul märgatavalt suurenenud. Suuremad langused tõusval joonel on olnud 1997. ja 2000. aastal.¹²⁵

1993. aastal esines artiklites kokku 66 ladina väljendit, s.t üsna tagasihoidlikult keskmiselt 1,08 väljendit ühe artikli kohta. Võrdlusena viis aastat hiljem, 1998. aastal, kasutati juba 266 väljendit, s.t keskmiselt 2,9 ühe artikli kohta. 2002. aastaks aga oli artiklites ladina termineid 448 korral, s.t keskmiselt 5,3 ühe artikli kohta.

¹²⁵ 3/1997 tsiviilõiguse teemanumber (0 ladina väljendit), 4/1997 tööõiguse teemanumber (1 ladina väljend), 8/2000 korrupsiooni teemanumber (6 ladina väljendit), 9/2000 kriminaalmenetluse teemanumber (10 ladina väljendit).

Vähemalt viis korda oli kasutatud 118 väljendit, vähemalt kolmel korral nimetati 185 väljendit, vähemalt kaks korda esines 262 terminit. Esinemissagedust aluseks võttes võib öelda, et keskmiselt kuulub Eesti juristi aktiivsesse sõnavarasse umbes 200 ladinakeelset terminit.

3.1.2. Terminite arv *Juridica* üksiknumbrites

TABEL 1: Terminid numbrite lõikes

Number Aasta	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
1993	8	7	11	6	26	8	-	-	-	-
1994	2	5	22	18	13	23	27	27	20	6
1995	1	21	23	1	11	47	63	22	59	11
1996	27	24	11	12	3	29	43	156	60	12
1997	56	29	0	1	17	11	11	28	31	21
1998	31	10	40	51	44	16	24	27	15	8
1999	52	14	24	195	6	20	26	19	24	30
2000	31	17	14	26	17	47	61	6	10	23
2001	58	41	10	9	47	91	53	55	7	20
2002	108	9	12	68	64	10	65	7	86	19

Tabel 1 ladina väljendite esinemisest ajakirja üksiknumbrites näitab, et mõnes *Juridica* numbris esineb ladinakeelseid väljendeid väga tagasihoidlikul määral. Näiteks numbris 3/1997 (tsiviilõiguse teemanumber) pole kasutatud mitte ühtegi ladina väljendit. Numbrites 1/1995 (perekonnaseaduse teemanumber), 4/1995 (äriseadustiku teemanumber) ja 4/1997 (töö- ja teenistussuhete teemanumber) esineb ainult 1 ladina väljend.

Rohkelt leidub ladina väljendeid 2002. aasta *Juridica* numbrites: 1/2002 – 108 väljendit (lepingute teemanumber) ning 9/2002 – 86 väljendit (kodifitseerimise teemanumber). 6/2001 sisaldab 91 väljendit (põhi- ja inimõiguste teemanumber), 8/1996 – 156 väljendit (omandiõigus, riigihange, kohtukorraldus, riigieelarve) ning numbris 4/1999 esineb ladina keel koguni 195 korral (eetika teemanumber).

3.1.3. Ladina terminite kontekst

Ladina terminite kasutamine sõltub peamiselt õigusharu arenemise ajaloolisest taustast. Nii näiteks on ladina keel pea alati õigusteooria, õigusfilosoofia, kriminaalõiguse, rahvusvahelise õiguse, lepinguõiguse ja pärimisõiguse artiklites. Kõigi nimetatud teemade puhul on terminoloogia suuremas osas kujunenud antiik- või keskajal.

Vähesel määral esineb ladina keelt tööõiguse, perekonnaõiguse ja äriõiguse artiklites. Ladina keele nappust võib siin seletada asjaoluga, et nimetatud õigusvaldkondade kujunemine ja uurimine on toimunud peamiselt 20. sajandil. Seega side Rooma õigusega, millest on käibesse läinud enamik ladina õigustermineid, neil puudub või on kaudne.

Nagu eespool viidatud, kasutatakse ladina keelest pärit ainet ajakirja *Juridica* artiklites peamiselt kahel viisil. Ühelt poolt illustreerivad teksti juriidilised ja üldkäibivad ladina väljendid (nn juriidiline retoorika), näiteks:

- “Direktiivi lisa on *mutatis mutandis*¹²⁶ ära toodud seaduse § 42 lõikes 3.”¹²⁷
- “PS § 1 lõikes 1 ja §-s 10 sätestatud demokraatia printsiibist lähtudes on parlament kui rahva representant see, kel on *prima facie*¹²⁸ õigustus öelda, mis on riigis kehtiv õigus.”¹²⁹
- “*De facto*¹³⁰ ei ole erandite siseriiklikku õigusesse sisseviimata jätmine siiski suuremaid probleeme tekitanud.”¹³¹
- “Lisaks peab kohtuotsus rakenduma *ex tunc*¹³² ja kohtul peab olema õigus otsustada lepingutingimuste ebaõigluse üle *ex officio*.”¹³³
- “Veelgi enam, paragrahvi lõige 2 punkt 4 välistab *expressis verbis*¹³⁴ sellise nõude tuvastamiskaebuse puhul.”¹³⁵

¹²⁶ *Mutatis mutandis* (‘vajalike muudatustega’).

¹²⁷ Ginter, C. (2001) ‘Tüüptingimustest VÕS ja direktiivis 93/13/EMÜ.’ – *Juridica* 7, 506.

¹²⁸ *Prima facie* (‘esmapilgul; eelkõige’).

¹²⁹ Ernits, M. (2001) ‘Konkreetne normikontroll *de lege lata* ja *de lege ferenda*.’ – *Juridica* 8, 575.

¹³⁰ *De facto* (‘faktiliselt, tegelikult’).

¹³¹ Ginter, C. (2001), 504.

¹³² *Ex tunc* (‘algusest peale’), *ex officio* (‘ametikohustusest lähtuvalt’).

¹³³ Ginter, C. (2001), 510.

¹³⁴ *Expressis verbis* (‘sõnasegelt, rõhutatult’).

¹³⁵ Merusk, K. (1999) ‘Halduslepingu vaidlustamine halduskohtus: probleemid ja võimalikud lahendused.’ – *Juridica* 9, 460.

Peamiselt kasutatakse ladina keelest pärit materjali aga terminoloogilises tähenduses normatiivsete argumentidena ning see kannab spetsiifilist juriidilist informatsiooni. Tihti võimaldavad sellised napid paarisõnalised ladina väljendid üheselt ja ökonoomselt edasi anda mõistet, mille kirjeldamiseks tuleks muidu kasutada pikka lauset või isegi lauseid, näiteks:

- “Seepärast on tänapäevastes karistusseadustikes moodustatud süüteo legaaldefiniitsioon eelkõige põhimõtte *nullum crimen nulla poena sine lege*¹³⁶ abil, rõhuasetusega vastutust raskendava seaduse tagasiulatuva jõu keelul.”¹³⁷
- “PJKS § 4 lõige 3 väljendab tsiviilprotsessile omast põhimõtet *ne ultra petita*.^{138,139}
- “EL-s osalemine välistab rahvusliku parlamendi *legibus solutus*’e¹⁴⁰ positsiooni.”¹⁴¹
- “*Erga omnes*¹⁴² kohustus on *ius cogens*’i tasemele tõusnud normi tagajärg.”¹⁴³
- “Nimelt võimaldab selline eristamine määratleda Riigikohtu lahendi kui õigusallika selle osa (*ratio decidendi*¹⁴⁴), mida ei tohiks Riigikohus ise ega ka teised kohtud edaspidi jätta tähelepanuta, sellest osast (*obiter dictum*), millel ei tarvitse sellist tähtsust olla.”¹⁴⁵
- “Konkreetne põhiõigus tuleb leida vastavalt põhimõttele *lex specialis derogat legi generali*.^{146,147}

3.1.4. Ladina terminid Soome juriidilises kirjanduses

Uurimuse ladina keele kasutamisest Soome juriidilises kirjanduses on läbi viinud Helsingi ja Lapi Ülikooli õigusteaduskonna professor Heikki E. S. Mattila. 2000. aastal ilmus uurimuse tulemusi kokku võttev artikkel *Latinet i den finländska juridiska litteraturen*.¹⁴⁸

¹³⁶ *Nullum crimen nulla poena sine lege* (‘ei ole süütegu, ei ole karistust ilma (vastava) seaduseta’).

¹³⁷ Sootak, J. (2001) ‘Karistusseadustiku süüteomõiste ja deliktstruktuur.’ – *Juridica* 7, 448.

¹³⁸ *Ne ultra petita* (‘mitte rohkem kui taotletud’).

¹³⁹ Ernits, M. (2001), 585.

¹⁴⁰ *Legibus solutus* (‘seaduste täitmisest vaba, seadustest vabastatud’; väljend esineb siin lühendatult, tervikuna *princeps legibus solutus est* – ‘printseps on seadustest vaba’ tähistab see, et valitseja on seaduste allikas ning ei pea seadusi järgima).

¹⁴¹ Ahi, K. (1999) ‘Rahvuslik parlament Euroopa Ühenduse õiguse kontekstis.’ – *Juridica* 6, 298.

¹⁴² *Erga omnes* (‘kõikide suhtes’), *ius cogens* (‘imperatiivne õigus, peremptoorne norm’, s.t norm, millel on imperatiivne, absoluutne tähendus ja mis on kohustuslik kõikidele riikidele).

¹⁴³ Roger, M. (2001) ‘Riigi rahvusvaheline vastutus *erga omnes* kohustuste rikkumiste eest.’ – *Juridica* 6, 425.

¹⁴⁴ *Ratio decidendi* (‘otsuse tegemise alus; kohtu sõnastatud printsiip või õiguslik põhimõte, mis on vajalik teatud tüüpsituatsiooni lahendamiseks’), *obiter dictum* (‘muu hulgas öeldu; juhuslik märkus; kohtulahendi osa, mis ei ole lahendi jaoks määrav, vaid kasutamiseks kõrvalmärkuses’).

¹⁴⁵ Sillaots, M. (2001) ‘Riigikohtu lahend Eesti kriminaalmenetlusõiguse allikana.’ – *Juridica* 2, 86.

¹⁴⁶ *Lex specialis derogat legi generali* (‘eriseadus tühistab üldise seaduse’).

¹⁴⁷ Ernits, M. (2001), 589.

¹⁴⁸ Mattila, H. E. S. (2000), 269-322; lühidalt on uurimuse tulemustest ka Mattila, H. E. S. (2002a), 227-236.

Mattila uurimistöö eesmärgiks oli selgitada välja juriidilise ladina keele kasutamise ulatus Soomes 1990. aastatel ning võrrelda saadud tulemusi ladina keele kasutamisega Soome 1950. aastate juriidilises kirjanduses.¹⁴⁹ Uurimus hõlmas kirjandust kõikidest õigusvaldkondadest; välja jäid õigusega kaudselt seonduvad teemad, näiteks õigussotsioloogia ja rahvamajandus, samuti Rooma õiguse ja õigusajaloo õpikud. Siiski ei sisaldu uuritavas materjalis kogu Soomes 1990. aastatel avaldatud õiguskirjandus. Valik on piiritletud õigusõpikute, doktoriväitekirjade ning teatmeteosega *Encyclopaedia Iuridica Fennica*.¹⁵⁰ Samas on materjali hulgas nii soome- kui rootsikeelsed¹⁵¹ teosed, sest tegemist on sama õigussüsteemi ja -traditsiooniga.

Juridica tulemuste võrdlemine Mattila poolt läbi viidud juriidilise ladina keele uurimusega on põhjendatud nii sisuliste kui vormiliste argumentidega:

- 1) materjali hulk on üldjoontes sama suur;
- 2) Eesti ja Soome kultuuriline lähedus annab ühise võrdlusaluse. Eriti tähtis keelelisest aspektist on eesti ja soome keelte süsteemi sarnasus.

Võrdlus osutab tulemuste küllaltki suurele sarnasusele. Nagu ajakirjas *Juridica*, esines ka Soome 1990. aastate materjalides kokku umbes 600 erinevat ladinakeelset terminit.¹⁵²

TABEL 2: Ladina väljendite esinemissagedus ajakirjas *Juridica* ja Soome õiguskirjanduses

Esinemissagedus	Soome õiguskirjandus	Ajakiri <i>Juridica</i>
viis korda	80 väljendit	118 väljendit
kolm korda	170	185
kaks korda	270	262

Tabelis 2 on Soome õiguskirjanduses kasutatud ladina väljendite esinemissageduse kõrvale toodud võrdluseks ajakirja *Juridica* tulemused.

¹⁴⁹ Mattila, H. E. S. (2000), 271.

¹⁵⁰ Mattila, H. E. S. (2000), 285.

¹⁵¹ Rootsikeelsed teosed on kaasatud ainult juhul, kui autor on soomlane või soomerootslane. Seevastu nn riigirootsi ja võörkeelsed teosed on jäetud välja. Mattila, H. E. S. (2000), 286-287.

¹⁵² Soome 1950. aastate õiguskirjanduses esines 900 erinevat ladina väljendit. Seega kasutati ladina väljendeid 1990. aastate tulemustega võrreldes ligi kolmandiku rohkem. Vähemalt viiel korral kasutati Soome 1950. aastate materjalides 50 väljendit, vähemalt kolmel korral 140 väljendit, vähemalt kaks korda esines 270 ladina väljendit. Mattila, H. E. S. (2000), 289.

Võttes aluseks sisult samasuguste terminite esinemissageduse, esines vähemalt viiel korral Soome materjalides ligi 80 (*Juridicas* 118), vähemalt kolmel korral *ca* 180 (*Juridicas* 185) ja vähemalt kahel korral esines *ca* 270 terminit (*Juridicas* 262). Esinemissageduse põhjal kuulub Soome juristide sõnavarasse samuti keskmiselt umbes 200 terminit.¹⁵³

3.1.5. Enim kasutatud ladina sõnad ja väljendid ajakirjas *Juridica*

Ladina terminite täielik sagedusloend on toodud ära töö lisas nr 2. Kõige sagedamini esinenud sõnad on *lex*, *ius*, *corpus* ja *forum*. Tulemus on küllaltki ootuspärane, sest 'seadus', 'õigus', 'kogu, kogumik, koosseis' ja 'kohus' on juriidika põhimõisted. Kõik allpool loetletud terminid kuuluvad ka üldkeele sõnavara hulka ja neil on hulgaliselt tähendusi lisaks põhitähendusele. Polüsemsest tähendusväljast on juriidikas kasutusel enamasti põhitähendus.

LADINA SÕNA	ESINEMISKORDI	JURIIDILINE VASTE
• <i>lex</i>	610 korda	'seadus'
• <i>ius</i>	384	'õigus'
• <i>corpus</i>	176	'kogu, kogumik, koosseis'
• <i>forum</i>	138	'kohus'
• <i>verbum</i>	130	'sõna'
• <i>culpa</i>	76	'süü, hooletus'
• <i>ratio</i>	70	'mõte, mõistus, alus'
• <i>res</i>	60	'asi'
• <i>factum</i>	54	'tegu, toiming'
• <i>genus</i>	42	'liik'
• <i>poena</i>	41	'karistus'
• <i>crimen</i>	37	'kuritegu'
• <i>numerus</i>	33	'arv'
• <i>vis</i>	28	'jõud; sund'
• <i>pactum</i>	27	'pakt, leping'
• <i>locus</i>	26	'koht'

¹⁵³ Mattila, H. E. S. (2000), 288-289.

• <i>causa</i>	25	‘põhjus; protsess’
• <i>actio</i>	23	‘hagi’
• <i>conditio</i>	21	‘tingimus’
• <i>fides</i>	18	‘usk’
• <i>gens</i>	18	‘rahvas’
• <i>dubium</i>	17	‘kahtlus’
• <i>hereditas</i>	17	‘pärand’
• <i>sensus</i>	17	‘mõte’
• <i>status</i>	17	‘seisund’
• <i>gestio</i>	16	‘asjaajamine’
• <i>actus</i>	15	‘tegevus; teeservituut’
• <i>officium</i>	14	‘kohustus’
• <i>reus</i>	14	‘kostja’
• <i>ars</i>	12	‘kunst; oskus’
• <i>delictum</i>	11	‘õigusrikkumine’
• <i>superficies</i>	11	‘ehitis; hoonestusõigus’
• <i>negotium</i>	10	‘tehing’
• <i>occupatio</i>	10	‘hõivamine’
• <i>opinio</i>	10	‘arvamus’
• <i>persona</i>	10	‘isik’

Väljenditest on kõige sagedasemad õigusteooria, lepinguõiguse, rahvusvahelise õiguse ning karistusõigusega seotud liitterminid. Väljendites sisalduvad enamasti ülaltoodud loetelust pärinevad polüseemsed sõnad.

LADINA VÄLJEND	ESINEMISKORDI	JURIIDILINE VASTE
• <i>corpus iuris</i>	159 korda	‘õiguskogumik’
• <i>lex mercatoria</i>	96	‘kaubandusõigus’
• <i>de lege ferenda</i>	83	‘välja antava seaduse järgi’
• <i>culpa in contrahendo</i>	58	‘lepingueelne vastutus’
• <i>lex fori</i>	48	‘kohtu asukohamaa seadus’
• <i>erga omnes</i>	43	‘kõikide suhtes’
• <i>de facto</i>	41	‘faktiliselt’

• <i>de lege lata</i>	35	‘kehtiva õiguse kohaselt’
• <i>ratio decidendi</i>	27	‘otsuse tegemise alus’
• <i>ius cogens</i>	26	‘imperatiivne õigus, peremptoorne norm’
• <i>lex fori concursus</i>	25	‘pankrotimenetluse alustamise maa seadus’
• <i>praeter legem</i>	24	‘seaduse kõrval’
• <i>de iure</i>	23	‘juriidiliselt’
• <i>obiter dictum</i>	23	‘muuhulgas öeldu; juhuslik märkus’
• <i>pacta sunt servanda</i>	21	‘lepingutest tuleb kinni pidada’
• <i>contra legem</i>	17	‘seaduse vastaselt’
• <i>intra legem</i>	16	‘seaduse piires’
• <i>stare decisis</i>	16	‘kokkulepetele tuleb kindlaks jääda’
• <i>nullum crimen nulla poena sine lege</i>	14	‘ei ole süütegu, ei ole karistust ilma seaduseta’
• <i>ne bis in idem</i>	9	‘ärgu olgu kaht (karistust) sama asja eest’
• <i>in dubio pro reo</i>	6	‘kahtluse korral süüdistatava kasuks’

Juriidiliste terminite kõrval esineb artiklites sageli ka üldlevinud ladina väljendeid ja lühendeid. Mõne väljendi puhul on küllaltki raske tõmmata piiri juriidilise ja üldise kasutatavuse vahele. Sageli võib leida ka lauseid, kus juristid kasutavad väljendeid kord üldises tähenduses, kord kitsalt juriidilises mõttes.

LADINA VÄLJEND	ESINEMISKORDI	LEVINUM VASTE EESTI KEELES
• <i>op. cit. (opus citatum, opere citato)</i>	141 korda	‘mainitud teos, mainitud teoses’
• <i>expressis verbis</i>	125	‘sõnaselgelt, rõhutatult’
• <i>ca (circa)</i>	51	‘umbes’
• <i>sui generis</i>	33	‘isesugune, eripärane’
• <i>ib., ibid. (ibidem)</i>	31	‘sealsamas’
• <i>numerus clausus</i>	31	‘piiratud arv’
	43	

• <i>ad hoc</i>	26	‘selleks; kindlaks juhtumiks’
• <i>a priori</i>	23	‘kogemusest sõltumatult’
• <i>supra</i>	22	‘ülal’
• <i>prima facie</i>	19	‘esmapilgul’
• <i>et al. (et alii)</i>	18	‘ja teised’
• <i>ultima ratio</i>	18	‘viimne vahend’
• <i>per se</i>	15	‘iseenesest’
• <i>ex officio</i>	13	‘ametikohustuste tõttu’

3.1.6. Enim kasutatud sõnad ja väljendid Soome õiguskirjanduses

Soome õiguskirjanduses esinevate ladina terminite sagedusloend on toodud töö lisas nr 3. Mattila uurimuse põhjal on enim kasutatud sõnad Soome 1990. aastate juriidilistes materjalides *lex* (109), *forum* (59), *ius* (36), *pactum* (31), *culpa* (25), *ratio* (20), *traditio* (17), *actio* (16), *dolus* (16), *res* (14), *status* (14), *desuetudo* (11), *immissio* (11), *veto* (10), *argumentum* (8).

Tähtsamad väljendid on *nulla poena sine lege (scripta)* (24), *pacta sunt servanda* (24), *lex fori* (21), *in dubio* (16), *lex loci* (15), *ne bis in idem* (15), *iura novit curia* (14), *lex specialis* (12), *lex superior* (12), *de lege ferenda* (11), *de facto* (10), *e contrario* (10), *ex officio* (10), *inter partes* (10), *prima facie* (10), *culpa in contrahendo* (9).¹⁵⁴

Ajakirja *Juridica* alusel tehtud terminianalüüsi ja Mattila uurimuse tulemuste võrdlemisel võib näha, et kahe riigi juristide ladina keelel rajanev sõnavara kattub üsna suures ulatuses. Oluline on jälgitava perioodi kultuurilis-poliitiline sarnasus kahe maa vahel. 1990-ndaid aastaid iseloomustab nii Eesti kui Soome õigustegevuses Euroopa Liidu seadusandluse, Euroopa Kohtu otsuste ja rahvusvahelise eraõiguse normide uurimine ning kohandamine oma riigi seadustega. Samu õigusakte puudutavad teemad ja materjalid on olnud vaatluse all mõlemas riigis ning see on mõjutanud ka keelekasutust. Seega, võrreldava materjali sisuline ja temaatiline sarnasus kinnitab võrdlusandmete põhjendatust uuritava perioodil.

Mattila tõdeb oma uurimistöös, et peamine osa Soome õiguskirjanduses esinevatest ladina terminitest on võetud kasutusele saksa juriidiliste tekstide eeskujul. Väiksem osa (umbes

10%) väljenditest pärineb angloameerika õigussüsteemist. Ligi veerand terminitest on aga jäänud käibele rootsi-soome ajaloolistest (eriti 17. sajandi) ladinakeelsetest õigusmaterjalidest.¹⁵⁵

Eesti juristid tuginevad oma kirjatöodes samuti enamasti saksakeelsetele materjalidele (seda kinnitavad ka viited kasutatud kirjandusele). Saksa õigus on võetud Eesti praeguse õigussüsteemi aluseks.¹⁵⁶ Selle põhjal võib järeldada, et nagu Soomes, on ka Eestis ladina terminite kasutamise traditsioon kujunenud suures osas saksa õiguskeele põhimõtete alusel. Ehkki angloameerika õiguse kohta on ajakirjas *Juridica* ilmunud vähe artikleid, esineb autorite keelekasutuses siiski ka mitmeid selle õigussüsteemi termineid: *amicus curiae* ('kohtu sõber'),¹⁵⁷ *ratio decidendi* ('otsuse tegemise alus'),¹⁵⁸ *obiter dictum* ('muuhulgas öeldu; juhuslik märkus'),¹⁵⁹ *actus reus* ('kuritegu, süütegu'),¹⁶⁰ *stare decisis* ('kokkulepetele tuleb kindlaks jääda')¹⁶¹ jt.

3.2. PRAKTILISI PROBLEEME LADINA TERMINITE KASUTAMISEL

Eesti õiguskeele analüüsides osutatakse tihti terminiküsimuste kõrval õigekirja ja sõnamoodustuse probleemidele, ebasoovitavatele väljenditele ja konstruktsioonidele, lausestuspuudustele (väär sõnajärg, nominaalstiil, pikad nimisõnafraasid, keeruline lausestruktuur) ja lausetasandi stiilprobleemidele (konteksti sobimatud sõnad ja väljendid) ning keeleloogika eiramisele (vaeg- ja liigsõnalisus, põhjendamatu ellips, täis- ja osasihitise ning minevikuaegade väär kasutamine). Need pindstruktuuri küsimused mõjutavad teksti jälgitavust, selgust ja arusaadavust.¹⁶²

¹⁵⁴ Mattila, H. E. S. (2000), 306.

¹⁵⁵ Mattila, H. E. S. (2002a), 261-262.

¹⁵⁶ Sootak, J. (2005) 'Euroopa õiguskeelt tehakse Eestis.' – *Õiguskeel* 4, 30.

¹⁵⁷ Erasik või institutsioon, kes ei ole kohtuasjas osaleja, kuid taotleb kohtult luba esitada oma kokkuvõtlik seisukoht või analüüs kohtuasja võimalike ühiskondlike tagajärgede kohta. Vt Adomeit, K., Ristikivi, M., Siimets-Gross, H. (2005), 38.

¹⁵⁸ Kohtu sõnastatud printsiip või õiguslik põhimõte, mis on tähtis ja vajalik teatud tüüpsituatsiooni lahendamiseks. Adomeit, K., Ristikivi, M., Siimets-Gross, H. (2005), 219.

¹⁵⁹ Kohtulahendi osa, mis ei ole lahendi jaoks määrav, vaid kasutamiseks kõrvalmärkuses. Adomeit, K., Ristikivi, M., Siimets-Gross, H. (2005), 187.

¹⁶⁰ Süüteo objektiivne külg angloameerika karistusõiguses. Adomeit, K., Ristikivi, M., Siimets-Gross, H. (2005), 31. Sõna *reus* esineb selles terminis omadussõnana. Mõiste *actus reus* eelduseks on kuritegelik tahtlus *mens rea*. Black, H. C. (1998) *Black's Law Dictionary*. St. Paul, Minnesota: West Publishing Co, 36.

¹⁶¹ Pretsedendi doktriin angloameerika õiguses, mille kohaselt peab järgima varasemaid kohtuotsuseid. Adomeit, K., Ristikivi, M., Siimets-Gross, H. (2005), 241.

¹⁶² Kukk, I. (2003), 100.

3.2.1. Muutelõpud

Ladina keeles kui suurelt osalt sünteetilises keeles tähistatakse grammatilisi vahakordi muutustega sõnades enestes sufiksiste ja muutelõppude varal, analüütiline vormimoodustus hõlmab väiksemat osa morfoloogilisest süsteemist. Selles suhtes erineb ladina keel tänapäeva Euroopa suurtest keeltest (näiteks inglise, prantsuse või saksa keel), kus grammatilist muutust tähistatakse analüütiliste vahendite abil. Ladina väljendi äratuntavust ja arusaadavust võib seega mõjutada isegi termini ainsuse ja mitmuse vaheldumine:

- 1) sagedasem võib see probleem olla ladina III deklinatsiooni ühesilbiliste sõnade juures, millel käänamisel tüvi võrreldes algvormiga teiseneb, näiteks:

AINSUS

- *lex* 'seadus'
- *ius* 'õigus'
- *mos* 'tava'
- *gens* 'rahvas'
- *rex* 'kuningas'
- *pars* '(osa)pool'
- *vis* 'võim'

MITMUS

- leges*
- iura*
- mores*
- gentes*
- reges*
- partes*
- vires*

- 2) III deklinatsiooni *us*-lõpulised keskssoost sõnad, millel mitmuse tüvi baseerub nominatiivist erineval tüvekujul:

AINSUS

- *genus* 'sugu, liik'
- *vulnus* 'haav'
- *opus* 'töö'
- *onus* 'koormis'

MITMUS

- genera*
- vulnera*
- opera*
- onera*

3) II deklinatsiooni um-lõpulised kesksõnad, mille mitmuse lõpp *-a* langeb kokku I deklinatsiooni ainsuse lõpuga:

AINSUS

- *pactum* 'leping'
- *debitum* 'võlg'
- *delictum* 'õigusrikkumine'
- *argumentum* 'tõendus'
- *responsum* 'vastus'
- *bonum vacans* 'vaibepärand'
- *obiter dictum* 'muuhulgas öeldu; juhuslik märkus'

MITMUS

- pacta*
- debita*
- delicta*
- argumenta*
- responsa*
- bona vacantia*
- obiter dicta*

4) IV ja V deklinatsiooni sõnad, mis ainsuse ja mitmuse vormides jäävad samaks:

AINSUS

- *fructus civilis* 'tsiviil- ehk õigusvili'
- *fructus naturalis* 'loodusvili'
- *fructus separatus* 'eraldatud vili'
- *res corporalis* 'kehaline asi'
- *res mobilis* 'liikuv ehk vallasasi'
- *res derelicta* 'hüljatud asi'
- *res iudicata* 'jõustunud kohtuasi'
- *res communis omnium* 'kõigile ühiselt kuuluv asi'

MITMUS

- fructus civiles*
- fructus naturales*
- fructus separati*
- res corporales*
- res mobiles*
- res derelictae*
- res iudicatae*
- res communes omnium*

Sellistes väljendites näitab omadussõnalise täiendi lõpp, kas põhisõna on ainsuses või mitmuses. Kui täiend on aga moodustatud nimisõnast (genitiivi käändes või prepositsiooniga substantiiv), ei eristu termini ainsuse ja mitmuse vormid, näiteks:

AINSUS

- *fructus fundi* 'maatükilt saadud vili'
- *res extra commercium* 'käibeväline asi'

MITMUS

- fructus fundi*
- res extra commercium*

Keerulisem võib probleem olla nii väljendi mõistmisel kui ka tsitaatsõnana ülejäänud lausega ühildamisel, kui väljendist on moodustatud käändevormis või erinevate prepositsioonidega variant,¹⁶³ näiteks:

- | | |
|---|--|
| • <i>tacitus consensus</i> ‘vaikiv nõusolek’ | <i>tacito consensu</i> ‘vaikival nõusolekul’ |
| • <i>bona fides</i> ‘hea usk, heausksus’ | <i>bona fide</i> ‘heas usus, heauskselt’ |
| • <i>lex artis</i> ‘oskuskõue’ | <i>lege artis</i> ‘oskuskõuete kohaselt’ |
| • <i>boni mores</i> ‘head tavad’ | <i>contra bonos mores</i> ‘heade tavade vastaselt’ |
| • <i>restitutio ad integrum</i> ‘terviku juurde viima; meditsiinis: terveks tegema’ | <i>restitutio in integrum</i> ‘taastamine tervikuna, endise olukorra ennistamine’ ¹⁶⁴ |

Lisaks ladina väljendite ainsuse ja mitmuse vaheldumisele ning erinevates käändevormides esinevatele variantidele võib mõistmisprobleeme põhjustada ka see, kui lauses esineb vähetuntud või konteksti sobimatu ladina väljend või kui ladina väljendeid on kasutatud liigselt. Kõik need probleemid mõjutavad ladina väljendite rahvuskeelses kontekstis kasutamisel lause süntaktilist ja semantilist struktuuri. Korrektset väljendusviisi pole võimalik saavutada, mõistmata ladina keelest pärit termini või fraasi lingvistilist eripära.

3.2.2. Vähetuntud terminid

Materjali uurimisel nähtub tendents, et *Juridica* autorid jätavad tekstis kasutatud ladinakeelsete väljendite juurde märkimata nende eestikeelse vaste. Kirjutajad seavad lugejatele kõrged nõudmised: tunda ja mõista tuleb üsna suurt hulka termineid. Probleem pole väga terav, kui tekstis kasutatakse laiemalt tuntud juriidilisi termineid, näiteks *nemo iudex*’i põhimõte,¹⁶⁵ *lex specialis*’e printsiip,¹⁶⁶ *stare decisis*’e kontseptsioon.¹⁶⁷

Õiguskeele uurijad märgivad, et oskuskeele problemaatilisus seisneb muuhulgas selles, et väljendi õige kasutamiseks on vajalikud teadmised asja ja situatsiooni kohta ning

¹⁶³ Ühildumise kohta pikemalt peatükid 3.3.2. ja 3.3.4.

¹⁶⁴ Vt lähemalt: Kask, P, Lill, A. (1997) ‘Õigustermini *restitutio in integrum* ja väljendi *restitutio ad integrum* kasutamine.’ – *Õiguskeel* 3, 12–14.

¹⁶⁵ *Nemo iudex in causa sua* (‘mitte keegi pole kohtunik oma kohtuasjas’).

¹⁶⁶ *Lex specialis derogat legi generali* (‘eriseadus tühistab üldise seaduse’).

¹⁶⁷ *Stare decisis* (‘kokkulepetele (tuleb) kindlaks jääda’).

oskustermine kasutamisel on vaja arvestada ka vastuvõtja poolse arusaamisega erialakeelest.¹⁶⁸

Tihti võib aga *Juridica* artiklitest leida harvaesinevaid või spetsiifilist informatsiooni sisaldavaid mõisteid, mis ilma juriidilise tausta või kommentaarideta ei pruugi olla täielikult arusaadavad. Sageli ei piisa ka heast ladina keele tundmisest, et selliseid väljendeid õigesti mõista. Näiteks väljend *culpa in contrahendo* tähistab juristidele 'lepingueelset vastutust', sõna-sõnalt tõlkides saab vasteks 'süü või hooletus (lepingu) sõlmimisel', *locatio conductio operis* ('töötetevõtuleping') on sõna-sõnalt 'töö üürimine-rentimine'.

Kui õigusteksti autor jätab ladina väljendid tõlkimata, võib seega kergesti kujuneda olukord, et erialakaugem lugeja tõlgendab oskustermineid teisiti kui vastava ala spetsialist. Kuid ladinakeelne termin võib põhjustada mõistmisraskusi ja arusaamatust vahel ka juristidele endile.¹⁶⁹ Võib isegi juhtuda, et terve lause jääb ebaselgeks, kui mõnda ladina väljendis leiduvat sõna ei mõisteta, näiteks:

- "Seaduslikkuse ehk legaliteedipõhimõte toetub EIÕK artiklile 7 ning tähendab analoogiakeeldu *malam partem*¹⁷⁰ ja tagasiulatuva jõu keeldu koos nõudega *lex mitior*."¹⁷¹
- "Õiguse rakendamisel ei saa kohustuslikuna kehtida põhimõte *singularia non sunt extendenda*¹⁷²."¹⁷³
- "Samuti mõisteti juba tol ajal *jus gentium*'i¹⁷⁴ all selliseid rahvusvahelisi käitumisnorme, nagu *rerum repetitio* ja sellest keeldumise korral sõjakuulutamist."¹⁷⁵

¹⁶⁸ Oksaar, E. (1999), 202.

¹⁶⁹ See probleem on kerkinud üles ka angloameerika õigusriikides, kus ladina keele kasutamine on laialt levinud: "Latin phrases are jarring to the modern reader, even when that reader is a lawyer." Ray, M. B., Ramsfield, J. J. (1993) *Legal Writing: Getting It Right and Getting It Written*. St. Paul, Minnesota: West Publishing Co, 149.

¹⁷⁰ *Malam partem* ('halbemat osa, halvemas osas'), *lex mitior* ('leebem seadus').

¹⁷¹ Sootak, J. (1999) 'Corpus Iuris ja Eesti kriminaalõigus.' – *Juridica* 4, 178.

¹⁷² *Singularia non sunt extendenda* ('üksiksätteid ei tohi laiendada').

¹⁷³ Luts, M. (1996) 'Lünga vastu tõlgendamise või analoogiaga? (Diskussioonist juriidilises meetodiõpetuses)' – *Juridica* 7, 350.

¹⁷⁴ *Jus gentium* = *ius gentium* ('rahvaste õigus'), *rerum repetitio* ('asjade tagasinõudmine').

¹⁷⁵ Uibopuu, H.-J. (1998) 'Eesti põhiseadus, rahvusvahelised suhted ja rahvusvaheline õigus.' – *Juridica* 4, 189. (187-196).

Näidetes esinenud ladina väljenditest on tuntum ainult *ius gentium*. Teisi termineid on sagedusloendi alusel ajakirja *Juridica* kümne aastakäigu numbrites kasutatud ainult ühel korral. Ilma tõlketa võib nende lausete kontekst jääda ebaselgeks. Muidugi pole termini laiema tuntusega arvestamine (ja seega tõlkevaste ärajätmine) alati üheselt määratletav. Siiski võiks kahtluse korral ja parema mõistetavuse huvides omakeelse vaste siiski pigem lisada kui ära jätta.

3.2.3. Ladina terminite liigne kasutamine

Juriidilise teksti lugemine nõuab suurt pingutust ka ilma neis sisalduvate ladina väljenditeta. Õiguskeele uurijad väidavad, et juriidilise teksti laused on sageli väga keerulise struktuuriga ning lugeja peab teksti mõistmiseks tugevalt keskenduma.¹⁷⁶ Samuti märgitakse, et õigustekstid koormavad lugeja mälu pikkade täiendfraasidega või üksteisesse paigutatud lausetega, mida pole võimalik mõista enne, kui jõutakse põhisonani. Kui mõistmiseks olulist teavet sisaldub palju täiendites, kõrvallausetes ja lauseühendites, on terviklause mõttest raske aru saada.¹⁷⁷

Seetõttu on isegi soovitatud, et ladinakeelseid sõnu ja väljendeid tuleks kasutada ainult siis, kui see tuleb kasuks kirjutatava või öeldava selgusele ja täpsusele.¹⁷⁸ Näiteks kaks tsitaati *Juridica* numbritest:

- 1) “Arst peab asendama paternalistliku hippokratesliku lähenemise *salus aegroti suprema lex*¹⁷⁹ kaasaegses ühiskonnas kehtivate põhimõtetega *voluntas aegroti suprema lex*, mida korrigeerib lause *nihil nocere*.”¹⁸⁰

Juriidilistes terminites sõnad *salus*, *aegrotus*, *nocere* üldjuhul puuduvad. Seetõttu on tõenäoline, et juristist lugeja jaoks ei haaku toodud näites ladina väljendid ülejäänud lausega ega aita kaasa eesmärgipärasele selgusele.

¹⁷⁶ Kukk, I. (2003), 101-102.

¹⁷⁷ Kasik, R. (1995) ‘Õiguskeele lauseehitus.’ – *Õiguskeel* 5, 19.

¹⁷⁸ Silvet, E. (1997), 19.

¹⁷⁹ *Salus aegroti suprema lex* (‘haige heaolu on ülim seadus’), *voluntas aegroti suprema lex* (‘haige tahe on ülim seadus’), *nihil nocere* (‘mitte midagi (ei tohi) vigastada’).

¹⁸⁰ Nõmper, A. (2000) ‘Stigma abordi kaasus.’ – *Juridica* 7, 447.

2) “Teatud tinglikkusega võiks väita, et see, mis Saksamaal on prokuröri staatusega kriminaalmenetluses *de facto*¹⁸¹, on Eestis praegu *de lege lata*, ja minu arvates võiks ta seda väikeste korrektuuridega olla ka *de lege ferenda*.”¹⁸²

See tsitaat sisaldab sagedusloendi järgi õiguskeeles laialt käibivaid ladina väljendeid. Ehkki terviklause jälgimine mitmete täienditega varustatud lause puhul nõuab suuremat tähelepanu, on kasutatud oskusterminid juristile tuttavad ja tsitaadi autori mõte arusaadav.

Järgmine näide puudutab liigse ning samas ka konteksti sobimatu ladina termini kasutamist *Juridica* artiklis leidunud direktiivi tõlkes:

“Müüjaks või tarnijaks loetakse *a contrario* iga füüsilist või juriidilist isikut, kes tegutseb eesmärkidel, mis on seotud tema põhitegevuse, ettevõtluse või ametiga.”¹⁸³

Ladina termin *a contrario* tähendab ‘vastaspoolelt; vastupidiselt’ ning lause mõte jääb praegusel kujul ebaselgeks. Direktiivi originaaltekstist võib lugeda: “(c) ‘*seller or supplier*’ means any natural or legal person who, in contracts covered by this Directive, is acting for purposes relating to his trade, business or profession, whether publicly owned or privately owned.” Eestikeelne ametlik tõlge: “c) müüja või teenuste osutaja – füüsiline isik, kes käesoleva direktiiviga hõlmatavate lepingute raames toimib eesmärkidel, mis on seotud tema kaubandus-, majandus- või kutsetegevusega, olenemata sellest, kas ettevõtte on era- või riigiomanduses.”¹⁸⁴

Täpsem ja sobilikum oleks selles kontekstis kasutada väljendit *ex contractu* ‘lepingust tulenevalt, lepingu järgi’, mis oleks kooskõlas nii eestikeelse teksti sisu kui ka direktiivi ingliskeelse originaali mõttega.

¹⁸¹ *De facto* (‘faktiliselt, tegelikult’), *de lege lata* (‘väljaantud seaduse järgi’), *de lege ferenda* (‘väljaantava seaduse järgi’).

¹⁸² Kergandberg, E. (1999) ‘Kümme märkust seoses prokuröri funktsionaalse rolliga Eesti tänases ja tulevases kriminaalmenetluses.’ – *Juridica* 2, 65.

¹⁸³ Ginter, C. (2001), 502.

¹⁸⁴ Direktiivi ingliskeelne variant on kättesaadav aadressil:

http://europa.eu.int/smartapi/cgi/sga_doc?smartapi!celexapi!prod!CELEXnumdoc&lg=EN&numdoc=31993L0013&model=guichett **31993L0013** Council Directive 93/13/EEC of 5 April 1993 on unfair terms in consumer contracts; *Official Journal L 095*, 21/04/1993 P. 0029 – 0034; *Finnish special edition: Chapter 15 Volume 12 P. 0169*; *Swedish special edition: Chapter 15 Volume 12 P. 0169* Article 2. Eestis keeles on justiitsministeeriumi ametlik tõlge aadressil www.legaltext.ee.

Ladina väljendite sobimatule kasutamisele on viidatud erialakirjanduses ka varem. 1997. aastal ilmusid ajakirjas *Õiguskeel*¹⁸⁵ artiklid meditsiini termini *restitutio ad integrum* ('terviku juurde viima; meditsiinis: terveks tegema') ekslikust kasutamisest juriidilises kontekstis. Korrektne oluks kasutada sellises olukorras õigusväljendit *restitutio in integrum* ('taastamine tervikuna, endise olukorra ennistamine').

3.3. ORTOGRAAFIA JA MORFOLOOGIA

Ortograafia- ehk ladina väljendite õigekirjavigu esineb ajakirja *Juridica* artiklites sageli. Ortograafilised variandid ja vead võivad omakorda muuta morfoloogilist vormi. Eriti palju leidub ladina keelest pärit terminite puhul käände- ja soovormi ühildumisvigu, aga ka lihtsalt tähevigu. Läbi aastate korduvad vead ja ebasoovitavad konstruktsioonid omakorda osutavad, et õiguse keelekasutus omandatakse eelkõige olemasolevate tekstide kaudu ja toel.

3.3.1. Trükivead

Trükivead moodustavad ladina terminite kasutamisel peamise osa. Kõige enam eksitakse ladina väljendis vokaali või konsonandi õigekirjaga:

a) eksimused vokaalidega:

TERMINI VÄÄR VORM	ÕIGE VORM	TÕLGE
• <i>v<u>o</u>catio legis</i>	<i>vacatio legis</i>	'seaduse puudumine' ¹⁸⁶
• <i>ultim<u>o</u> ratio</i>	<i>ultima<u>a</u> ratio</i>	'viimne vahend'
• <i>culpa levissim<u>o</u></i> ¹⁸⁷	<i>culpa levissim<u>a</u></i>	'kergeim hooletus'
• <i>sine q<u>o</u>a non</i>	<i>sine qu<u>a</u> non</i>	'ilma milleta ei...' ¹⁸⁸
• <i>ubi hom<u>a</u>, ibi ius</i>	<i>ubi hom<u>o</u>, ibi ius</i>	'kus on inimene, seal on ka õigus'
• <i>erg<u>o</u> omnes</i>	<i>erg<u>a</u> omnes</i>	'kõikide suhtes'
• <i>op. <u>c</u>ot.</i>	<i>op. <u>c</u>it.</i>	'viidatud teos; viidatud

¹⁸⁵ Kask, P., Lill, A. (1997), 12-14; samuti Lill, A. (1996), 9-13.

¹⁸⁶ Ajavahemik seaduse väljakuulutamise selle kehtima hakkamiseni. Adomeit, K., Ristikivi, M., Siimets-Gross, H. (2005), 258.

¹⁸⁷ Mõne eksimuse puhul ei ole võimalik tõmmata piiri vokaalivea ja ühildumisvea vahele.

¹⁸⁸ Lühenenud vorm terminist *conditio sine qua non* ('tingimus, ilma milleta ei'; vältimatult vajalik nõue, ilma mille järgimiseta ei saabu soovitatav õiguslik tagajärg). Adomeit, K., Ristikivi, M., Siimets-Gross, H. (2005), 63.

• <i>sensus verbore<u>m</u> est anima legis</i>	<i>sensus verbor<u>um</u> est anima legis</i>	teoses’ ‘sõnade mõte on seaduse hing’
• <i>pr<u>ae</u>ter legem/pr<u>ae</u>ter legem</i>	<i>pr<u>ae</u>ter legem</i>	‘seaduse kõrval’
• <i>ar<u>a</u>rium</i>	<i>ae<u>r</u>arium</i>	‘riigi- või linnakassa’
• <i>ubiqu<u>ae</u></i>	<i>ubiqu<u>e</u></i>	‘kõikjal’
• <i>summa summar<u>um</u></i>	<i>summa summar<u>um</u></i>	‘kõik kokku’
• <i>inter part<u>ies</u></i>	<i>inter part<u>es</u></i>	‘(osa)poolte vahel’
• <i>lex loci delicti commiss<u>i</u></i>	<i>lex loci delicti commiss<u>i</u></i>	‘kahju tekitamise paiga seadus’

b) eksimused konsonantidega:

TERMINI VÄÄR VORM	ÕIGE VORM	TÕLGE
• <i>ius est ars boni et aegui</i>	<i>ius est ars boni et aequi</i>	‘õigus on teadus heast ja õiglasest’
• <i>qui prodest¹⁸⁹</i>	<i>cui prodest</i>	‘kellele on (see) kasulik’
• <i>numerantur sententi<u>e</u>, non ponderand<u>e</u></i>	<i>numerantur sententi<u>ae</u>, non ponderant<u>ur</u></i>	‘hääli loendatakse, mitte ei kaaluta’
• <i>lucrum sessum</i>	<i>lucrum cessans</i>	‘saamata jäänud tulu’

c) väljendi kokku- ja lahkukirjutamine:

TERMINI VÄÄR VORM	ÕIGE VORM	TÕLGE
• <i>nebisin idem</i>	<i>ne bis in idem</i>	‘ärgu olgu kaks korda sama asja eest’
• <i>respondeatsuperior</i>	<i>respondeat superior</i>	‘kõrgem (isik) vastutagu’

d) väljendist puudub sõna:

• <i>in dubio reo</i>	<i>in dubio pro reo</i>	‘kahtluse korral süüdistatava kasuks’
-----------------------	-------------------------	---------------------------------------

¹⁸⁹ Selle vea tagajärjel muutub ka väljendi tähendus: *qui prodest* tuleks tõlkida eesti keelde ‘kes on kasulik’, asesõna on siin nominatiivi käändes; tuntud väljendis on asesõna aga datiivis.

- e) tsitaatsõnade ja -väljendite kasutamisel on reegliks kirjutada neid nagu lähtekeeles.¹⁹⁰ Järgmistes näidetes on autorid termini tähistamisel lähtunud ladina keele häälduspõhimõtetest ning märkinud terminisse muutuse, kus hääldus erineb kirja- ja suulise vormi vahel: *c* – [ts] ja *x* – [ks].

TERMINI VÄÄR VORM	ÕIGE VORM	TÕLGE
• <i>ekspressis verbis</i>	<i>expressis verbis</i>	‘sõnaselgelt’
• <i>lex spetsialis</i> (viga esines kaks korda)	<i>lex specialis</i>	‘eriseadus’
• <i>sine periculo sotsiali</i>	<i>sine periculo sociali</i>	‘ilma ühiskonnaohtlikkusest’

3.3.2. Käände- ja soovormide ühildumisvead

Lisaks trükivigadele võib ajakirja *Juridica* artiklitest leida mitmeid käände- ja soovormide ühildumisvigu.

3.3.2.1. Käänevormide ühildumine

- a) Mitmed eksimused puudutavad nimi- ja omadussõnade ühildumist. Ladina keeles ühilduvad need alati omavahel käändes.

TERMINI VÄÄR VORM	ÕIGE VORM	TÕLGE
• <i>humanae vita</i> (genitiiv ja nominatiiv)	<i>humana vita</i> (mõlemad nominatiivis)	‘inimese elu; inimlik elu’
• <i>mala fide</i> (ablatiiv ja akusatiiv)	<i>mala fide</i> (mõlemad ablatiivis)	‘pahauskelt’
• <i>lex posteriori derogat priori</i> (nominatiiv ja datiiiv)	<i>lex posterior derogat priori</i> (mõlemad nominatiivis)	‘hilisem seadus tühistab varasema’

¹⁹⁰ Ereht, T. (1999) *Eesti ortograafia*. 3. täiend. tr. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus, 16.

- | | | |
|---|---|--|
| <ul style="list-style-type: none"> • <i>lex posteriori derogat leges priori</i>
(<i>lex posteriori</i>: nominatiiv ja datiiv; <i>leges priori</i>: mitmuse nominatiiv ja ainsuse datiiv, s.t väljend ei ühildu ka arvus) | <i>lex posterior derogat legi priori</i>
(<i>lex posterior</i> : mõlemad nominatiivis; <i>legi priori</i> : mõlemad ainsuse datiivis) | ‘hilisem seadus tühistab varasema seaduse’ |
| <ul style="list-style-type: none"> • <i>lex generali</i>
(nominatiiv ja datiiv) | <i>lex generalis</i>
(mõlemad nominatiivis) | ‘üldseadus’ |
| <ul style="list-style-type: none"> • kolmel korral esines valesti väljend <i>strictu sensu</i>

(omadussõnal on nimisõna käändelõpp) | <i>stricto sensu</i> | ‘otseses mõttes’ |

Sellised vead esinesid veel *Juridica* 1996-1997 aastakäikudes. Vigade vältimine ning ladina väljendite õigekirja kontrollimine on eriti olulised eeskätt põhjusel, et ajakirja *Juridica* kasutatakse õppematerjalina. Ohtlikku eeskju annab õppejõu artiklis esinev väär vorm. Näiteks vale käändelõpuga termin *strictu sensu* esines esmalt õppejõu artiklis ja seejärel *Juridica* bakalaureusenumbris.¹⁹¹

b) Vead ladina eessõna ja sellega ühilduva käände kasutamisel. Prepositsioon *ad* (‘juurde, poole’) nõuab enda järele akusatiivi käänat, toodud näites esineb ablatiiv; prepositsiooni *ex* (‘-st’) kasutatakse koos ablatiiviga, näites on see aga koos genitiivi käändega.

TERMINI VÄÄR VORM	ÕIGE VORM	TÕLGE
<ul style="list-style-type: none"> • <i>poena absoluta ad effect<u>u</u></i> 	<i>poena absoluta ad effect<u>um</u></i>	‘täielik karistus tulemuse saavutamiseks’
<ul style="list-style-type: none"> • <i>ex iniuri<u>ae</u> ius non oritur</i> 	<i>ex iniuri<u>a</u> ius non oritur</i>	‘õigusrikkumisest ei sünni õigust’

¹⁹¹ Uibopuu, H.-J. (1997) ‘Üldised inimõigused Eesti 1920., 1937. ja 1992. aasta põhiseadustes.’ – *Juridica* 5, 237; Parmas, A. (2002) ‘Inimsusevastased kuriteod rahvusvaheliste kriminaalkohtute käsitluses.’ – *Juridica* 5, 324.

3.3.2.2. Soovormide ühildumine

Nimi- ja omadussõnad ühilduvad ladina keeles alati omavahel ka soos. Ladina sõna *mos* ‘tava, komme’ on meessoost ning see ühildub omadussõna meessoos vormiga. Väljendis on aga ekslikult kasutatud omadussõna naissoos vormi. Palju eksitakse termini *ius* ‘õigus’ kasutamisel. See sõna on ladina keeles kesksõost ning eeldab omadussõnalise täiendi puhul kesksõo kasutamist. Toodud näidetes seevastu on kasutatud omadussõnadel mees- ja naissoos lõppe.

TERMINI VÄÄR VORM	ÕIGE VORM	TÕLGE
• <i>bonae mores</i>	<i>boni mores</i>	‘head tavad’
• <i>ius naturalis</i>	<i>ius naturale</i>	‘loomuõigus’
• <i>ius animatus</i>	<i>ius animatum</i>	‘elus, hingestatud õigus’
• <i>ius commutativa</i>	<i>ius commutativum</i> ¹⁹²	‘võrdsustav õiglus’
• <i>ius distributiva</i>	<i>ius distributivum</i>	‘jaotav õiglus’

3.3.2.3. Tüvevead

Ladina väljendite kasutamisel leidub ka tüvevigu. Need tekivad enamasti põhjusel, et paljud ladina sõnad (eriti III deklinatsioonist) esinevad võõrsõnades ja võõrkeeltes just oma tüve alusel. Ka sõnad *natio* ja *ius* on nii eesti keeles kui võõrkeeltes tuttavad oma tüvede kaudu (vastavalt *nation-* ja *iur-*).

TERMINI VÄÄR VORM	ÕIGE VORM	TÕLGE
• <i>nation</i> ¹⁹³	<i>natio</i>	‘rahvas; rahvus’
• <i>narra mihi factum, ego tibi narrabo iur</i>	<i>narra mihi factum, ego tibi narrabo ius</i>	‘räägi mulle asjaoludest, mina räägin sulle õigusest’

¹⁹² Õigusteaduses on tuntud väljendid *iustitia commutativa* ja *iustitia distributiva*.

¹⁹³ “Kannavad ju ka kreekakeelne *ethnos* ja ladinakeelne *nation* sama tähendust.” Kerikmäe, T. (1995) ‘Mis on vähemus?’ – *Juridica* 8, 330.

3.3.3. Tõlkevead

Ajakirja *Juridica* artiklites üldjuhul ladina terminite juurde eestikeelseid vasteid ei märgita. Kaks järgnevat näidet osutavad aga juhtumitele, kui ladina termin on tõlgitud, kuid esitatud eestikeelne vaste ei ole täpne:

- 1) “*Ratio legis est anima legis* – seaduse mõte on seaduse asi.”¹⁹⁴

Ladina sõna *anima* tähendab ‘hing, olemus’, seega oleks õigem tõlkida ‘Seaduse mõte on seaduse hing või olemus’.

- 2) “*Bona fides*, eesti keeles truudus ja usk, tuleneb otseselt õigusideest.”¹⁹⁵

Eesti keelde tõlgitakse terminit *bona fides* ‘hea usk, heausksus’. Tsitaadi autor on siin vaste esitamisel lähtunud heausksust tähistavast saksa õigusterminist *Treu und Glauben*. Ladina terminit *bona fides* tõlgitakse saksa keelde mitmeti: *gute Treue*,¹⁹⁶ *guter Glaube*,¹⁹⁷ aga samuti ka *Treu und Glauben*.¹⁹⁸

3.3.4. Ladina tsitaatsõnade sobitumine eestikeelsesse teksti

Ladina väljendite kasutamisel osutub kõige üldisemaks probleemiks tsitaatsõna sisuline sobitumine ja keeleline ühildumine eestikeelse tekstiga. Keelekorraldajad rõhutavad, et tsitaatsõnad ja -väljendid on puhtvõõrkeelsed ning neid kirjutatakse nagu lähtekeeles.¹⁹⁹ Tsitaatsõnad oma põhisõnadega ei ühildu.²⁰⁰ Tsitaatsõnad ja -väljendid vormistatakse muust tekstist eristamiseks teises kirjas, näiteks kursiivis. Liitsõnas ühendatakse tsitaatsõna sidekriipsu abil ning käänatakse ülakoma abil.²⁰¹

- a) *Juridica* artiklite põhjal valmistab kirjatööde autoritele raskust sama väljendi kahe vormi – lähtevorm nominatiivi käändes ja määrus ablatiivis – õige sobitamine konteksti. Järgnevates näidetes esinevad ladina väljendid *ultima ratio* (‘viimne vahend’), *conditio sine qua non* (‘tingimus, ilma milleta ei’) ning *lex artis* (‘(eriala)kunsti reegel,

¹⁹⁴ Narits, R. (1994) ‘Tõlgendamine: teadus või seadus?’ – *Juridica* 9, 229.

¹⁹⁵ Uibopuu, H.-J. (1998), 189.

¹⁹⁶ Liebs, D. (1998) *Lateinische Rechtsregeln und Rechtssprichwörter*. 6. Aufl. München: Beck, 34.

¹⁹⁷ Lieberwirth, R. (1987) *Lateinische Fachausdrücke im Recht*. Heidelberg: Müller, 39.

¹⁹⁸ Meyer, D. (2002) *Juristische Fremdwörter, Fachausdrücke und Abkürzungen*. 11. Aufl. Neuwied, Kriftel: Lutherhand, 52.

¹⁹⁹ Erelt, T. (1999), 16-17.

²⁰⁰ Riikoja, E. (2001) ‘Lisandi lugu (2).’ – *Õiguskeel* 1, 25.

²⁰¹ Mäearu, S. (2005) ‘Keelekasutuse keerdkäigud. Õigekiri.’ – *Keel ja õigus*. Koostajad A. Vettik, E. Silvet. Tallinn: Kirjastus Juura, 171.

oskuse') oma lähtevormis, kuid ei ühildu grammatiliselt ülejäänud lausega. Sobivam oleks kasutada sellistes lausetes ablatiivi vormi: *ultima ratione* ('viimse vahendina, äärmisel vajadusel'), *conditione sine qua* ('tingimusel, ilma milleta mitte', s.t vajalikul tingimusel) ning *lege artis* ('oskuse kohaselt') või lisada eestikeelne täiendav sõna vastavas vormis, näiteks *ultima ratio*-põhimõttel.

- "Abinõud on halduslikud ning neid kohaldatakse nagu likvideerimistki *ultima ratio*."²⁰²
- "Ei ole üheselt selge, kas säte, mis põhjustab olulise tasakaalutuse, on automaatselt vastuolus heade kommetega või on iseseisev heade kommete vastasuse tuvastamine *conditio sine qua non*."²⁰³
- "Üldtunnustatud on seisukoht, et arst peab ravi läbi viima arstikunsti reeglite kohaselt ehk *lex artis*."²⁰⁴

b) Leidub ka kaks vastupidist juhtumit, kus ladina väljendid *lege artis* ('oskuse kohaselt') ja *intuitu personae* ('isiklikult seisukohalt') esinevad määrusena ablatiivi käändes, kuid lähtevormid *lex artis* ja *intuitus personae* sobiksid ja ühilduksid kontekstiga täpsemini.

- "‘/.../ aastatuhandete vältel asendus see aukartusega arsti *lege artis* vastu ning arsti ja patsiendi usaldusliku vahekorraga."²⁰⁵ Selles näites on eksimus ka ladina tsitaatsõna ning eesti käändelõpu kasutamisel, need kaks osist tuleb eraldada ülaosaga: *lege artis*'e.
- "‘/.../ mida rohkem areneb Euroopa ülesehitamine, seda enam kinnistub tagasipöördumatus ja liikmesriikide kohustuste *intuitu personae*."²⁰⁶

c) Mitmes lauses esineb kordust: ladina väljendist on osa tõlgitud eesti keelde ning nii on lauses mõned sõnad kahekordselt:

- "Kokkuvõtteks, *de lege ferenda* korras leiab käesoleva töö autor, et meie seaduste moderniseerimisel tuleks lähtuda sellest, et materiaalne tootmine on tööstusomandi

²⁰² Hirsch, H. J. (1996) 'Juriidiliste isikute kriminaalvastutusest.' – *Juridica* 1, 20.

²⁰³ Ginter, C. (2001), 505.

²⁰⁴ Nõmper, A. (2000), 443.

²⁰⁵ Sootak, J. (1997) 'Meditsiiniõiguse eetilistest lähtekohtadest.' – *Juridica* 2, 331.

²⁰⁶ Laffranque, R. (1999) 'Kas Euroopa Liidust väljaastumine on juriidiliselt võimalik?' – *Juridica* 10, 502.

valdkond /.../.”²⁰⁷ Allajoonitud sõnade tõlkimisel tekib olukord: ‘väljaantava seaduse järgi korras’. Parem oleks välja jätta sõna ‘korras’: “Kokkuvõtteks, *de lege ferenda* leiab käesoleva töö autor /.../”.

- “Karistusõigusele on tema *ultima ratio vahendi* seisusest tulenevalt omane fragmentaarsus, kuid peamiste põhiõiguste austamine peab olema tagatud karistusõigusliku sanktsiooniga.”²⁰⁸ Tähenduseks on praegu ‘viimse vahendi vahendi’. Ühildumine toimuks ilma eesti sõnata ‘vahendi’: “Karistusõigusele on tema *ultima ratio* seisusest tulenevalt omane fragmentaarsus/.../”.
- “Tuleb leida vastus küsimusele, mis on uue *seaduse ratio legis?*”²⁰⁹ Selles lauses tuleks lisada mõiste täpsustamiseks mõni täiendav sõna, hetkel on tõlge ‘seaduse seaduse mõte’. Korrektne lause võiks olla: “Tuleb leida vastus küsimusele, mis on uue seaduse puhul *ratio legis?*”

d) Järgmises näites on kasutatud poolikult ladina väljendit *contra bonos mores* (‘heade tavade vastaselt’). Autor on lisanud ladina väljendile ka ebatäpse tõlke: *bonos mores* on akusatiivi käändes, sellest eesti tõlge on ‘häid kombeid’, mis omakorda ei ühildu ülejäänud lausega.

- “Kohus otsustas, et Inglise kohtuotsuses kasutatud mõiste “hästi käituda”, see on mitte käituda *bonos mores* (ld. k. head kombed – R(ait). M(aruste).) vastaselt, mida Inglise õiguses on defineeritud kui käitumist, mis on “enamiku kaasinimeste arvates pigem vale kui õige”, on ilmselt ebaselge ega anna piisavat juhust selleks, kuidas tulevikus käituda.”²¹⁰

e) Viimases näites on soovitud kasutada väljendit *mala fide* (‘pahauskelt’). Pool väljendist (*mala*) on õigesti ablatiivi käändes, teine pool (*fidem*) aga akusatiivis. Need sõnad ei ühildu ei omavahel ega ka eestikeelse tekstiga:

- “Heade kommetega kooskõlas olemise nõuet ei tohi seega käsitleda kui vastandit käitumisele *mala fidem*, kuna ei kontrollita mitte müüja või tarnija soove ja tahtlust lepingu sõlmimisel, vaid lepingu iseloomu objektiivselt.”²¹¹

²⁰⁷ Ostrat, J. (1996) ‘Disainlahenduste õiguskaitse probleeme.’ – *Juridica* 5, 235.

²⁰⁸ Nõmper, A. (2000), 440.

²⁰⁹ Narits, R. (1994), 229.

²¹⁰ Maruste, R. (2001) ‘Sõnavabadus ja selle piirid.’ – *Juridica* 1, 18.

4. TERMINITE SEMANTILIS-LEKSIKAALNE KONTEKST

Uurimused terminitest, tähendustest, mõistetest ja nende omavahelistest seostest on olulisel määral seotud praktiliste vajadustega, näiteks sõnastike koostamisega. Seejuures on üheks tähtsamaks küsimuseks, millised on olulisemad tunnused, et keelekasutajad mõistaksid mingit terminit või fraasi ühtemoodi. Terminiloomus tingib, et tähistaja ja tähistatav oleksid üksüheses vastavuses. Terminite tegelikud talitlustingimused loovad aga tüüpsituatsioone, kus tähistaja ja tähistatava üksüheses vastavuse rikkumine on paratamatu: keelemärgina mõjutavad terminit polüseemia ja sünonüümia.²¹²

Käesolevas peatükis käsitletaksegi ladina päritolu õigusterminite mitmetähenduslikkuse ja samatähenduslikkuse probleeme. Ajakirja *Juridica* alusel tehtud terminianalüüsi kõrval on siin võrdlusmaterjalina kasutatud “Ladina-eesti õigussõnastiku” ainet. Selle sõnastiku koostamisel kasutatud erinevate õigussõnastike võrdlemisel ilmnes, et ladina termineid kasutatakse sageli erinevas tähenduses, kusjuures erinevused on ka õigussüsteemide ja õigusperekondade terminite vahel. Samuti võib leida sama mõiste tähistajana mitu erinevat terminit.

4.1. POLÜSEEMIA

Oskuskeele üldine püüe võimalikult täpse ja ühemõttelise väljenduse järele tingib, et ühele terminile vastaks ainult üks mõiste ning vastupidi – ühele mõistele vastaks ainult üks termin. Seega on ideaalnõue, et oskuskeel oleks vaba nii polüseemiast kui ka sünonüümiast.²¹³ Siiski pole absoluutne ühetähenduslikkus kooskõlas keele funktsioneerimise põhialustega. Teaduses ja ka praktilisel oskusalal võib väljenduse mitmekujulisus osutada mitte ainult häiretuks, vaid ka kasulikuks.²¹⁴ Nii tuleb terminite mõistelise täpsustamise kui ka nende mitmesugustes variantides ja nende omadustes selguse saamiseks jälgida neid tegelikus tarvituses, kontekstis.²¹⁵ Seejuures tuleb silmas pidada, et nii laiendava kui ka kitsendava tõlgendamise

²¹¹ Ginter, C. (2001), 505.

²¹² Erelt, T. (1982), 28.

²¹³ Erelt, T. (1982), 37; samuti Kull, R. (2000c), 552 jj. Juriidilise polüseemia mittesoovitavusest: nt Ots, H. (2001) ‘Mõistmisest ja arusaamisest.’ – *Õiguskeel* 2, 20-24; Kiris, A. (2001) ‘Seaduste arusaadavuse nõude mõnest aspektist.’ – *Õiguskeel* 1, 6-7; Mõttus, A. (1997) ‘Seaduse sõnastamine ja terminoloogia (3).’ – *Õiguskeel* 4, 38; Tamm, K. (1998) ‘Põhiseaduse terminoloogiast.’ – *Õiguskeel* 1, 7.

²¹⁴ Saari, H. (1980a) ‘Omasõna ja võõrsõna paarid eesti oskussõnavaras (1).’ – *Keel ja Kirjandus* 11, 662.

²¹⁵ Kull, R. (2000a), 117.

korral vastab termini sisu vastavas kohas ja ajas valitsevatele vaadetele või teistele õigusvälistele tingimustele.²¹⁶

Polüseemia ehk mitmetähenduslikkus tähendab, et ühel ja samal sõnal on olemas mitu eri tähendust.

Mitmetähenduslikkus võib oskuskeeles tekkida järgmistel põhjustel:

- 1) oskuskeel on loomulik-tehislik allkeel. See tähendab muu hulgas sedagi, et ühelt poolt on temas võimalik taotleda ja ka saavutada terminite ühetähenduslikkust ning semantilist rangust, teiselt poolt toimivad loomuliku keele seaduspärasused. Termin kasutus võib kitseneda, laieneda, nihkuda teiste mõistete peale, semantilised piirid aga seetõttu tuhmuvad ning areneb välja mitmetähenduslikkus;²¹⁷
- 2) tihti tuleb ühel ja samal terminil tähistada küll ühe ja sama nähtuse juurde kuuluvaid, aga juba eri mõisteid²¹⁸: vanad mõisted jäävad kõrvale, asemele tulevad uued. Ent mõnda aega eksisteerivad vana ja uus kõrvuti, käivad küll samade asjade kohta, aga on täiesti erinevate vaadete või hüpoteeside tulemused, täis erinevat sisu,²¹⁹ õigusteaduslikus kontekstis eriti näiteks ladina terminid *ius civile* ja *ius commune*.²²⁰ Selline polüseemia kajastab teaduse arenguprotsessi, sama teadusharu raames erinevate teooriate lahknevusi, põhimõtteliste seisukohtade muutusi. Ühe koolkonna raames polüseemiat välditakse. Polüseemia on sageli ka teaduslike ja teooriat rakendavate vaidluste põhjuseks eriala piires.

Polüseemia võib jagada kahte rühma: mitmetähenduslik termin tähistab üksteisest kaugel seisvaid või üksteisele lähedal seisvaid mõisteid.²²¹

²¹⁶ Oksaar, E. (1999), 203-204; viide: Zippelius (1978) *Das Wesen des Rechts. Eine Einführung in die Rechtsphilosophie*. 4. Aufl., 179.

²¹⁷ Erelt, T. (1982), 37.

²¹⁸ Termin mitmetähenduslikkuse tekkimist ajaloolises arengus nimetatakse ka diakrooniliseks polüseemiaks. Cornu, G. (1990), 98.

²¹⁹ Erelt, T. (1982), 38.

²²⁰ Vt alapeatükk 4.1.1.2.

²²¹ Polüseemia liigitamisel on lähtunud G. Cornu (1990), 95-102 ja T. Erelti (1982), 38-40 jaotusest.

4.1.1. Üksteisest kaugel seisvate mõistete mitmetähenduslikkus

4.1.1.1. Üld- ja õiguskeelne tähendus

Kui mitmetähenduslik termin tähistab üksteisest kaugel seisvaid mõisteid, ei ole need kas üldse seotud või on kauges suguluses. Näitena selliste sõnade kohta ladina keeles võib tuua alljärgneva loendi. Siin on üldkeelse tähenduse kõrval esitatud ka sõna tähendus õiguskeeles.

LADINA SÕNA	ÜLDTÄHENDUS	JURIIDILINE TÄHENDUS
• <i>actio</i>	tegevus, toiming, tegu	hagi, nõue, kaebus
• <i>actor</i>	teostaja, täitja	hageja, kaebaja
• <i>actus</i>	töö, tegevus	karja- ja vankritee (teeservituut)
• <i>agere</i>	ajama, asja ajama, tegema, toimima	hagama, nõudma, kaebama
• <i>animus</i>	vaim, hing, meel	tahe, tahtlus, kavatsus
• <i>appellatio</i>	nimetamine, kõnetamine	edasikaebamine
• <i>beneficium</i>	heategu, teene	soodustus
• <i>caput</i>	pea; pealinn; peatükk	õigusvõime
• <i>causa</i>	põhjus	protsess, kohtuasi
• <i>civitas</i>	riik, linn; kodanikkond	kodakondsus
• <i>corpus</i>	keha	koosseis; (tehingu) olemuslik element
• <i>cura</i>	mure, hool	järevalve, hooldamine; haldamine
• <i>dolus</i>	kavalus, kaval inimene	tahtlus, pettus, tüssamine
• <i>forum</i>	linna avalik väljak, turuplats	kohtupidamiskoht, kohus
• <i>manus</i>	käsi, jõuk	(perekonnapea) võim
• <i>probatio</i>	proovimine; heakskiit(mine)	tõendamine
• <i>remedium</i>	arstim, ravim	õiguskaitsevahend, edasikaebus
• <i>societas</i>	ühiskond; ühendus	seltsinguleping
• <i>superficies</i>	ülemine osa, pealisosa; tasapind	ehitis; hoonestusõigus

Kui sama sõna kasutatakse nii erinevates süsteemides nagu üldkeel ja õiguskeel, siis suuremaid segiminekuvõimalusi praktiliselt pole. Ka erialakeeles võib üldkeele tähendus esineda tegevuse või nähtuste üldise iseloomu või omaduse kirjeldamisel. Tõlkimisel osutab kontekst, millises tähenduses sõna väljendis või lauses esineb. Näiteks:

- *actio culposa* ‘süüline tegevus’
- *actio in rem* ‘asjaõiguslik hagi’
- *actiones transeunt ad heredes* ‘nõuded lähedastele’
- *actus non facit reum, nisi mens sit rea* ‘tegu ei tee süüdlaseks, kui tahtlus ei ole kuritegelik’
- *actus est ius agendi vel iumentum vel vehiculum* ‘karja- ja vankritee (servituut) on õigus ajada veolooma või vankrit’
- *aequo animo* ‘rahuliku meelega’
- *animus possidendi* ‘valdamise tahe’
- *beneficium invito non datur* ‘heategu vastu tahtmist ei tehta’
- *beneficium separationis* ‘eraldamise soodustus’²²²
- *causa mortis* ‘surma põhjus’
- *causa civilis* ‘tsiviilprotsess’
- *civitas sibi faciat civem* ‘riik peab endale ise kodanikud tekitama’
- *status civitatis* ‘kodakondsuse seisund’
- *corpore et animo* ‘kehalt ja vaimult’
- *corpus delicti* ‘kuriteo koosseis’
- *corpus iuris civilis* ‘tsiviilõiguse kogumik’
- *forum Romanum* ‘Rooma foorum, peaväljak’
- *lex fori* ‘kohtu asukohamaa seadus’
- *manu propria* ‘oma käega, omakäeliselt’
- *matrimonium sine manu* ‘abielu ilma (mehe) võimuta’
- *probatio plena* ‘täielik heakskiit’
- *actori incumbit probatio* ‘hagejal lasub tõendamine’.

4.1.1.2. Õiguskeele sisene mitmetähenduslikkus

Sia rühma liigitatakse need terminid, millel on oskuskeele enda sees erialati erinevad tähendused. Õigusteaduski on nii eristunud, et kriminaalõiguse tundja ei tarvitse teada, mida tähistab üks või teine mõiste tsiviilõiguses.²²³ Ladina keeles on *culpa* ja *delictum* tuntumad terminid, millel on nimetatud õigusharudes kujunenud erinevad tähendused:

- | | | |
|-------------------|---------------------------|-----------------------------|
| • <i>culpa</i> | hooletus (tsiviilõiguses) | süü (kriminaalõiguses) |
| • <i>delictum</i> | süütegu (tsiviilõiguses) | kuritegu (kriminaalõiguses) |

Ehkki Euroopa õigismõtte baseerub ühisel Rooma õiguse pärandil ning sellest võrsunud terminid on juurdunud kõigis Euroopa õigussüsteemides, on rahvusvahelise kogemusega juristid tähele pannud, et välismaa kolleegide õiguslast ladina keelt ei ole alati kerge

²²² Pärja õigus lahutada oma endine vara pärandvarast ning vastutada pärandaja võlgade eest ainult nii suures ulatuses, kui palju ta on saanud pärandina. Adomeit, K., Ristikivi, M., Siimets-Gross, H. (2005), 47.

mõista.²²⁴ Samad terminid ei ole kõikjal kasutusel, samuti võib olla erinevusi terminite tähenduses. Suurimad erinevused ladina väljendite tähenduste vahel on angloameerika ja Mandri-Euroopa õigussüsteemide terminoloogias.²²⁵ Nendes suurtes õiguskultuurides erinevad juriidilise ladina keele traditsioonid üksteisest märgatavalt. Etümololoogiline taust tingib sel puhul mingi ühisosa säilivuse semantilisel väljal. Kusjuures lahknevate osade maht võib mõistete puhul erineda, ulatudes suhteliselt lähedasest märgatava erisuseni.

Kontekstiväliselt võib vääriti mõistmist põhjustada näiteks termin *ius commune*, mis tähistab Mandri-Euroopa ühisõigust ning on välja kujunenud Rooma ja kanoonilise õiguse allikate teadusliku käsitluse tulemusena. Angloameerika sõnastike vaste sellele on *common law*, mis märgib Inglismaa vana, kohtupraktikaga kujundatud õigust.²²⁶

Termin *exitus* tähistab Mandri-Euroopa juriidikas 'surma', *common law* sõnastikud aga annavad vasteks 'lapsed, järglased' või ka 'renditulud; ekspordimaks'.²²⁷ Ühisosa tähistab siin millestki eraldumist, lahknev osa eraldumise variante. Termin *breve* tähendab saksa õigussõnastikes 'kiri; lühike paavsti läkitus', *common law* ajaloos tähistab see mõiste aga nõuet kohtusse ilmumiseks, kohtukutset.²²⁸ Mõlema termini aluseks on läkituse üks omadus – lühidus.

²²³ Liivaku, U. (1998) 'Keelehoole ja õiguskeel.' – *Õiguskeel* 1, 8.

²²⁴ Berteloot, P. (1999) 'Der Rahmen juristischer Übersetzungen.' – *Recht und Übersetzen*. Hrsg. G. R. de Groot, R. Schulze. Baden-Baden: Nomos, 2.

²²⁵ Cornu, G. (1990), 104.

²²⁶ Vrd *ius commune*: "Gemeines Recht (hervorgegangen aus der wissenschaftlichen Bearbeitung römischer und kanonischer Rechtsquellen und deren Anpassung an die deutschen Verhältnisse)." Lieberwirth, R. (1987); "Gemeines Recht. Recht, welches allgemein gilt. In der frühen Neuzeit wurde darunter das allgemein geltende römisch-kanonische Recht verstanden." Benke, N., Meissel, F. S. (1997); "The common law." *Jowitt's Dictionary of English Law I-II* (1977) London: Sweet & Maxwell; "In the civil law, common right; the common and natural rule of right, as opposed to *jus singulare*. In English law, the common law, answering to the Saxon *folcright*." Black, H. C. (1998) *Black's Law Dictionary*. (13th reprint) 6th ed. by the publisher's editorial staff. Coauthors J. R. Nolan, J. M. Nolan-Haley. Contributing authors M. J. Connolly et al. St. Paul, Minnesota: West Publishing Co.

²²⁷ Vrd *exitus*: "Tod" Lieberwirth, R. (1987); "Der Tod (wörtlich: Ausgang; Ende)" Benke, N., Meissel, F. S. (1997); "Issue or offspring; the yearly rents and profits of lands and tenements." *Jowitt's Dictionary of English Law I-II* (1977); "Children; offspring. The rents, issues and profits of land and tenements. An export duty." Black, H. C. (1998).

²²⁸ Vrd *breve*: "Brief; Beweisurkunde; päpstliches Reskript in Briefform." Lieberwirth, R. (1987); "Im KirchenR: Kurzes päpstliches Schreiben." Benke, N., Meissel, F. S. (1997); "A writ by which a person is summoned or attached to answer an action, complaint, etc., or whereby anything is commanded to be done in the courts, in order to do justice, etc." *Jowitt's Dictionary of English Law I-II* (1977); "A writ. An original writ or precept of the king issuing out of his courts. A writ by which a person was summoned or attached to answer an action, complaint, etc., or whereby anything was commanded to be done in the courts, in order to justice, etc." Black, H. C. (1998).

Põhiosa Mandri-Euroopa õigussüsteemis kasutatavatest ladina väljenditest on käibel sama tähendusega. Romaani-germaani õigusperekonna²²⁹ väljendite sarnasus on paljuski tingitud Mandri-Euroopa maade ühisest *ius commune* pärandist.²³⁰ 18. sajandi lõpuni oli Mandri-Euroopa õigusteadus oma iseloomult rahvasteülene. Eri maade õpetlased uurisid ja edendasid õigust ladina keeles rahvuspiiridest sõltumata. Siiski võib ka siin leida väljendeid, mille tähendused ei lange osaliselt või mõnel juhul isegi täielikult kokku.²³¹ Samas võib täheldada mõistelise ühisosa küllalt suurt kaalu.

LADINA SÕNA	GERMAANI ÕIGUSPEREKOND	ROMAANI ÕIGUSPEREKOND
• <i>conventio</i>	leping, kokkulepe	leping; hagi, hagi koostamine
• <i>pignus</i>	pant, pandiõigus, hüpoteek	tõend; pantvang
• <i>curator</i>	asjaajaja, haldaja, valvur, hooldaja	rentnik
• <i>damnum</i>	kahju, trahv	konfiskeerimine
• <i>gravamen</i>	raskendav asjaolu (karistus-õiguses), kaebus	kohustus, maksud

Sõna *consilium* puhul lahknevad tähendused ka ainult saksa sõnastikes: ühes on tõlkeks märgitud 'nõukogu; nõupidamine (arstide nõupidamine haigusjuhtumi teemal)', teises aga lisatakse olulisi juriidilisi vasteid: 'kohtuniku otsus; kohtukolleegium'.²³²

Ladina terminite mitmetähenduslikkuse on põhjustanud samuti nende väljakujunemine väga pika aja, rohkem kui kahe aastatuhande vältel. Aja jooksul on muutunud mõistete sisu. Näiteks väljendil *ius civile* ('tsiviilõigus') on arvukalt tähendusi. Rooma õiguses tähistas see ühelt poolt Rooma klassikalist õigust (vastandiks magistraatide praktikaga kujundatud *ius*

²²⁹ Vt alapeatükk 1.1.2.2.2.

²³⁰ Põhjalikumalt *ius commune* pärandi kohta vt Knütel, R. (1994) ning Berman, H. J., Reid, C. Jr. (1995) 'Römisches Recht in Europa und das *ius commune*.' – *Zeitschrift für europäisches Recht*, 3-34.

²³¹ Germaani ja romaani õigusrühma tõlgete võrdlemisel on aluseks järgmised sõnastikud: Cornu, G. (1992) *Vocabulaire juridique*. Paris: Presses Universitaires de France; Cabanellas, G., Alcalá-Zamora y Castillo, L. (1992) *Diccionario enciclopédico de derecho usual I-VIII*. 16a ed. Buenos Aires: Editorial Heliasta; Benke, N., Meissel, F. S. (1997) *Juristenlatein. Lateinische Fachausdrücke und Redewendungen der Juristensprache, übersetzt und erläutert*. Wien: Juridica; Lieberwirth, R. (1987) *Lateinische Fachausdrücke im Recht*. Heidelberg: Müller; Liebs, D. (1998) *Lateinische Rechtsregeln und Rechtssprichwörter*. 6. Aufl. München: Beck; Anners, E., Önnersfors, A. (1972) *Latinsk juridisk terminologi*. Uppsala: Juridiska Föreningen i Uppsala.

²³² Vrd *collegium*: "Rat, Beratung (von Ärzten über einen Krankheitsfall)." Bruss, J. (1999) *Lateinische Rechtsbegriffe*. 2. Aufl. Freiburg: Haufe Verlagsgruppe; "Rat; Richterspruch; Richterkollegium." Lieberwirth, R. (1987).

honorarium), teiselt poolt Rooma kodanike suhteid reguleerivat õigust (vastandiks *ius gentium* ‘rahvaste õigus’).²³³

Bütsantsis, keskaja Lääne-Euroopas ja veel uusajalgi märkis *ius civile* peamiselt Rooma õigust, laiemalt ka positiivset õigust, mis vastandus jumalikule õigusele (*ius divinum*) ning loomuõigusele (*ius naturae*). Keskajal hakkas välja kujunema ka *ius civile* kasutamine praeguses tähenduses. Nimelt keskendus keskajal õigusteadus Rooma õiguse tähtsaima, keiser Justinianuse korraldusel 6. sajandil koostatud koodeksi *Corpus iuris civilis*’e (‘Tsiiviilõiguse kogumik’) nende osade uurimisele, mis puudutavad üksikisikute õigussuhteid. See mõjutas aja jooksul ka keelekasutust. Nii omandas termin ‘tsiviilõigus’ Euroopas oma praeguse tähenduse – üksikisikute vahelisi suhteid reguleeriv normide kogum.²³⁴

4.1.2. Üksteisele lähedal seisvate mõistete mitmetähenduslikkus

Sellesse rühma kuuluvad mitmetähenduslikud terminid, mis tähistavad üksteisele lähedal seisvaid mõisteid. Ladina keeles valmistavad suuremat mõistmisraskust ning vajavad enam täpsust tõlgendamisel sellised terminid, mis tähistavad ühelt poolt alist ehk objekti²³⁵, teiselt poolt aga tegevust, protsessi toimumist ja selle tulemust. Tuntumad ja sageli kasutatavad on näiteks järgmised sõnad:

• <i>hereditas</i>	pärand	pärimine
• <i>donatio</i>	annetus	annetamine
• <i>possessio</i>	valdus	valdamine
• <i>probatio</i>	tõend	tõendamine
• <i>emptio</i>	ost	ostmine, ostutehing (ostuleping)
• <i>locatio</i>	üür	üürimine (üürileping)
• <i>conductio</i>	rent	rentimine (rendileping)
• <i>depositum</i>	hoius	hoiustamine (hoiuleping)
• <i>mandatum</i>	käsund	käsundamine (käsundusleping)
• <i>dominium</i>	omand ²³⁶	omamine (omandiõigus)

²³³ Birks, P., McLeod, G. (1987), 8–9.

²³⁴ Roland, H., Boyer, L. (1998) *Locutions latines du droit français*. Paris: Litec, 240–241.

²³⁵ Erelt, M., Kasik, R., Metslang, H., Rajandi, H., Ross, K., Saari, H., Tael, K., Vare, S. (1995) *Eesti keele grammatika I. Morfoloogia. Sõnamoodustus*. Tallinn: Eesti Teaduste Akadeemia Eesti Keele Instituut, 485.

²³⁶ Terminit *dominium* on varemalt eesti keelde tõlgitud ka sõnaga ‘isandus’ (analoogia *dominus* ‘isand’). Talvik, E. (1936) *Rooma õiguslugu*. Konspekt. Dotsent dr. jur. Leo Leesmenti loengute alusel. Tartu, 108-112.

Terminite mitmetähenduslikkus ei tekita alati olukorda, kus neid ei saaks õigesti mõista. Harilikult rõhutatakse, et termin ei vaja konteksti, on mõistetav kontekstitagi. Seda asjaolu ei tohi absolutiseerida. Täielikult avaneb termini sisu alles kaastekstis.²³⁷

Näiteks sõna *hereditas* väljendab objekti ning on tähenduses 'pärand' järgmistes väljendites:

- *hereditas iacens* 'lamav pärand'²³⁸
- *acquisitio hereditatis* 'pärandi vastuvõtmine'
- *hereditas, alia corporalis, alia incorporalis; corporalis est, quae tangi potest et videri; incorporalis, quae tangi non potest nec videri* 'pärand on kas kehaline või kehatu; kehaline on see, mida saab katsuda ja näha, kehatut katsuda ega näha ei saa'

Seevastu tegevust või protsessi tähenduses 'pärimine' väljendab fraas:

- *hereditas est successio in universum, quod defunctus habuit* 'pärimine on kõigi õiguste ülekandumine, mis oli surnule kuulunud'.

Lähedal seisvate mõistete mitmetähenduslikkust peetakse oskuskeelt häirivaks nähtuseks ning soovitatakse sellest võimaluse korral hoiduda.²³⁹ Näiteks võib siia tuua terminite 'omand', 'omandus' ja 'omandiõigus' tähendusliku vahekorra ja nende kasutuse oskuskeeles, mis leidis laialdast kajastamist pärast 1993. aastal vastu võetud Asjaõigusseadust.²⁴⁰ Asjaõigusseaduses on kasutatud terminit 'omand' omandiõiguse tähenduses. Üldkeeles ja laiemalt õiguskeeles käsitatakse omandit üksnes omandiõiguse esemena. Asjaõigusseaduse kohaselt võib asi olla kellegi omandis, üld- ja õiguskeele kohaselt kellegi omanduses.²⁴¹

²³⁷ Erelt, T. (1982), 42.

²³⁸ Rooma õiguses pärandi nimetus ajavahemikul pärandi avanemisest kuni selle vastuvõtmiseni. Adomeit, K., Ristikivi, M., Siimets-Gross, H. (2005), 118.

²³⁹ Erelt, T. (1982), 40-41; samuti Möttus, A. (1997), 37.

²⁴⁰ *Asjaõigusseadus* (1993) Vastu võetud 9. 06. 1993. a seadusega (RT I 1993, 39, 590), jõustunud 1. 12. 1993.

²⁴¹ Selle temaatika kohta vt lähemalt: 'Sõnade *omand* ja *omandus* semantika ning terminoloogiline rakendatavus. Eesti Keele Instituudi ekspertarvamus.' (1995) – *Õiguskeel* 2, 24-26; Kull, R. (2000a), 124-127; Mereste, U. (1995) 'Arvamus sõnade *omand* ja *omandus* semantikast ning rakendatavusest. Eesti Keele Instituudi ekspertarvuse teemal.' – *Õiguskeel* 3, 35-38; Mereste, U. (2000a), 338-356; Kask, P., Kull, R. (1996) 'Asjaõigusseaduse terminikasutus.' – *Õiguskeel* 5, 19-27; Pärna, P. (1995) 'OMAND ja OMANDUS juriidilisest vaatekohast.' – *Õiguskeel* 2, 27-28.

4.2. SÜNONÜÜMIA

Üks kesksemaid terminikorrastusprobleeme on terminoloogia variatiivsuse küsimus, oskussõnade variantide, sünonüümide probleem.²⁴² Sünonüümia ehk samatähenduslikkus tähendab, et sama mõistet väljendatakse kahe või enama keelelise tähistuse abil. Sünonüüme nimetatakse ka variantideks ehk teisenditeks.²⁴³

Varem valdava seisukoha asemel, et igale mõistele vastaku üksainus kindel terminikuju, on viimastel aastakümnetel jõutud arusaamisele, et variante terminoloogias vältida ei saa, kuid need on vaja allutada teadlikule korrastatusele.²⁴⁴ Variantide esinemist taunitakse peamiselt põhjusel, et erinevad terminivariandid koormavad mälu.²⁴⁵ Tähtsamaks tuleb pidada siiski sisulisi põhjuseid, s.t sünonüümia annab võimaluse kõrvaltähenduste tekkele, hägustab arusaamist, n-ö "terminimüra". Sünonüümide kasutamisel on seega oht, et eri sõnakujudesse hakatakse panema eri sisu, nii et täissünonüümid muutuvad ajapikku osalisteks ja omandavad kõik mitmetähendusliku termini pahed. Seetõttu tuleb hoiduda sünonüümide tähenduse hargnemisest.²⁴⁶

Teaduskirjanduses, terminisõnastikes ning mujal on sünonüümid siiski paratamatud,²⁴⁷ seetõttu peetakse ka korrastatud terminoloogias vajalikuks lubatavat sünonüümiat,

²⁴² Põhjalikult käsitleb oskussõnavara sünonüümiat H. Saari artiklisari: 'Omasõna ja võõrsõna paarid eesti oskussõnavaras (1) ja (2).' – *Keel ja Kirjandus*, 1980-1981.

²⁴³ Erelt, T. (1982), 44. Õiguskeeles esineb ka umbkaudseid, kvaasisünonüüme. Nende esinemisele tekstis peab aga pöörama erilist tähelepanu – kui sõnade tähendus kattub ainult osaliselt, võib see põhjustada valesti mõistmist. Näiteks saab terminit 'leping' väljendada ladina keeles järgmiste sõnadega: *contractus*, *pactum*, *conventio*, *consensus*, *stipulatio* – nad katavad üksteist semantiliselt, siiski on nad õigustehnilise määratluse alusel erinevad. Ristikivi, M. (2005d) 'Latin: The Common Legal Language of Europe?' – *Juridica International* 10, 202. Kvaasisünonüümide kohta põhjalikumalt: Saari, H. (1980a), 658.

²⁴⁴ Vt nt Kull, R. (2000a), 101; samuti Kerge, K. (2004), 33-34 ning Saari, H. (1980a), 657-663 ja Erelt, T. (1982), 44-51. Siiski on põhimõte "ühele terminile lähtekeeles peab vastama üks konkreetne termin tulemkeeles" aluseks veel tänases Läti terminoloogiatöös. Tavast, A. (2004) 'Mõiste mõiste: tähendusteooriate mõju oskuskeelespraktikale.' – *Eesti oskuskeel 2003*. Toimetanud S. Mäearu. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus, 11. Viide: Skujiņa, V. (2001) 'Some urgent linguistic and terminological problems in the language practice of Latvia.' – *Keelekorralduse konverents 18.-19. novembril 1999. Ettekanded*. Tallinn, 22. (Eesti Keele Instituudi toimetised 8)

²⁴⁵ Erelt, T. (1982), 45.

²⁴⁶ Saari, H. (1980a), 660; samuti Saari, H. (1980b), 738.

²⁴⁷ Saari, H. (1980a), 660.

terminivariantsust.²⁴⁸ Sünonüümide lubatavus terminoloogias tagab väljendus kvaliteedi, eelkõige stiili ladususe ja paraja vahelduslikkuse.²⁴⁹

Õiguskeele uurimused näitavad, et juriidilises terminoloogias on sünonüümid laialt levinud.²⁵⁰ Teistes keeltes peale romaani keelte võib sama mõistet väljendada tihti nii ladinatüveline võõrsõna kui ka omasõna.²⁵¹

Ladina õigusterminite puhul on märkimisväärne, et variandid ei erine õiguskultuuriti ega keelepiiride tasandil. Ladina terminite variantsus esineb võrdselt nii sama keele piires kui erinevate keelte raames, kui käsitletakse sama teemat.²⁵²

Sünonüümsus on enamasti kahe sõna vahel, kuid see võib esineda ka sõna ja ühendi vahel.²⁵³ Viimane täpsustab lühemat ja kompaktsemat varianti.

- | | | |
|----------------------|---------------------------|-----------------------------|
| • <i>ususfructus</i> | <i>ius utendi-fruendi</i> | ‘kasutusvaldus’ |
| • <i>actus</i> | <i>ius agendi</i> | ‘karja- ja vankritee õigus’ |

²⁴⁸ Kull, R. (2000b) ‘Kas kindel või lagundatud kirjakeel? (Muutuv keel).’ – *Keel ja Kirjandus* 1, 3. Lubatud ja soovitatava sünonüümia peamised liigid on: omasõna-võõrsõna paarid, põhitermin koos argivariantidega, keelepragmatikast ja kontekstist tingitud muudatused ning üleminekud motiveeritud väljendilt arbitraarsele. Lubatud variantsuse kohta terminoloogias vt Kull, R., Saari, H. (1975) ‘Die Entwicklung des estnischen terminologischen Gedankens und die Förderung der Fachsprachen in den letzten Jahren.’ – *Congressus Tertius Internationalis Fenno-Ugristarum. Pars I. Acta Linguistica*. Tallinn, 245-249.

²⁴⁹ Saari, H. (1980a), 661.

²⁵⁰ Mattila, H. E. S. (2002a), 177-178. Ajakirja *Juridica* põhjal võib juriidilise väljendusviisi varieerumise kohta tuua järgmised näited: *nullum crimen nulla poena sine lege* (‘ei ole süütegu, ei ole karistust ilma seaduseta’), *nulla poena* (‘ei ole karistust’), *nulla poena nullum crimen sine lege* (‘ei ole karistust, ei ole süütegu ilma seaduseta’), *nulla poena sine culpa* (‘ei ole karistust ilma süüta’), *nulla poena sine lege* (‘ei ole karistust ilma seaduseta’), *nullum crimen* (‘ei ole süütegu’), *nullum crimen nulla poena sine lege certa* (‘ei ole süütegu, ei ole karistust ilma kindla seaduseta’), *nullum crimen nulla poena sine lege parlamentaria* (‘ei ole süütegu, ei ole karistust ilma parlamendi (poolt väljaantud) seaduseta’), *nullum crimen nulla poena sine lege scripta* (‘ei ole süütegu, ei ole karistust ilma kirjapandud seaduseta’), *nullum crimen nulla poena sine lege scripta stricta* (‘ei ole süütegu, ei ole karistust ilma täpse kirjapandud seaduseta’), *nullum crimen nulla poena sine lege stricta* (‘ei ole süütegu, ei ole karistust ilma täpse seaduseta’), *nullum crimen sine lege* (‘ei ole süütegu ilma seaduseta’), *nullum crimen sine lege et sine periculo sociali* (‘ei ole süütegu ilma seaduse ja ühiskonnaohtlikkusega’), *nullum crimen sine lege stricta* (‘ei ole süütegu ilma täpse seaduseta’).

²⁵¹ Inglise õiguskeeles on näiteks levinud sõnakordus, milles sõnapaari üks sõna on moodustatud ladina-romaani tüvest ning teine germaani tüvest: *acknowledge and confess, will and testament*. Selline binaarsus kujunes välja perioodil, kui Inglismaa õiguskeelteks olid ladina ja prantsuse keel ning anglosaksi terminite kõrval võeti kasutusele ladina-prantsuse variandid. Kordused aitasid kergemini mõista terminite tähendust; tänapäeval kinnitab samatähenduslike sõnade kordamine, et kogu soovitud semantiline väli on kaetud. Sõnakordus on nähtus, mis levib eriti teadusharu kujunemisejärgus. Tiersma, P. (1999) *Legal Language*. Chicago, London: The University of Chicago Press, 100-101; Mellinkoff, D. (1963) *The Language of the Law*. Boston, Toronto: Little, Brown and Co, 74-75. Oma- ja võõrsõna paaride kohta vt ka alapeatükk 4.2.1.2.

²⁵² Mattila, H. E. S. (2002a), 261.

²⁵³ Saari, H. (1980a), 656.

- *aquaeductus* *ius aquam ducendi* ‘veejuhtimise õigus’
- *iter* *ius eundi* ‘läbimineku ehk käigutee õigus’
- *deportatio* *interdictio ignis et aquae*²⁵⁴ ‘pagendamine’

Samuti võivad sünonüümid olla ühendid või mitmesõnalised väljendid omavahel:

- *servitutes praediorum* *iura praediorum* ‘prediaalservituudid’
- *servitutes personarum* *iura personarum* ‘personaalservituudid’
- *actiones negativae* *actiones negatoriae* ‘keelavad hagid’
- *actio doli* *actio de dolo* ‘salakavaluse kohta esitatud hagi’
- *actio hypothecaria* *actio pignoratitia in rem* ‘asjaõiguslik pandinõue’
- *successio universalis* *successio per universitatem* ‘üldõigusjärglus’
- *causa capitis* *causa criminalis* ‘kriminaalprotsess’
- *culpa lata* *culpa magna* ‘raske hooletus’
- *maius includit minus* *maius continet minus* ‘suurem hõlmab vähemat’
- *nemo iudex in causa sua* *nemo iudex in propria causa* ‘mitte keegi ei ole kohtunik oma kohtuasjas’

Sünonüüme võib jagada leksikaalseteks, grammatilisteks, ortograafilisteks ja lühivariantideks.²⁵⁵

4.2.1. Leksikaalsed variandid

4.2.1.1. Eri lekseemid

Siia rühma kuuluvad sünonüümid juhul, kui iga ladinakeelne terminivariant kujutab endast eri lekseemi. Sellised sünonüümid ei ole ladina õigustekstides sagedased. Peamise hulga moodustavad ladina terminoloogias grammatilised, ortograafilised või lühivariandid. Siiski on mitmetel leksikaalsetel terminivariantidel nende tähenduse tõttu õigusmaterjalides oluline koht, eriti näiteks terminid *dominium* ja *proprietas*. Eri lekseemidena võib leida järgmisi termineid:

²⁵⁴ ‘Vee ja tule keelamine’ tähendas Rooma õiguses pagendusse saatmist (koos kodanikuõigustest ilmajätmise ja vara konfiskeerimisega). *Heumanns Handlexikon zu den Quellen des römischen Rechts* (1914) 9. Aufl. Hrsg. E. Seckel. Jena: Verlag von Gustav Fischer, 279.

• <i>dominium</i>	<i>proprietas</i>	‘omand’
• <i>delictum</i>	<i>maleficium</i>	‘õigusrikkumine’
• <i>epistula</i>	<i>rescriptum</i>	‘keisri läkitus’
• <i>mos</i>	<i>consuetudo</i>	‘tava’
• <i>honores</i>	<i>magistratus</i>	‘kõrged riigiametnikud’
• <i>ascendentes</i>	<i>linea superior</i>	‘ülenevas joones sugulus, ülenejad sugulased’
• <i>descendentes</i>	<i>linea inferior</i>	‘alanevas joones sugulus, alanejad sugulased’
• <i>cognatio</i>	<i>parentela</i>	‘veresugulus’
• <i>hereditas legitima</i>	<i>ab intestato</i>	‘seadusjärgne pärimine’
• <i>hereditas testamentaria</i>	<i>a testato</i>	‘testamendijärgne pärimine’
• <i>conubium</i>	<i>coniugium</i>	‘abielu’
• <i>societas</i>	<i>sodalitas</i>	‘ühing’

4.2.1.2. Oma- ja võõrsõna paarid

Sõnade päritolu järgi jagades on leksikaalsete variantide kõige levinum alaliik oma- ja võõrtermini paralleelne esinemine.²⁵⁶ Oma- ja võõrsõna paarid on R. Kulli ja H. Saari käsitluse järgi oskuskeele lubatud ja soovitatava sünonüümia liik. Nad ütlevad, et sünonüümide täielik vältimine saab toimuda ainult väljendus kvaliteedi arvel. Samas on tähtis, et oskuskeelse väljenduse ühtsus ja ühemõttelisus peavad säilima: “Üksühised sõnade ja ühendite vastavused eri keelte vahel on isegi terminoloogias võimalikud üksnes piiratud ulatuses ja nimelt seda vähemas, mida enam keeled teineteisest erinevad.”²⁵⁷

Tuleb pidada loomulikuks, et ühe eriala oskussõnavaras on nii oma- kui ka võõrtermineid ning mõlemaid paralleelselt.²⁵⁸ Nii esinevad eesti õiguskeeles omaterminid, ladina keelest tuletatud võõrterminid, oma- ja võõrsõna paarid ning liitsõnad ja sõnaühendid, milles oma- ja võõrморфеemid on sulandunud üheks keelendiks.

²⁵⁵ Sünonüümide liigitamisel on aluseks H. Saari (1980a), 654-666 ja T. Erelti (1982), 46-47 jaotus.

²⁵⁶ Erelt, T. (1982), 47.

²⁵⁷ Kull, R., Saari, H. (1975), 247-248.

²⁵⁸ Erelt, T. (1982), 73.

4.2.1.2.1. Omaterminid

Suurem osa eesti õiguskeele põhisõnavarast on loodud eesti omasõnavara põhjal, vähemal määral on kasutatud otselaene suurematest indoeuroopa keeltest.²⁵⁹ Nii ei ole paljude eesti juriidiliste põhiterminite juures näha ladina tüvesid, pigem on need kujunenud (iidsetest) omasõnadest või on omakorda nende põhjal loodud tuletised, näiteks:

EESTI OMATERMIN	LADINA SÕNA
• õigus	<i>ius</i>
• seadus	<i>lex</i>
• tava	<i>mos</i>
• karistus	<i>poena</i>
• kaebus	<i>actio</i>
• kohtunik	<i>iudex</i>
• asi	<i>res</i>
• süü	<i>culpa</i>
• omand	<i>dominium</i>
• valdus	<i>possessio</i>
• leping	<i>contractus</i>
• pärand	<i>hereditas</i>

Mida üldisema tähendusega on termin ja mida laiemat hulka inimesi see praktikas puudutab, seda õigustatum on omatermini kasutamine. Ja vastupidi, mida spetsiifilisemaks läheb termini sisu, seda rohkem tuleb kasutusele võõrtermineid.

Omakeelsete oskussõnade talitlusviisid üldjuhul erinevad võõrterminite omast. Kuna omaterminid on juurdunud just omakeelsetena, siis on need enamasti selgemad, läbipaistvamad ning seega ka üldarusaadavamad ja täpsusvõimelisemad. Omasõnalised keelendid kõnelevad nii spetsialistidele kui ka mittespetsialistidele, seega avaralt ühe keele kasutajate piires. Avalikkusega suhtlemisel (nt seaduskeeles jm) soovitataksegi eelistada rohkem omakeelseid oskussõnu, jättes võõrsõnalisema kasutuse spetsialistidele omavahel.²⁶⁰

²⁵⁹ Soosaar, S.-E. (2005) 'Õigusterminite etümoloogia.' – *Keel ja õigus*. Koostajad A. Vettik, E. Silvet. Tallinn: Kirjastus Juura, 111, 117.

²⁶⁰ Kull, R. (2000c), 551; Erelt, T. (1982), 73; Saari, H. (1981a), 209.

4.2.1.2.2. Võõrterminid

Erialaterminoloogia üheks loomise ja rikastamise allikaks on sõnade laenamine teistest keeltest ja teadusalati võib laenamise intensiivsus perioodide lõikes erineda.²⁶¹ Eesti õiguskeeles on kasutusel palju ladina sõnadest tuletatud termineid, mis pärinevad Rooma õigusest. Rooma õigusest pärit termineid on eriti rohkesti tsiviilõiguses ja peamiselt selle võlaõiguse osas.²⁶² Nii tugevalt juurdunud võõrterminite puhul ei pea ka keelekorraldajad vajalikuks otsida ja juurutada omakeelseid vasteid. Nende kasutuse poolt räägib samuti rahvusvaheline tunnus ja levik.²⁶³ Enamasti tähistavad sellised terminid pikki, sageli mitmest lausest koosnevaid määratlusi. Eesti õiguskirjandusest võib leida näiteks järgmisi võõrtermineid:

EESTI VÕÕRTERMIN	LADINA SÕNA
• testament	<i>testamentum</i>
• regress	<i>regressus</i>
• advokaat	<i>advocatus</i>
• eviktsioon	<i>evictio</i>
• subjekt	<i>subiectum</i>
• objekt	<i>obiectum</i>
• fakt	<i>factum</i>
• institutsioon	<i>institutio</i>
• kodifitseerimine	<i>codificatio</i>
• sanktsioon	<i>sanctio</i>
• bilateraalne	<i>bilateralis</i>
• reaalservituut	<i>realis + servitus</i>
• kautelaarjurisprudent	<i>cautelararis + iurisprudentia</i>
• abstraktsiooniprintsiip	<i>abstractio + principium</i>
• sotsiaalne norm	<i>socialis + norma</i>
• tsiviilprotsess	<i>civilis + processus</i>

²⁶¹ Lill, A. (1986) 'Kreeka-ladina päritoluga terminite tulek Eesti meditsiintekstidesse (1869-1914).' – *Fenno-Ugristica* 13, 77.

²⁶² Ilus, E. (2000) *Rooma eraõiguse alused*. Toimetanud H. Pisuke. Tallinn: Kirjastus Ilo, 15.

²⁶³ Vettik, A. (1996) 'Oma ja võõras.' – *Õiguskeel* 5, 5; Erelt, T. (1982), 74.

Mitmed nimetatud võõrterminitest on tihti kasutusel ka eesti üldkeeles ning mõjuvad tekstis hariliku ja sisuselgena. Enamus on aga väga spetsiifilised mõisted ja arusaadavad vaid õigusteadlaste ringile. Kui omakeelsed terminid on eelistatumad omakeelse avalikkusega suhtlemisel, siis ladinatüvelised võõrterminid on levinud nii angloameerika kui ka Mandri-Euroopa õigussüsteemide oskuskeeletes ning soodustavad õigusteadlaste rahvusvahelist suhtlemist. Seega võib ka öelda, et üldiselt stiili poolest neutraalsed võõrsõnalised keelendid hõlbustavad suhtlemist teiste keeltega.²⁶⁴

4.2.1.2.3. Võõr- ja omaterminite koosinemine

Kõige sagedamini võib eesti õigustekstidest leida võõr- ja omaterminite paare, mida kasutatakse erialakeeles koos.

LADINA SÕNA	EESTI VÕÕRTERMIN	EESTI OMATERMIN
• <i>appellare</i>	apelleerimine	edasikaebamine
• <i>delictum</i>	delikt	õigusrikkumine, süütegu
• <i>adoptio</i>	adoptsioon	lapsendamine
• <i>legalis</i>	legaalne	seaduslik
• <i>legitimatio</i>	legitimatsioon	seadustamine
• <i>legislatio</i>	legislatsioon	seadusandlus
• <i>obligatio</i>	obligatsioon	võlasuhe, kohustus
• <i>iurisprudentia</i>	jurisprudents	õigusteadus
• <i>iuridicus</i>	juriidiline	õiguslik
• <i>iurisdictio</i>	jurisdiktsioon	õigusemõistmine, kohtualluvus
• <i>criminalis</i>	kriminaalne	kuritegelik
• <i>offertum</i>	ofert	pakkumus
• <i>acceptum</i>	aktsept	nõustumus
• <i>codex</i>	koodeks	seadustik
• <i>interventio</i>	interventsioon	sekkumine
• <i>restitutio</i>	restitutsioon	ennistamine

²⁶⁴ Kull, R. (2000c), 550-551; samuti Saari, H. (1980b), 738.

Oma- ja võõrsõna paaride võrdlemisel võib näha, et vahel võib võõrsõna olla tavapärasem, vahel vastupidi. Sellistel variantidel võib olla erisugune väljendusväärtus ja stiilivärv.²⁶⁵ Omakeelend on sageli, kuid mitte alati, täpsem või diferentseerivam.²⁶⁶ Seda juhul, kui omatermin on spetsiaalselt antud erialase juhtumi jaoks loodud, üldkeelest pärit omaterminite puhul seda öelda ei saa. Oluline põhjus on see, et omaterminid ei sõltu võõrsõnade kirjust ajaloost, homonüümiast, polüseemiast ja korraldamatusest.²⁶⁷ Samas on raske mõõta omasõna jutustavust, sest palju oleneb iga konkreetse inimese emakeele- ja võõrkeelteoskusest, aineala ja võõrsõnaelementide tundmisest.²⁶⁸

Võõrsõna-omasõna variantsuse korral tuleb arvestada suhtlussituatsiooni ja teksti suunitlust. Üldiselt on suurem võõrsõnakasutus omane kitsamalt erialasele käsitlusele, eriti rahvusvahelises infovahetuses ja keeltevahelises suhtluses, omakeelendite eelistamine on omal kohal aga omakeelse ja üldisema esituse korral. Võõrsõnadele omane ekso- ehk väljapoole-, omasõnadele aga endo- ehk sissepoolesuunitlus.²⁶⁹ Võõra ja oma termini kasutamisel tuleb samuti arvestada oma oskussõnavara lähedust teiste rahvaste terminoloogiale ning oskuskeele kokkukuuluvust rahvuskeelega.²⁷⁰

Eesti õigustekstides (nii ajakirjas *Juridica* kui ka õppematerjalides) rakendatakse enamasti stiilivahelduse huvides korruga mõlemat paarikut, s.o nii võõrsõnalist kui ka omasõnalist väljendit. Siiski viitavad õiguskeele uurijad, et üldjuhul eelistatakse juristide kirjatöodes terminite sünonüümse kasutuse puhul võõrsõna.²⁷¹

4.2.1.2.4. Liitsõnad ja sõnaühendid

Peale kõrvuesinemise ning tekstis vaheldamisvõimaluse pakkumise avaldub oma ja võõra keeleainese kooseksistents ka selles, et oma- ja võõrmorfeeme võib sulatada kokku üheks keelendiks.²⁷² Võõr- ja omasõnadest moodustatud liitsõnade ja sõnaühendite moodustamise otstarbekuse määrab nagu võõrterminitegi puhul mõiste tarvitamise ulatus.

²⁶⁵ Kull, R. (2000a), 113.

²⁶⁶ Saari, H. (1980a), 661.

²⁶⁷ Saari, H. (1981a), 209.

²⁶⁸ Saari, H. (1981b) 'Omasõna ja võõrsõna paarid eesti oskussõnavaras (2).' – *Keel ja Kirjandus* 5, 285.

²⁶⁹ Kull, R. (2000a), 113; samuti Kull, R. (2000c), 550-551; Vettik, A. (1996), 5.

²⁷⁰ Erelt, T. (1982), 76.

²⁷¹ Kukk, I. (2003), 100.

²⁷² Erelt, T. (1982), 74.

Sageli võib tekstidest leida liitsõnu, milles võõras tüvi paikneb ees ja omasõna järel. Võttes aluseks omasõna, on see progressiivne liitumine (*cf.* assimilatsioon), näiteks: apellatsioonikaebus (ladina sõna *apellatio*), regressiõigus (*regressus*), tsiviilõigus, tsiviilasi, tsiviilisik (*civilis*), munitsipaalõigus (*municipalis*), kausaaltehing (*causalis*), krediidileping (*creditum*), agendileping (*agens*), komisjonileping (*commissio*).

Liitsõnad võivad esineda ka vastupidisel kujul – oma tüvi ees ja võõras järel, seega regressiivne liitumine, näiteks: õigusnorm (ladina sõna *norma*), õigusobjekt (*obiectum*), kohtuinstants (*instans* < *instantia* keskaegsest tähendusest), õigusinstituut (*institutum*), eraldamisprintsip (*principium*).

Samuti on õigustekstides sagedased sõnaühendid, mille moodustavad omasõna ja võõrsõna. Ladina tüvest tuletatud võõrsõna on sellistes sõnaühendites enamasti täiendiks, seega täpsustavaks mõisteks: bilateraalne leping (ladina sõna *bilateralis*), negatoorne hagi (*negatorius*), reaalsed lepingud (*realis*), singulaarne õigusjärglus (*singularis*), formaalne karistusõigus (*formalis*), juriidiline isik (*iuridicus*), intellektuaalne omand (*intellectualis*), sotsiaalne kaitse (*socialis*), primaarsed allikad (*primus*), subjektiivne õigus (*subiectivus*), faktiline võim (*factum*).

Nendes näidetes leidub ka juhtumeid, kus võõrkeelest pärit sõna võiks edukalt asendada ka omasõna, näiteks faktiline võim ~ tegelik võim (*factum* 'tegu'). Samuti leidub õiguskeeles ka väljendeid, milles ladinatüveline võõrtermin on sõnaühendis põhisõnaks, näiteks: isiklik servituut (*servitus*), õiguse kodifitseerimine (*codificatio*), avalik-õiguslik korporatsioon (*corporatio*).

4.2.2. Grammatilised variandid

Ladina õigusterminoloogias on laialt levinud sünonüümide grammatilised variandid. Need on terminivariandid, mille sõnatüved langevad täielikult või osaliselt kokku, erinev on üksnes nende grammatiline vormistus.

Sünonüümsed võivad olla näiteks grammatilised osised ja tuletuselemendid.²⁷³

a) paljudel juhtudel moodustatakse variant passiivi partitsiibi tüvele liidetud tegevuse toimumist või selle tulemust väljendava sufiksiga *-(t)io*.

- | | | |
|-----------------------|---------------------|--------------------|
| • <i>locatum</i> | <i>locatio</i> | ‘üürimine, üür’ |
| • <i>emptum</i> | <i>emptio</i> | ‘ostmine, ost’ |
| • <i>venditum</i> | <i>venditio</i> | ‘müümine, müük’ |
| • <i>conductum</i> | <i>conductio</i> | ‘rentimine, rent’ |
| • <i>interdictum</i> | <i>interdictio</i> | ‘keelamine, keeld’ |
| • <i>praescriptum</i> | <i>praescriptio</i> | ‘määrus’ |

Grammatilised sünonüümid võivad lähtuda ka omadust väljendava sufiksi *-tas* ning päritolu väljendava liite *-inus* kasutamisest:

- | | | |
|-------------------|-------------------|---------------|
| • <i>aequum</i> | <i>aequitas</i> | ‘võrdsus’ |
| • <i>libertus</i> | <i>libertinus</i> | ‘vabakslastu’ |

b) terminivariante esineb samuti samast sõnatüvest moodustatud omadussõnalise ja nimisõnalise (genitiivi käändes või koos eessõnaga) täiendiga:

- | | | |
|--------------------------------|------------------------------------|-----------------------------|
| • <i>ius naturale</i> | <i>ius naturae</i> | ‘loomuõigus’ ²⁷⁴ |
| • <i>lex naturalis</i> | <i>lex naturae</i> | ‘loodusseadus’ |
| • <i>successio universalis</i> | <i>successio per universitatem</i> | ‘üldõigusjärglus’ |

c) sünonüümid tekivad ka verbi kõneviiside (*indicativus*, *coniunctivus*, *imperativus*), eituspartiklite, samuti oleviku ja minevikuaegade varieerimisel:

- | | | |
|---|---|---|
| • <i>ne bis in idem</i> | <i>non bis in idem</i> | ‘ärgu olgu/mitte kaks korda sama asja eest’ |
| • <i>nemo plus iuris ad alium transferre potest quam ipse habet</i> | <i>nemo plus iuris ad alium transferre posset quam ipse haberet</i> | ‘mitte keegi ei saa rohkem õigusi teisele isikule üle kanda, kui tal endal on/võiks olla’ |
| • <i>audiatur et altera pars</i> | <i>audi alteram partem</i> | ‘võetagu kuulda/kuula ka teist osapoolt’ |
| • <i>iura novit curia</i> | <i>iura noscit curia</i> | ‘kohus tundis/tunneb õigust’ |

²⁷³ Saari, H. (1980a), 657.

²⁷⁴ Vrd: eesti keeles oli varem *ius naturale/ius naturae* vasteks ‘loodusõigus’.

4.2.3. Ortograafilised variandid

Kõige rohkem võib õigustekstidest leida ladina terminite ortograafilisi variante. Need on sünonüümid, mille terminivariantide erinevus kajastub ainult õigekirjas:

a) variandid võivad tekkida ladina õigusterminoloogiasse võõrsõnade (enamasti kreeka keelest, aga ka teistest keeltest) laenamisel, kus mõjuvad kaasa ladina keele enda fonoloogilised seaduspärasused ja häälikuline eripära, näiteks aspiraaside vähesus:

- *thensaurus* *thesaurus* *tesaurus* ‘peitvara’
- *hypotheca* *hypoteca* ‘kinnis(asja)pann’
- *arrha* *arra* ‘käsiraha’

b) variante moodustavad ka liitsõnad, milles eesliite ja põhisõna ühinemisel on toimunud häälikumuutus. Need variandid on tingitud keelearengu üldisest seaduspärasest (assimilatsiooniprotsessid, geminaadi lühenemine jne):

- *adquisito* *acquisitio* ‘omandamine’
- *adscriptio* *ascriptio* ‘allkiri’
- *connubium* *conubium* ‘abielu’
- *exsilium* *exilium* ‘pagendamine’

c) *-ci* ja *-ti* vaheldumine, põhjuseks antiikaja lõpus toimunud häälikuühendi *-ti-* assibilatsioon:

- *condicio* *conditio* ‘tingimus’
- *nuncius* *nuntius* ‘advokaat; esindaja’
- *actio pigneraticia* *actio pigneratitia* ‘pandinõue’

d) variante tekib samuti sõnade ja prepositsioonide kokku- ja lahkukirjutamisel:

- *ius iurandum* *iusiurandum* ‘vanne’
- *iuris prudentia* *iurisprudencia* ‘õigusteadus’
- *iuris consultus* *iurisconsultus* ‘jurist’
- *iuris dictio* *iurisdictio* ‘õigusemõistmine’
- *iuris peritus* *iurisperitus* ‘seadusetundja, õigusnõunik’

- *senatus consultum* *senatusconsultum* ‘senati otsus’
- *usu capio* *usucapio* ‘igamine’
- *usus fructus* *ususfructus* ‘kasutusvaldus’
- *sub poena* *subpoena* ‘karistuse ähvardusel’

Kokku- ja lahkukirjutamine ei anna siiski mitte alati samatähenduslikku vastet. Näiteks erineb tähendus järgmiste terminite puhul: *ab usu* ‘(tavakohaselt)’ ja *abusu* (‘kuritarvitades’).

e) sõnajärg kui variatiivsuse põhjustaja:

- *ratio scripta* *scripta ratio* ‘kirjapandud tarkus’²⁷⁵
- *sensu stricto* *stricto sensu* ‘otsetes mõttes’
- *pactum nudum* *nudum pactum* ‘paljas, tühine kokkulepe’
- *deminutio capitis* *capitis deminutio* ‘õigusvõime piiramine’
- *negotiorum gestio* *gestio negotiorum* ‘käsundita asjaajamine’
- *aquae et ignis interdictio* *interdictio ignis et aquae* ‘vee ja tule keelamine’
- *pro herede gestio* *gestio pro herede* ‘pärija asemel asjaajamine’
- *res omnium communis* *res communis omnium* ‘kõigile ühiseks kasutamiseks määratud asi’
- *in propria causa nemo iudex* *nemo iudex in propria causa* ‘mitte keegi ei ole kohtunik oma protsessis’
- *qui suo iure utitur, neminem laedit* *qui iure suo utitur, neminem laedit* ‘kes kasutab oma õigust, ei kahjusta kedagi’
- *de minimis lex non curat* *de minimis non curat lex* ‘seadus ei kannu hoolt kõige tühisemate asjade eest’
- *actor forum rei sequitur* *actor sequitur forum rei* ‘hageja kuuletub kostja elukohamaa kohtule’

Ladina keeles on sõnajärg suhteliselt vaba. Üldjuhul paikneb täiend põhisoona järel. Siiski ei muuda täiendi ja põhisoona ümberpaigutamine väljendi tähendust. Eesti keeles on sõnajärje puhul iseloomulik, et öeldisverb püsib tekstilauses teisel kohal.²⁷⁶ Ladina keeles paikneb öeldis enamasti lause lõpus, kuid toodud näidetes jääb lause tähendus samaks ka juhul, kui öeldise koht on variandis muutunud.

²⁷⁵ Väljendit kasutatakse Rooma õiguse, eriti *Corpus Iuris Civilis*’e kohta. Adomeit, K., Ristikivi, M., Siimets-Gross, H. (2005), 220.

4.2.4. Lühivariandid

Ladina õigusterminite täisvariantide kõrval kasutatakse ka lühivariante. Terminite lühivariandid saadakse termini komponentide asendamise või väljajätmise ehk ellipsi teel.²⁷⁷

4.2.4.1. Asendamine

a) Asendamine tähendab, et terminis on sõnauhendid asendatud ühe nimisõnaga, mis kujutab endast ühendis esineva sõna grammatilist ja tuletuslikku varianti:

- *ius utendi-fruendi* *ususfructus* ‘kasutusvaldus’
- *ius agendi* *actus* ‘karja- ja vankritee õigus’
- *ius aquam ducendi* *aquaeductus* ‘veejuhtimise õigus’
- *ius eundi* *iter* ‘läbimineku ehk käigutee õigus’
- *res mobiles* *mobilia* ‘vallasasjad’
- *res immobiles* *immobilia* ‘kinnisasjad’

b) väljendi võib asendada ka uue nimisõnaga:

- *praescriptio longi temporis* *usucapio* ‘igamine’

c) väljendit võib lühendada grammatilisi vorme varieerides ja sõna välja jättes:

- *lex loci regit actum* *locus regit actum* ‘koha seadus/koht juhib tehingut’,²⁷⁸
- *actori incumbit onus probandi* *actori incumbit probatio* ‘hagejal lasub tõendamiskoormis/tõendamine’

²⁷⁶ Kerge, K. (2001) *Eesti süntaks keeleõppe praktikule*. Tallinn: Kirjastus TEA, 155.

²⁷⁷ Erelt, T. (1982), 49-50.

²⁷⁸ Tehingu tegemisel kehtib selle maa seadus, kus tehing tehti. Adomeit, K., Ristikivi, M., Siimets-Gross, H. (2005), 166.

4.2.4.2. Ellips

Elliptiline variant saadakse terminist ühe või mitme komponendi väljajätmisel:

a) sageli jääb terminist välja verb:

- *pacta sunt servanda* *pacta servanda* ‘lepingud tuleb täita’
- *ex post facto* *ex post* ‘pärast jõustumist toimuv’
- *fiducia cum creditore contracta* *fiducia cum creditore* ‘kreeditoriga sõlmitud pandileping’
- *lex loci delicti commissi* *lex loci delicti* ‘kuritöö toimepanemise koha seadus’
- *suum cuique tribuere* *suum cuique* ‘andma või määrama igäuhele oma’

b) nii verb kui substantiiv jäävad välja:

- *de cuius hereditate agitur* *de cuius* ‘kelle pärand on arutlusel’

c) termini lühivariante moodustatakse ka nimisõnade väljajätmisega:

- *legitimatio ad causam activa* *legitimatio activa* ‘aktiivne legitimatsioon’²⁷⁹
- *legitimatio ad causam passiva* *legitimatio passiva* ‘passiivne legitimatsioon’²⁸⁰
- *lex specialis derogat legi generali* *lex specialis derogat generali* ‘eriseadus tühistab üldise seaduse’
- *lex posterior derogat legi priori* *lex posterior derogat priori* ‘hilisem seadus tühistab varasema seaduse’
- *lex superior derogat legi inferiori* *lex superior derogat inferiori* ‘kõrgem seadus tühistab madalama seaduse’

Angloameerika õigusterminoloogias leidub palju väljendeid, mis sisaldavad ladina sõnade kõrval ingliskeelseid sõnu, näiteks *ad hoc agreement*, *eiusdem generis rule*, *ex parte proceeding*, *in personam jurisdiction*. Mõnikord võib sellises väljendis esineda ka ladina termini elliptiline vorm, mida tihti ei ole võimalik avada sõnade põhitähenduse kaudu.

²⁷⁹ Hagejana protsessis osalemise õigus. Adomeit, K., Ristikivi, M., Siimets-Gross, H. (2005), 157.

²⁸⁰ Kostjana protsessis osalemise õigus. Adomeit, K., Ristikivi, M., Siimets-Gross, H. (2005), 158.

Näiteks termin *nisi prius clause*. Vanast ladinakeelsest väljendist on selles terminis kasutatud vaid paari esimest sõna, mille tõlge 'kui mitte varem' ei viita termini võimalikule tähendusele. Sõnastiku järgi hakkas see väljend keskaegsel Inglismaal tähistama olukorda, kus vandemeestel kästi tulla Londonisse Westminsterisse, "kui mitte varem" polnud kohtupidamist korraldatud maakonnas. Tänapäevases angloameerika õiguskeeles tähistab see termin esimese astme menetlust vandemeeste juuresolekul.²⁸¹

²⁸¹ *Latin Words and Phrases for Lawyers* (1980) Edited by D. Sodhi, R. S. Vasan. New York: Law and Business Publications, 57.

KOKKUVÕTE

Euroopa õigussüsteemide ühiseks nimetajaks peetakse Rooma õiguse pärandit. See järjepidevus ilmneb ka Rooma õiguse keele – ladina keele tasandil. Eesti õigussüsteem Kontinentaal-Euroopa õigussüsteemi osana baseerub samuti Rooma õigusel. Nii võib leida Eesti õiguskeelest ladinakeelseid juriidilisi termineid, mis on välja kujunenud juba rohkem kui kaks tuhat aastat tagasi. Juriidilistes tekstides kasutatud ladinakeelsed sõnad ja väljendid täiendavad õigusteaduse keelt, ilmestades ja täpsustades vastavat teksti.

Õiguskeele mõiste tähistab oskuskeele alaliiki, mille vahenditeks on üldkeele neutraalne sõnavara, õigusterminid, reguleeritavate valdkondade terminid ning kirjakeele grammatika. Juriidilised terminid on õiguskeele oskussõnad, mille aluseks on õigussuhe, nad kirjeldavad õiguskorrast tulenevaid mõisteid. Juriidiline termin võib esineda ainult õiguskeeles, kuid see võib olla ka üldkeele sõna, millele on õiguskeeles antud täpne ja spetsiifiline tähendus.

Ladina juriidilised terminid on tavaliselt üksiksõnad – lihttüvisõnad või liitsõnad. Substantiivide kõrval on terminiteks vähemal määral ka verbid, omadus-, ase-, arv- ja määrsõnad. Ladina terminid on lühikesed ja ökonoomsed ning võimaldavad edasi anda mõistet, mille kirjeldamiseks tuleb rahvuskeeltes kasutada sageli pikka lauset. Ladina termineid kasutatakse sageli teksti illustreerimiseks (nn juriidiline retoorika), peamiselt kannavad need aga normatiivsete argumentidena spetsiifilist juriidilist informatsiooni.

Käesolev magistritöö hõlmab ladina terminite esinemist ajakirjas *Juridica* 1993-2002. *Juridica* on valitud uurimuse aluseks, sest see on praegu Eesti ainus õigusteaduslik ajakiri. Selles ajakirjas on avaldatud enamik Eesti õigusteaduslikest publikatsioonidest. Tänu autorite suurele ringile ning juriidiliste teemade mitmekülgsusele annab *Juridica* hea ülevaate ladina päritolu terminoloogiast Eesti õiguskeeles kümneaastase perioodi jooksul.

Uurimus puudutab ajakirja *Juridica* 96 numbrit. Need omakorda hõlmavad 889 artiklit ja 5091 lehekülge. Uurimus näitab, et Eesti õiguskeeles esineb ladina keele elemente küllaltki sageli. Kokku on nimetatud perioodi artiklites kasutatud 605 erinevat ladinakeelset terminit. Üldse esines ladina väljendeid 2837 korral, seega keskmiselt ligi 30 väljendit ühe

ajakirjanumbri kohta ning 3-4 väljendit artikli kohta. Kui jagada lehekülgede arv väljendite arvuga, saab tulemuseks, et ladina keel esineb keskmiselt igal teisel *Juridica* leheküljel.

Aastate jooksul on ladina väljendite kasutamine suurenenud. 1993. aastal oli artiklites kokku 66 ladina päritolu väljendit, s.t keskmiselt 1,08 väljendit ühe artikli kohta. 2002. aastal aga esines artiklites ladina keelest pärit termineid juba 448 korral, s.t keskmiselt 5,3 väljendit ühe artikli kohta.

Ladina terminite kasutamine sõltub peamiselt õigusharu arenemise ajaloolisest taustast. Väga sageli esineb ladina keel õigusteooria, õigusfilosoofia, kriminaalõiguse, rahvusvahelise õiguse, lepinguõiguse ja pärimisõiguse teemalistes artiklites. Kõigi nimetatud teemade puhul on terminoloogia suuremas osas kujunenud antiik- või keskajal.

Vähesel määral esineb ladina keelt tööõiguse, perekonnaõiguse ja äriõiguse artiklites. Nimetatud õigusvaldkondade kujunemine ja uurimine on peamiselt toimunud 20. sajandil. Seega side Rooma õigusega, millest on käibesse läinud enamik ladina õigustermineid, neil õigusharudel puudub või on väga väike ja kaudne.

Ladina terminite kasutamist Eesti õiguskeeles võrdlen töös Soome samalaadse uurimistöö tulemustega. Helsingi ja Lapi Ülikooli professori Heikki E. S. Mattila uurimuses (Mattila, H. E. S. 2000) tutvustatakse ladina terminite kasutamist Soome 1990. aastate õiguskirjanduses. Võrdlus osutab tulemuste küllaltki suurele sarnasusele käesoleva uurimistööga. Nagu ajakirjas *Juridica*, esines ka Soome 1990. aastate materjalides kokku umbes 600 erinevat ladinakeelset terminit.

Võttes aluseks sisult samasuguste terminite esinemissageduse, esines ajakirjas *Juridica* vähemalt viiel korral 118 ladina terminit, Soome materjalides 80; vähemalt kolmel korral oli kasutatud ajakirjas *Juridica* 185 terminit, Soome materjalides 170, ja vähemalt kahel korral esines ajakirjas *Juridica* 262, Soome materjalides 270 terminit.

Ajakirja *Juridica* ja professor Mattila uurimuse tulemuste võrdlemine näitab, et kahe riigi juristide sõnavara kattub samuti üsna suures ulatuses. Kõige sagedamini esinenud sõnad mõlema uurimuse järgi on õigusteaduse põhimõisted, mis on suurima semantilise mahuga: *lex* 'seadus', *ius* 'õigus' ja *forum* 'kohus'. Tähtsamad väljendid Eesti ja Soome juristide

artiklites on *de lege ferenda* 'välja antava seaduse järgi', *culpa in contrahendo* 'lepingueelne vastutus', *lex fori* 'kohtu asukohamaa seadus', *nullum crimen nulla poena sine lege* 'ei ole süütegu, ei ole karistust ilma seaduseta', *pacta sunt servanda* 'lepingutest tuleb kinni pidada', *in dubio pro reo* 'kahtluse korral süüdistatava kasuks', *ne bis in idem* 'ärgu olgu kaht (karistust) sama asja eest'. *De facto* 'faktiliselt', *ex officio* 'ametikohustuste tõttu', *prima facie* 'esmapilgul' on sageli kasutatavad väljendid, mille kasutamisvaldkond ei piirdu ainult juriidiliste tekstidega.

Uuritavat perioodi – 1990-ndaid – aastaid iseloomustab nii Eesti kui Soome õigustegevuses rahvusvaheliste õigusaktide uurimine ning kohandamine oma riigi seadustega ning see on mõjutanud mõlemas riigis ka õiguskeele kasutust. Samuti tuginevad nii Eesti kui Soome juristid oma kirjatöodes sageli saksakeelsetele materjalidele, seega on ladina terminite kasutamise traditsioon kujunenud suures osas ka saksa õiguskeele põhimõtete alusel.

Ladina terminite kasutamisel ilmneb mitmeid praktilisi probleeme. Ladina keeles tähistatakse grammatilisi vahekordi muutustega sõnades enestes muutelõppude varal. Ladina väljendi äratuntavust ja arusaadavust võib mõjutada seega termini ainsuse ja mitmuse vaheldumine, samuti termini kasutamine käändevormis või prepositsiooniga. Mõistmisprobleeme võib põhjustada ka see, kui lauses esineb vähetuntud või konteksti sobimatu ladina väljend või kui tekstis on kasutatud liigselt ladina väljendeid.

Ortograafia alased eksimused puudutavad kõige enam ladina terminite trükivigu, kuid on ka eesti keele kasutuspõhimõtetest tulenevaid eksimusi (ks *pro x*, ts *pro c*). Morfoloogia puhul on sagedased käände- ja soovormide ühildumisvead, samuti eksimused ladina terminite tõlkimisel. Ladina väljendite kasutamisel osutub kõige üldisemaks probleemiks aga tsitaatsõna sisuline sobitumine ja keeleline ühildumine eestikeelse tekstiga. Sagedased eksimused puudutavad termini kahe vormi – lähtevorm nominatiivi käändes ja määrus ablatiivis – õiget sobitamist konteksti.

Terminite mitmetähenduslikkust ehk polüseemiat oskuskeeles üldiselt välditakse. Absoluutne ühetähenduslikkus pole siiski kooskõlas keele funktsioneerimise põhialustega. Terminisi sisu vastab kohas ja ajas kehtivatele seaduspärasustele, selle kasutus võib kitseneda, laieneda või nihkuda teiste mõistete suunas. Mitmetähenduslikkuse puhul eristuvad esimesena termini tähendused üldkeeles ja õiguskeeles. Kuid polüseemia esineb õiguskeeles ka valdkonniti.

Erinevad tähendused samadele terminitele on kujunenud näiteks karistusõiguses ja tsiviilõiguses.

Õigusterminite tähendused erinevad samuti suurte õigussüsteemide keelekasutuses. Õiguskeel erineb teistest erialakeeltest olulises aspektis: see on kultuuripõhine ning seotud ühe kindla ühiskonna ja selle õigussüsteemiga. Ehkki Euroopa õigusmõtlemine baseerub ühisel Rooma õiguse pärandil ning sellest võrsunud terminid on õigussüsteemides juurdunud, erinevad ladina väljendite tähendused angloameerika ja Mandri-Euroopa õigussüsteemide terminoloogias. Väiksemaid lahknevusi terminite tähenduses võib leida ka Mandri-Euroopa õigussüsteemi romaani ja germaani õigusperekondade keelekasutuses.

Õiguskeeles on levinud ka sünonüümid ehk terminivariandid. Ehkki erialasel terminikasutusel on omad nõuded ja erijooned võrreldes keele üldsõnavaraga ning terminite kasutusega väljaspool erialast tarvitust, on siin ka kokkupuutepunkte ning sarnaseid jooni. Neid esineb niihästi leksikaalsete kui ka muude variantide kasutamises. Oskuskeeles ei ole terminiteisendused nii vabalt kasutatavad kui üldkeeles, siiski ei saa õigusterminoloogias variante täielikult vältida.

Ladina keelest pärit õigusterminite puhul ei erine variandid õiguskultuuriti ega keelepiiride tasandil. Sünonüümsus on enamasti kahe sõna vahel, kuid see võib esineda ka sõna ja ühendi vahel, kusjuures viimane täpsustab lühemat ja kompaktsemat varianti. Samuti võivad sünonüümid olla ühendid või väljendid omavahel. Sagedased on terminite grammatilised ja ortograafilised variandid, samuti täistermini ja selle lühikuju paralleelne esinemine. Leksikaalsete variantide levinum liik on võõrsõnalise ja omakeelse termini rööpesinemine. Suurem võõrsõnakasutus on omane erialasemale käsitlusele, eriti rahvusvahelises infovahetuses ja keeltevahelises suhtluses, omakeelendite eelistamine on omal kohal aga omakeelse ja üldisema esituse korral.

Eesti õiguskeeles esinevate ladina päritolu juriidiliste terminite uurimuse praktiliseks väljundiks on õigusterminoloogia korrastamisele kaasaaitamine. Uurimistöö tulemusel kujunes märksõnade kogum, mille alusel on koostatud "Ladina-eesti õigussõnastik". See sõnastik sisaldab ühtlustatud ja täpsustatud eestikeelsete vastetega ka kõiki ajakirjas *Juridica* esinenud ladina termineid.

KASUTATUD KIRJANDUS

1. Adomeit, K., Ristikivi, M., Siimets-Gross, H. (2005) *Ladina-eesti õigussõnastik*. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus.
2. Ahi, K. (1999) 'Rahvuslik parlament Euroopa Ühenduse õiguse kontekstis.' – *Juridica* 6, 292-299.
3. Anepaio, T., Hussar, A., Jaanimägi, K., Kaugia, S., Land, K., Olle, V., Roosma, P. (2005) *Sissejuhatus õigusteadusesse*. Tallinn: Kirjastus Juura.
4. Anners, E., Önnersfors, A. (1972) *Latinsk juridisk terminologi*. Uppsala: Juridiska Föreningen i Uppsala.
5. Annus, A., Kolk, K., Puhvel, J., Päll, J. (2001) *Muinasaja seadusekogumike antoloogia*. Tallinn: Varrak.
6. *Asjaõigusseadus* (1993) Vastu võetud 9. 06. 1993. a seadusega (RT I 1993, 39, 590), jõustunud 1. 12. 1993.
7. Aymans, W., Mörsdorf, K. (1991) *Kanonisches Recht. Lehrbuch aufgrund des Codex Iuris Canonici*. Paderborn etc.: Ferdinand Schöningh.
8. Benke, N., Meissel, F. S. (1997) *Juristenlatein. Lateinische Fachausdrücke und Redewendungen der Juristensprache, übersetzt und erläutert*. Wien: Juridica.
9. Berman, H. J., Reid, C. Jr. (1995) 'Römisches Recht in Europa und das *ius commune*.' – *Zeitschrift für europäisches Recht*, 3-34.
10. Berteloot, P. (1999) 'Der Rahmen juristischer Übersetzungen.' – *Recht und Übersetzen*. Hrsg. G. R. de Groot, R. Schulze. Baden-Baden: Nomos.
11. Birks, P., McLeod, G. (1987) *Justinian's Institutes*. London: Gerald Duckworth & Co.
12. Black, H. C. (1998) *Black's Law Dictionary*. (13th reprint) 6th ed. by the publisher's editorial staff. Coauthors J. R. Nolan, J. M. Nolan-Haley. Contributing authors M. J. Connolly et al. St. Paul, Minnesota: West Publishing Co.
13. Bruss, J. (1999) *Lateinische Rechtsbegriffe*. 2. Aufl. Freiburg: Haufe Verlagsgruppe.
14. Cabanellas, G., Alcalá-Zamora y Castillo, L. (1992) *Diccionario enciclopédico de derecho usual I-VIII*. 16a ed. Buenos Aires: Editorial Heliasta.

15. Cornu, G. (1990) *Linguistique juridique*. Paris: Montchrestien.
16. Cornu, G. (1992) *Vocabulaire juridique*. Paris: Presses Universitaires de France.
17. Ereht, M., Kasik, R., Metslang, H., Rajandi, H., Ross, K., Saari, H., Tael, K., Vare, S. (1995) *Eesti keele grammatika I. Morfoloogia. Sõnamoodustus*. Tallinn: Eesti Teaduste Akadeemia Eesti Keele Instituut.
18. Ereht, T. (1982) *Eesti oskuskeel*. Tallinn: Valgus.
19. Ereht, T. (1999) *Eesti ortograafia*. 3. täiend. tr. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus.
20. Ereht, T. (2001) 'Motiveeritud ja arbitraarsed terminid.' – *Õiguskeel* 3, 3-6.
21. Ernits, M. (2001) 'Konkreetne normikontroll *de lege lata* ja *de lege ferenda*.' – *Juridica* 8, 572-580.
22. Ginter, C. (2001) 'Tüüptingimustest VÕS ja direktiivis 93/13/EMÜ.' – *Juridica* 7, 502-512.
23. Graddol, D. (2004) 'The future of language.' – *Science Magazine* 303, 1329-1331.
24. *Heumanns Handlexikon zu den Quellen des römischen Rechts* (1914) 9. Aufl. Hrsg. E. Seckel. Jena: Verlag von Gustav Fischer.
25. Hirsch, H. J. (1996) 'Juriidiliste isikute kriminaalvastutusest.' – *Juridica* 1, 19-23.
26. Ilus, E. (2000) *Rooma eraõiguse alused*. Toimetanud H. Pisuke. Tallinn: Kirjastus Ilo.
27. *Jowitt's Dictionary of English Law I-II* (1977) London: Sweet & Maxwell.
28. *Juridica* (1993-2002) Tartu Ülikooli õigusteaduskonna ajakiri. Peatoim. P. Varul. Tartu: Sihtasutus Iuridicum.
29. Kabur, H. (1966) 'Teoreetilist termini ja üldsõna vahekorra kohta.' – *Keel ja Kirjandus* 7, 426-431.
30. Kasik, R. (1995) 'Õiguskeele lauseehitus.' – *Õiguskeel* 5, 16-21.
31. Kask, P., Kull, R. (1996) 'Asjaõigusseaduse terminikasutus.' – *Õiguskeel* 5, 19-27.

32. Kask, P., Lill, A. (1997) 'Õigustermini *restitutio in integrum* ja väljendi *restitutio ad integrum* kasutamine.' – *Õiguskeel* 3, 12-14.
33. Kask, P. (2000) 'Õiguskeele üldküsimumsi. Õiguskeele mõiste ja suhe üldkeelega.' – *Õigus ja keel*. Koostajad E. Silvet, A. Vettik. Tallinn: Juura, Õigusteabe AS, 9-10.
34. Kaugia, S. (2005) 'Õiguse sotsioloogia: õigus kui sotsiaalse kontrolli instrument.' – *Sissejuhatus õigusteadusesse*. Tallinn: Kirjastus Juura, 45-61.
35. Kergandberg, E. (1999) 'Kümme märkust seoses prokuröri funktsionaalse rolliga Eesti tänases ja tulevases kriminaalmenetluses.' – *Juridica* 2, 64-72.
36. Kerge, K. (1995) 'Õiguskeel, tema vahendid ja väljavaated.' – *Õiguskeel* 4, 6-7.
37. Kerge, K. (2001) *Eesti süntaks keeleõppe praktikule*. Tallinn: Kirjastus TEA.
38. Kerge, K. (2004) 'Terminid leksikaalse ja grammatilise keelendina.' – *Eesti oskuskeel 2003*. Toimetanud S. Mäearu. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus, 19-46. (Rahvusvaheline terminoloogiakonverents 10. ja 11. oktoobril 2003. Ettekanded)
39. Kerikmäe, T. (1995) 'Mis on vähemus?' – *Juridica* 8, 330-334.
40. Kiris, A. (2001) 'Seaduste arusaadavuse nõude mõnest aspektist.' – *Õiguskeel* 1, 4-9.
41. Kjaer, A. L. (2004) 'A Common Legal Language in Europe.' – *Epistemology and Methodology of Comparative Law*. Edited by M. van Hoecke. Oxford and Portland Oregon: Hart Publishing, 377-398.
42. Knütel, R. (1994) 'Rechtseinheit in Europa und römisches Recht.' – *Zeitschrift für europäisches Recht*, 244-276.
43. Kramer, E. A. (1995) 'Lateinische Parömien zur Methode der Rechtsanwendung.' – *Steuerrecht. Ausgewählte Probleme am Ende des 20. Jahrhunderts. Festschrift zum 65. Geburtstag von Ernst Höhn*. Bern: Verlag Paul Haupt, 141-158.
44. Kukk, I. (2003) 'Õiguse ja halduse keel.' – *Eesti kirjakeele kasutusvaldkondade seisundi uuringud*. Toimetanud M. Raadik. Tallinn: TPÜ Kirjastus, 96-117. (Tallinna Pedagoogikaülikooli eesti filoloogia osakonna toimetised 4)
45. Kull, R. (1985) 'Kirjakeelest ja selle korraldamisest. (Kirjakeele korraldus nüüd ja praegu)' – *Keel ja Kirjandus* 12, 705-713.
46. Kull, R. (2000a) *Kirjakeel, oskuskeel ja üldkeel*. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus.

47. Kull, R. (2000b) 'Kas kindel või lagundatud kirjakeel? (Muutuv keel)' – *Keel ja Kirjandus* 1, 1-9.
48. Kull, R. (2000c) 'Oskuskeel ja üldkeel: erisused ja samasused.' – *Keel ja Kirjandus* 8, 545-557.
49. Kull, R., Saari, H. (1975) 'Die Entwicklung des estnischen terminologischen Gedankens und die Förderung der Fachsprachen in den letzten Jahren.' – *Congressus Tertius Internationalis Fenno-Ugristarum. Pars I. Acta Linguistica*. Tallinn, 245-249.
50. Laffranque, R. (1999) 'Kas Euroopa Liidust väljaastumine on juriidiliselt võimalik?' – *Juridica* 10, 500-506.
51. *Latin Words and Phrases for Lawyers* (1980) Edited by D. Sodhi, R. S. Vasan. New York: Law and Business Publications.
52. Lauzière, L. (1974) 'Un vocabulaire bilingue canadien.' – *Meta* 24, 109-114.
53. 'Law Journals Juridica and Juridica International. Publishing Legal Literature.' (2001) – *Faculty of Law, University of Tartu*. Compiled by P. Pruks. Tartu: Sihtasutus Iuridicum.
54. Lieberwirth, R. (1987) *Lateinische Fachausdrücke im Recht*. Heidelberg: Müller.
55. Liebs, D. (1998) *Lateinische Rechtsregeln und Rechtssprichwörter*. 6. Aufl. München: Beck.
56. Liivaku, U. (1997) 'Seadused, keel ja loogika.' – *Õiguskeel* 5, 5-8.
57. Liivaku, U. (1998) 'Keelehoole ja õiguskeel.' – *Õiguskeel* 1, 6-10.
58. Liivaku, U. (1999) *Kirjakeel ja kirjasõna*. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus.
59. Lill, A. (1984) 'Võõrast päritolu meditsiiniterminid vanemas eesti kirjakeeles.' – *Keel ja Kirjandus* 10, 614-621.
60. Lill, A. (1986) 'Kreeka-ladina päritoluga terminite tulek Eesti meditsiinitekstidesse (1869-1914).' – *Fenno-Ugristica* 13, 77-88. (Tartu Riikliku Ülikooli Toimetised, vihik 728)
61. Lill, A. (1996) 'Ladina keel õiguskeeles alusena.' – *Õiguskeel* 4, 9-13.

62. Luts, M. (1996) 'Lünga vastu tõlgendamise või analoogiaga? (Diskussioonist juriidilises meetodiõpetuses)' – *Juridica* 7, 348-352.
63. Maruste, R. (2001) 'Sõnavabadus ja selle piirid.' – *Juridica* 1, 15-23.
64. Mattila, H. E. S. (2000) 'Latinet i den finländska juridiska litteraturen.' – *Tidskrift utgiven av Juridiska Föreningen i Finland* 3, 269-322.
65. Mattila, H. E. S. (2002a) *Vertaileva oikeuslingvistiikka*. Helsinki: Kauppakaari Lakimiesliiton Kustannus.
66. Mattila, H. E. S. (2002b) 'De aequalitate Latinitatis jurisperitorum.' – *Revue internationale de droit comparé* 3, 717-758.
67. Mellinkoff, D. (1963) *The Language of the Law*. Boston, Toronto: Little, Brown and Co.
68. Mereste, U. (1995) 'Arvamus sõnade *omand* ja *omandus* semantikast ning rakendatavusest. Eesti Keele Instituudi ekspertarvamuse teemal.' – *Õiguskeel* 3, 35-38.
69. Mereste, U. (2000a) *Oskuskeel ja seaduste keeleline rüü*. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus.
70. Mereste, U. (2000b) 'Murelaps – legaaldefiniitsioon.' – *Õiguskeel* 3, 16-21.
71. Merusk, K. (1999) 'Halduslepingu vaidlustamine halduskohtus: probleemid ja võimalikud lahendused.' – *Juridica* 9, 458-464.
72. Meyer, D. (2002) *Juristische Fremdwörter, Fachausdrücke und Abkürzungen*. 11. Aufl. Neuwied, Kriftel: Lutherhand.
73. Möttus, A. (1997) 'Seaduse sõnastamine ja terminoloogia (3).' – *Õiguskeel* 4, 34-46.
74. Mäearu, S. (2005) 'Keelekasutuse keerdkäigud. Õigekiri.' – *Keel ja õigus*. Koostajad A. Vettik, E. Silvet. Tallinn: Kirjastus Juura, 169-185.
75. Narits, R. (1994) 'Tõlgendamine: teadus või seadus?' – *Juridica* 9, 228-231.
76. Narits, R. (1995) *Õiguse entsüklopeedia*. Tallinn: Õigusteabe AS Juura.
77. Narits, R. (1997) *Õigusteaduse metodoloogia I*. Tallinn: Juura.

78. Narits, R. (2002) 'Õiguskeele areng vajab sisulisi ja institutsioonilisi lahendusi.' – *Õiguskeel* 4, 4-5.
79. Neumann, U. (2001) 'Juristide keel.' – *Akadeemia* 4, 782-793.
80. Nõmper, A. (2000) 'Stigma abordi kaasus.' – *Juridica* 7, 440-453.
81. Oksaar, E. (1999) 'Kõnekeel, erialakeel, õiguskeel.' – *Juridica* 4, 199-207.
82. Oksaar, E. (2002) 'Seaduskeele probleeme Saksamaal.' – *Õiguskeel* 1, 6-10.
83. Ostrat, J. (1996) 'Disainlahenduste õiguskaitse probleeme.' – *Juridica* 5, 234-238.
84. Ots, H. (2001) 'Mõistmisest ja arusaamisest.' – *Õiguskeel* 2, 20-24.
85. Palmer, L. R. (1988) *The Latin Language*. London: Faber and Faber.
86. Parmas, A. (2002) 'Inimsusevastased kuriteod rahvusvaheliste kriminaalkohtute käsitluses.' – *Juridica* 5, 321-328.
87. Pruks, P. (1993) 'Head lugejad!' – *Juridica* 2, 41.
88. Pruks, P. (1996) 'Tartu Ülikooli õigusteaduskond.' – *Juridica* 9, 477-481.
89. Pruks, P. (2002) 'Iuridicumi andmebaas – kellele ja milleks?' – *Juridica* 4, 268-272.
90. Prükk, K. (2000) 'Austatud lugeja! (toimetajaveerg).' – *Juridica* 3, 137.
91. Pärna, P. (1995) 'OMAND ja OMANDUS juriidilisest vaatekohast.' – *Õiguskeel* 2, 27-28.
92. Ray, M. B., Ramsfield, J. J. (1993) *Legal Writing: Getting It Right and Getting It Written*. St. Paul, Minnesota: West Publishing Co.
93. Riikoja, E. (2001) 'Lisandi lugu (2).' – *Õiguskeel* 1, 20-26.
94. Ristikivi, M. (2003a) *Ladina keel juristidele*. 2., parandatud ja täiendatud trükk. Tallinn: Juura.
95. Ristikivi, M. (2003b) 'Ladina keel ajakirjas *Juridica* 1993-2002.' – *Juridica* 10, 727-732.

96. Ristikivi, M. (2004) 'Ladina juriidiline fraseoloogiasõnastik – kellele ja milleks?' – *Toimiv keel II. Töid rakenduslingvistika alalt*. Koostaja H. Metslang. Toimetanud M.-M. Sepper, J. Lepasaar. Tallinn: TPÜ Kirjastus, 236-243. (Tallinna Pedagoogikaulikooli eesti filoloogia osakonna toimetised 3)
97. Ristikivi, M. (2005a) 'Ignoratis terminis artis ignoratur et ars. I' – *Õiguskeel* 2, 27-36.
98. Ristikivi, M. (2005b) 'Ignoratis terminis artis ignoratur et ars. II' – *Õiguskeel* 3, 36-40.
99. Ristikivi, M. (2005c) 'Ladina õigusterminite ühtsusest Euroopas.' – *Õiguskeel* 4, 14-19.
100. Ristikivi, M. (2005d) 'Latin: The Common Legal Language of Europe?' – *Juridica International* 10, 199-202.
101. Roger, M. (2001) 'Riigi rahvusvaheline vastutus *erga omnes* kohustuste rikkumiste eest.' – *Juridica* 6, 423-428.
102. Roland, H., Boyer, L. (1998) *Locutions latines du droit français*. Paris: Litec.
103. Saari, H. (1980a) 'Omasõna ja võõrsõna paarid eesti oskussõnavaras (1).' – *Keel ja Kirjandus* 11, 654-666.
104. Saari, H. (1980b) 'Omasõna ja võõrsõna paarid eesti oskussõnavaras (1).' – *Keel ja Kirjandus* 12, 737-743.
105. Saari, H. (1981a) 'Omasõna ja võõrsõna paarid eesti oskussõnavaras (2).' – *Keel ja Kirjandus* 4, 201-210.
106. Saari, H. (1981b) 'Omasõna ja võõrsõna paarid eesti oskussõnavaras (2).' – *Keel ja Kirjandus* 5, 282-288.
107. Schwab, W. & Pagé, R. (1981) 'Les locutions latines et le droit positif québécois. Nomenclature des usages de la jurisprudence.' – *Dossiers du Conseil de la langue française. Etudes juridiques* 7. Québec: Editeur officiel du Québec.
108. Siimets-Gross, H. (2002) 'Rooma õigusteaduse kujunemine ja õitseng.' – *Juridica* 9, 626-634.
109. Sillaots, M. (2001) 'Riigikohtu lahend Eesti kriminaalmenetlusõiguse allikana.' – *Juridica* 2, 83-91.

110. Silvet, E. (1997) 'Ladinakeelne väljend õiguskeeles.' – *Õiguskeel* 2, 16-19.
111. Soodla, M. (2000) *Ladina keel juristidele*. Tartu: Sihtasutus Iuridicum.
112. Soosaar, S.-E. (2005) 'Õigusterminite etümoloogia.' – *Keel ja õigus*. Koostajad A. Vettik, E. Silvet. Tallinn: Kirjastus Juura, 111-117.
113. Sootak, J. (1997) 'Meditšiiniõiguse eetilistest lähtekohtadest.' – *Juridica* 2, 328-332.
114. Sootak, J. (1999) '*Corpus Iuris* ja Eesti kriminaalõigus.' – *Juridica* 4, 174-181.
115. Sootak, J. (2001) 'Karistusseadustiku süüteomõiste ja deliktistruktuur.' – *Juridica* 7, 445-452.
116. Sootak, J. (2005) 'Euroopa õiguskeelt tehakse Eestis.' – *Õiguskeel* 4, 27-31.
117. Sutt, M. (2002) 'Õigusakti tõlge eesti keelest inglise keelde juristi pilgu läbi.' – *Õiguskeel* 3, 38-40.
118. 'Sõnade *omand* ja *omandus* semantika ning terminoloogiline rakendatavus. Eesti Keele Instituudi ekspertarvamus.' (1995) – *Õiguskeel* 2, 24-26.
119. Talvik, E. (1936) *Rooma õiguslugu*. Konspekt. Dotsent dr. jur. Leo Leesmenti loengute alusel. Tartu.
120. Tamm, D. (1997) *Roman Law and European Legal History*. Copenhagen: DJØF Publishing.
121. Tamm, K. (1998) 'Põhiseaduse terminoloogiast.' – *Õiguskeel* 1, 7-12.
122. Tammelo, I. (2001) *Õiglus ja hool*. Toimetanud R. Narits, M. Luts. Tartu: Ilmamaa. (Eesti mõttelugu 42)
123. Tavast, A. (2004) 'Mõiste mõiste: tähendusteooriate mõju oskuskeelepraktikale.' – *Eesti oskuskeel 2003*. Toimetanud S. Mäearu. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus, 7-18. (Rahvusvaheline terminoloogiakonverents 10. ja 11. oktoobril 2003. Ettekanded)
124. Tiersma, P. (1999) *Legal Language*. Chicago, London: The University of Chicago Press.
125. Uibopuu, H.-J. (1997) 'Üldised inimõigused Eesti 1920., 1937. ja 1992. aasta põhiseadustes.' – *Juridica* 5, 234-241.

126. Uibopuu, H.-J. (1998) 'Eesti põhiseadus, rahvusvahelised suhted ja rahvusvaheline õigus.' – *Juridica* 4, 187-196.
127. Varul, P. (1993) 'Austatud *Juridica* esimese numbrilugeja! (toimetajaveerg).' – *Juridica* 1, 2.
128. Varul, P. (1995) 'Austatud lugeja! (toimetajaveerg).' – *Juridica* 1, 2.
129. Varul, P. (2002) 'Austatud lugeja! (toimetajaveerg).' – *Juridica* 4, 209.
130. Vettik, A. (1996) 'Oma ja võõras.' – *Õiguskeel* 5, 4-7.
131. Vettik, A. (2000) 'Mõiste ja tema keeleline ekvivalent.' – *Õiguskeel* 5, 22-24.
132. Vettik, A. (2005) 'Seaduste arusaadavus. Seaduseelnõu keeleline ja normitehniline laitmatus.' – *Keel ja õigus*. Koostajad A. Vettik, E. Silvet. Tallinn: Kirjastus Juura, 49-50.
133. Wacke, A. (1990) 'Lateinisch und Deutsch als Rechtssprachen in Mitteleuropa.' – *Neue Juristische Wochenschrift*, 877-886.
134. Weston, M. (1988) 'The Role of Translation at the European Court of Human Rights.' – *Protecting Human Rights: The European Dimension*. Köln, Berlin, Bonn, München: Carl Heymanns, 679-689.
135. Wieacker, F. (1978) 'Vom Lebenswert des römischen Rechts.' – *Latein und Europa*. Hrsg. K. Büchner. Stuttgart: Philipp Reclam jun., 95-114.
136. Wright, S. (1999) 'A Community That Can Communicate? The Linguistic Factor in European Integration.' – *Whose Europe? The Turn Towards Democracy*. Oxford: Blackwell, 79-103.
137. Wright, S. (2000) *Community and communication. The role of language in nation state building and European integration*. Clevedon: Multilingual Matters.

SUMMARY

The present master's thesis investigates juridical terminology of Latin origin in Estonian legal language. The terminology analysed in this study comprises the terms collected from the periodical *Juridica*²⁸² issued from 1993 to 2002.

While writing the current thesis, the following aims were set up:

- 1) to find out which legal terms of Latin origin, as well as their context, have become commonly used in Estonian legal language, relying on the texts in the periodical *Juridica* published in Estonia in the past ten years; to compare the results with the outcome of the study on the usage of Latin terms in Finnish juridical literature (Professor H. E. S. Mattila);
- 2) to analyse the problems arising from and typical of the use of Latin terms; to focus on the linguistic aspect of the terms employed, including their orthographic peculiarities, their morphology and relationship with the Estonian sentence, as well as the semantics of the terms and their connection with native terminology.

The main reasons for the comparison to the analysis conducted in Finland are: the rare occurrence of such investigations in Europe as a whole and the cultural proximity of Estonia and Finland, especially the similarities between the two languages.

The use of Latin in contemporary legal texts and its impact on terminology has been little researched in Estonia. Only single articles addressing the role of Latin in legal language have been published. At the same time Latin has great significance for law: the Estonian legal system as part of the legal system of continental Europe is based on Roman Law, which is considered the common denominator of European legal systems; it is also called “the *lingua franca* of the world's jurisconsults”.²⁸³ The same consistency can be observed in the language of Roman Law as well – the Latin language. Thus, in Estonian texts we can find legal terms in Latin, which developed more than two thousand years ago. In no way do such Latin words

²⁸² *Juridica*. Law Review University of Tartu. Ed.-in-chief Paul Varul. Tartu: Juridicum, 1993-. Also www.juridica.ee.

²⁸³ Wieacker, F. (1978), 97.

and expressions minimise the importance of developing and using legal terminology in our native language; on the contrary, these terms enrich the language of the law.²⁸⁴

While developing the terminology in our vernacular language, we consider the possibilities already existing in the language – the possibilities of means of expression and word building.²⁸⁵ In addition to such possibilities, terms of Latin origin are adopted into legal language. So it has been emphasised that in recent decades Latin legal terminology has been gradually becoming more important as regards the understanding and communication between lawyers representing different languages and legal systems.²⁸⁶ It is also observed that the use of Latin expressions facilitates unifying the European judicial system and makes juridical literature internationally understandable.²⁸⁷

The purpose of the research has determined its composition. The thesis begins with introductory and general matters, moving on to the more detailed and particular treatment of issues. As the focus is on the occurrence of juridical terms in legal language, an overview of the relationship between common language, terminology and legal language is given, and the main features of juridical terms are investigated. Legal language is a subtype of language for specific purposes, and its tools are the neutral vocabulary of the common language, legal terms and the terms applied in the areas regulated, as well as the grammar of the common language. Legal terms derive from the legal context and constitute the vocabulary of legal language. They define the notions arising from the legal order. A legal term occurs in legal language, but it can also be a word in the common language, having a particular meaning.

Latin legal terms are typically single words – stem words or compound words. In addition to nouns, also verbs, adjectives, pronouns, numerals and adverbs are used as terms. Latin terms are concise and economical, enabling one to convey the notion which otherwise in one's native language might require a lengthy explanation. Latin terms are often used to illustrate the text (the so-called juridical rhetoric), though they mostly carry specific legal information as normative arguments.

²⁸⁴ Silvet, E. (1997), 17.

²⁸⁵ Kull, R. (2000c), 550.

²⁸⁶ Benke, N., Meissel, F. S. (1997), 10.

²⁸⁷ Knütel, R. (1994), 251.

The reason for choosing the *Juridica* as the basis of the research is that the *Juridica* is currently the only Estonian juridical journal. The majority of juridical publications in Estonian have been printed in it. The articles in the *Juridica* contain texts concerning all major areas of law and thus give an objective overview of the different aspects of terminology. In 10 years articles have been published about public and private law in Estonia, as well as about international law, the laws of the EU and the theory, history and philosophy of law.

All in all, there are 96 issues²⁸⁸, containing 889 articles and 5091 pages. The study reveals that in Estonian legal language Latin is used rather extensively. 605 different Latin terms and phrases can be found in the articles examined. In total, Latin was used 2837 times – an average of 30 terms or phrases per issue and 3-4 terms or phrases per article. If we divide the number of pages by the number of terms and phrases, we can see that on average the Latin language appears on every second page of the *Juridica*.

Throughout the years, the use of Latin expressions in the *Juridica* has increased. In 1993, a total of 66 Latin expressions could be found in the articles, i.e. 1.08 expressions per article on average. In 2002, there were 448 instances of Latin terms used in the articles, i.e. 5.3 expressions per article.

The usage of Latin terms primarily depends on the historical development of the particular area of law. Latin terms and phrases are often used in articles on legal theory, philosophy of law, criminal law, international law, succession, and the law of obligation. In all these areas the body of terminology in use nowadays, developed in ancient times already, or during the Middle Ages.

Very few terms or no terms at all are to be seen in articles on labour law, family law, and business law. The development and study of these fields has mostly taken place in the 20th century. Hence there is very little or no connection with Roman Law from which the greater part of Latin legal terms originates.

²⁸⁸ In the first year, 1993, 6 issues were published, from 1994 to 2002, 10 issues *per annum* were issued.

I have compared the usage of Latin terms in Estonian legal language with the results of a similar study in Finland. In 2000, an article on the usage of Latin in Finnish juridical literature was published.²⁸⁹ The author of the research, Professor H. E. S. Mattila from the Faculty of Law of Helsinki University and Lapland University, focused on the comparative analysis of the usage of Latin terms and phrases in doctoral dissertations, textbooks, and the juridical encyclopaedia *Encyclopaedia Iuridica Fennica*, published in Finland in the 1990s. The comparative study points towards great similarities of the results. As in the periodical *Juridica*, in the Finnish publications of the 1990s there are approximately 600 different Latin terms in total.

Considering the frequency of usage, I established that there were at least five instances of 118 different Latin terms in the *Juridica*, and 80 terms in Finnish publications; at least three instances of 185 different terms in the *Juridica* and 170 in Finnish publications; and at least two instances of 262 terms in the *Juridica* and 270 in Finnish publications.

The comparison of the journal *Juridica* and the results of the research done by professor Mattila reveals that there is a considerable overlap between the vocabulary of the lawyers in the two countries. The most frequent words according to both studies are the basic concepts of law: *lex* 'law', *ius* 'right' and *forum* 'court of justice'. The most important expressions in the articles by Estonian and Finnish lawyers are *de lege ferenda* 'according to the law desirable to establish', *de facto* 'in fact', *culpa in contrahendo* 'pre-contractual liability', *lex fori* 'the law of the court', *nullum crimen nulla poena sine lege* 'there is no crime and no punishment without a law fixing the penalty', *pacta sunt servanda* 'agreements of the parties must be observed', *in dubio pro reo* 'in a doubtful case, the defendant is to be preferred', *ne bis in idem* 'not twice for the same, i.e. an individual may not be tried twice for the same crime', *ex officio* 'because of an office held', *prima facie* 'on the face of it; as things seem at first'.

During the period investigated – the 1990s – in both Estonia and Finland international legislation was studied in detail and the local legislation was harmonised with international legislation, which has had its influence on the usage of legal language in both countries. Also,

²⁸⁹ Mattila, H. E. S. (2000) 'Latinet i den finländska juridiska litteraturen.' – *Tidskrift utgiven av Juridiska Föreningen i Finland* 3, 269-322.

in their articles Estonian and Finnish lawyers often rely on sources in German, therefore the tradition of using Latin terms has strengthened to a large extent due to the influence of the principles adopted in German legal language.

There occur several problems when Latin terms are used. In Latin, a synthetic language, grammatical relationships are represented by applying suffixes and inflectional endings. As a result, the recognition and understanding of a Latin term may be affected by distinguishing singular and the plural form, as well as the use of a term in different case forms or with various prepositions. Difficulties of understanding can also be caused by the use of a less known Latin expression or improper use of an expression in a sentence, but also by employing too many Latin phrases.

Mistakes frequently appear in the spelling of Latin terms, as well as in the agreement between case forms and gender forms and in translation of Latin terms. The most common problem when using Latin terms, however, is adapting the foreign words to the context and incorporating them into the Estonian sentences. Ordinarily mistakes occur in the usage of two forms – the basic form in the nominative case and the adverbial in the ablative – in the proper context.

Polysemy is generally avoided in terminology. However, absolute monosemy is not in accordance with the principles of the functioning of language. The meaning of the term reflects the views of the place and age in which it is used, and its usage may become more specific or more general, or the term may even begin to denote a totally different idea. In case of polysemy the meanings of the terms become distinct first in the common language and legal language. But polysemy also occurs in the legal language of the various areas of law. Different meanings for the same terms have developed in penal power and civil law, for instance.

The meanings of legal terms are also dissimilar in the use of language in different legal systems. Legal language differs from language for other specific purposes in one significant aspect: it is culturally determined, associated with an individual society and its legal system. Even though the legal thinking in Europe as a whole is based on the common heritage of Roman Law and the terms originating from it have become rooted in modern legal systems, the meanings of Latin legal phrases do not coincide in the terminology used in the Anglo-

American legal system and in continental Europe. Smaller differences between the meanings of identical terms can also be found in the use of legal language of Romance and Germanic legal families.

Synonyms are widespread in legal language, too. Although there are particular requirements for the use of terms in the language for specific purposes in comparison with the general vocabulary in a language and the use of those terms outside the context of language for specific purposes, there are also similar features in the usage of both lexical and other variants. In the language for specific purposes, synonyms are not so freely used as in the common language, but variants cannot be completely avoided in legal terminology.

The synonymous variants of Latin legal terms do not vary on the level of legal systems and linguistic boundaries. Synonymy occurs mainly between two single words, but it can also appear between a single word and a phrase, with the latter being more specific. Also, synonymy can be observed between phrases or expressions themselves. Often grammatical and orthographic variants appear, and a term and its abbreviated form may exist in parallel. The most common type of lexical variants is the parallel existence of both the foreign term and the native term. The trend is towards using foreign words more readily in professional writings, particularly on the level of international communication and information exchange, whereas in more general texts and writings in the native language native phrases are preferred.

The polysemy and synonymy of legal terms have been researched in the present study thoroughly due to the fact that these have not been investigated before. Moreover, these are the essential issues to be discussed when analysing language for specific purposes.

The practical outcome of this study of legal terms of Latin origin in Estonian legal language is a contribution to the the correct use of terms based on Latin and systematisation of foreign terms. As a result of the research done, a “Latin-Estonian Juridical Dictionary” has been edited, which includes all Latin terms that have appeared in the *Juridica* and their Estonian counterparts which have been standardised and specified.

LISA 2: AJAKIRJAS JURIDICA ESINENUD LADINA ÕIGUSVÄLJENDITE SAGEDUSLOEND

corpus iuris	159	nullum crimen nulla poena sine lege	14
expressis verbis	125	preambula	14
lex mercatoria	96	actus contrarius	13
de lege ferenda	83	ex officio	13
culpa in contrahendo	58	lex specialis	13
lex fori	48	vacatio legis	13
erga omnes	43	actio Pauliana	12
de facto	41	bona fides	12
forum	36	conditio sine qua non	12
de lege lata	35	lex rei sitae	12
sui generis	33	quasi	12
numerus clausus	31	stricto sensu	12
ratio decidendi	27	forum academicum	11
ad hoc	26	ius civile	11
ius cogens	26	lex specialis derogat legi generali	11
lex fori concursus	25	superficies solo cedit	11
praeter legem	24	in re	10
a priori	23	lex posterior derogat legi priori	10
de iure	23	nota	10
obiter dictum	23	universitas	10
pacta sunt servanda	21	ad acta	9
prima facie	19	ad rem	9
ultima ratio	18	hereditas iacens	9
contra legem	17	ne bis in idem	9
in vitro	17	ultra vires	9
intra legem	16	acta iure gestionis	8
stare decisis	16	acta iure imperii	8
ius gentium	15	conditiones	8
per se	15	Corpus Iuris Civilis	8
resp.	15		
contra	14		

negotiorum gestio	8	opuscula	5
nulla poena sine lege	8	pro	5
nullum crimen sine lege	8	pro rata temporis	5
ex tunc	7	ratione loci	5
homo sociologicus	7	ratione personae	5
in corpore	7	referendum	5
lex	7	vis absoluta	5
lex causae	7	argumentum a fortiori	4
lex posterior derogat priori	7	clausula rebus sic stantibus	4
occupatio bellica	7	conditio	4
ratio legis	7	defensor legis	4
de minimis	6	ex nunc	4
in concreto	6	ex post facto	4
in dubio pro reo	6	ex vivo	4
ipso iure	6	fundamentum divisionis	4
ius naturale	6	inter partes	4
ius sanguinis	6	inter vivos	4
lege artis	6	iura novit curia	4
lex specialis derogat generali	6	ius	4
memorandum	6	ius puniendi	4
mens rea	6	ius scriptum	4
a contrario	5	lex generalis	4
actio libera in causa	5	lex generalis posterior non derogat legi speciali priori	4
arbiter	5	lex loci	4
bis	5	methodus demonstrativa (in iure)	4
forum externum	5	opinio iuris	4
forum internum	5	post mortem	4
homo oeconomicus	5	ratio	4
in abstracto	5	res iudicata	4
ius soli	5	salus aegroti suprema lex	4
lex posterior	5	vis compulsiva	4
mutatis mutandis	5	a posteriori	3
nulla poena	5	ab initio	3
nullum crimen	5		
obiter dicta	5		

audiatur et altera pars	3	status activus	3
causa	3	successio universalis	3
codex	3	summa summarum	3
Constitutio Criminalis Carolinae	3	actio popularis	2
de iure belli ac pacis	3	alter ego	2
de iure civili	3	ars	2
delictum sui generis	3	assessor	2
dominus membrorum suorum nemo videtur	3	bonos mores	2
eo ipso	3	conceptus generalis	2
ex mortuo	3	constitutio	2
foeticidium	3	corpus delicti	2
fontes iuris	3	culpa	2
genus proximum	3	culpa lata	2
intentio lectoris	3	culpa levis	2
inter nationes	3	culpa levissima	2
inter se	3	culpa post contractum finitum	2
ius commune	3	curia	2
ius est ars boni et aequi	3	damnum emergens	2
ius respondendi	3	de lege lata et ferenda	2
lex flagi	3	digesta	2
locatio conductio operarum	3	dolus	2
locus standi	3	dolus eventualis	2
mala fide	3	dominus negotii	2
nemo iudex in causa sua	3	edictum perpetuum	2
non bis in idem	3	effectus	2
nullum crimen sine lege et sine periculo sociali	3	ex aequo et bono	2
occupatio quasi bellica	3	ex ante	2
opinio iuris sive necessitatis	3	exceptiones in personam	2
pactum de contrahendo	3	fides	2
post factum	3	forum arresti	2
res extra commercium	3	forum non conveniens	2
restitutio in integrum	3	forum shopping	2
sensu stricto	3	hermeneutica iuris	2
		homicidium	2

in dubio pro libertate	2	res in transitu	2
incl./inclusive	2	secundum legem	2
		sic volo, sic iubeo	2
intentio auctoris	2	societas delinquere non potest	2
intentio operis	2	species	2
inter alia	2	status activitatis	2
ipso facto	2	status civitatis	2
iura	2	status libertatis	2
ius distributiva	2	status quo	2
ius honorarium	2	status quo ante	2
ius inter gentes	2	tabula rasa	2
ius nudum	2	ultra partes	2
ius poenale	2	ultra vires hereditatis	2
ius publicum	2	venire contra factum proprium	2
ius repraesentationis	2	vice versa	2
legis actio	2	voluntas aegroti suprema lex	2
lex artis	2	a limine	1
lex domicilii	2	a maiore ad minus	1
lex electronica	2	a minore ad maius	1
lex loci celebrationis	2	ab intestato	1
lex loci delicti	2	abrogatio legis expressa	1
lex loci solutionis	2	abrogatio legis tacita	1
lex stricta	2	actio	1
locatio conductio	2	actus reus	1
lucrum cessans	2	aditio hereditatis	1
mortis causa	2	aerarium	1
ne ultra petita	2	agenda	1
nulla poena sine culpa	2	alienatio	1
persona	2	amicus curiae	1
poena extraordinaria	2	amicus letter	1
princeps	2	amita	1
pro et contra	2	animadverto	1
producta et instrumenta sceleris	2	animal rationale et sociale	1
quinquies	2		

animus iniurandi	1	credo	1
argumenta non sunt numeranda, sed ponderanda	1	criminalia	1
argumentum a simile	1	cui prodest	1
argumentum ad hominem	1	cuius est solum, eius est usque ad inferos	1
argumentum e contrario	1	cuius regio eius religio	1
auctoritas	1	culpa gravis	1
audi alteram partem	1	culpa post contractum	1
avunculus	1	cultura	1
banca	1	de iure divino	1
beneficium inventarii	1	de iure imperii	1
beneficium separationis	1	de lege artis	1
bona receptitia	1	definitio	1
boni mores	1	definitio periculosa	1
capitis deminutio	1	delegatus non potest delegare	1
casus	1	delicta commissiva per omissionem	1
circulus inextricabilis	1	delicta omissiva	1
civiliter uti	1	dictum	1
claris et expressis verbis	1	differentia specifica	1
clausula	1	divisio	1
clausura	1	do ut des	1
Codex Iuris Canonici	1	doctorum opinio	1
codicillus	1	dolus directus	1
collatio	1	dolus praemeditatus	1
comitas gentium	1	dolus repentinus	1
communicatio	1	dominium	1
communis opinio	1	donatio virginitatis causa	1
concurrere	1	ecclesia non sitit sanguinem	1
condominium	1	ego	1
conductor	1	eiusdem generis	1
consensus	1	elegantia iuris criminalis	1
constitutio principis	1	emptio venditio	1
contra bonos mores	1	ergo	1
contradictio in adiecto	1	ex cathedra	1
conventio	1		

ex iniuria ius non oritur	1	in se	1
ex iniuria non ius oritur	1	in toto	1
ex iure	1	indicatio	1
ex lege	1	infanticidium	1
ex post	1	inquisitio	1
exceptiones in rem	1	institutio	1
expressis et claris verbis	1	institutio heredis	1
extranei heredes	1	inter omnes	1
facere	1	interpretatio recta	1
facio	1	intra vires	1
falsa demonstratio	1	intuitu personae	1
favor legis	1	iudex legibus solutus non est	1
favor testamenti	1	iudicium	1
femina	1	iudicium dabo	1
filia ultimi gentis	1	iurisdictio cautelaria	1
fiscus	1	ius aequum	1
forum contractus	1	ius animatum	1
forum domicilii	1	ius circa sacra	1
fructus naturalis	1	ius criminale	1
functus officio	1	ius disponendi	1
genus	1	ius ecclesiasticum	1
heredes voluntarii	1	ius in bello	1
homo sapiens	1	ius in sacra	1
hostis	1	ius lex humana est	1
humanae vita	1	ius proprium civile	1
ignoratio elenchi	1	ius publicum est, quod ad statum rei Romanae spectat,	1
imperite	1	ius privatum, quod ad singulorum utilitatem	
implicite	1	pertinet	
in absentia	1	ius strictum	1
in aeternum	1	iustitia commutativa	1
in camera	1	iustitia fundamentum regnorum est	1
in dubio pro	1	laesio enormis	1
in dubio pro labore	1	lapsus	1
in natura	1		
in rem	1		

legatum	1	mala per se	1
leges	1	mala fides	1
legibus solutus	1	malam partem	1
legis vicem	1	Malleus Maleficarum	1
legitimatio activa	1	manus manum lavat	1
legitimatio passiva	1	mare liberum	1
lex Aquilia	1	matertera	1
lex celebrationis	1	media sententia	1
lex contractus	1	mixtum compositum	1
lex iniusta non est lex	1	mobilia sunt vigilia	1
lex loci actum	1	moribundi	1
lex loci delicti commissi	1	mortuus aperit oculos viventis	1
lex loci domicilii	1	mos Gallicus	1
lex loci laboris	1	mos Italicus	1
lex maritima	1	mos maiorum	1
lex mitior	1	mulieris portio vel viscerum	1
lex monetae	1	multis	1
lex nationalis	1	narra mihi factum, ego tibi narrabo ius	1
lex non distinguit	1	natio	1
lex personalis	1	neminem laedere	1
lex posterior generalis non derogat priori speciali	1	nemo iudex in propria causa	1
lex publica	1	nemo plus iuris transferre posset quam ipse habet	1
lex Scantinia	1	nihil nocere	1
lex scripta	1	non enim numero haec iudicantur, sed pondere	1
lex sportiva	1	non liquet	1
lex talionis	1	non salus aegroti suprema lex, sed voluntas aegroti suprema lex	1
lex voluntatis	1	nulla poena nullum crimen sine lege	1
locatio conductio operis	1	nullum crimen nulla poena sine lege certa	1
locatio conductio rei	1	nullum crimen nulla poena	1
locator	1		
locum tenens	1		
locus delicti	1		
locus regit actum	1		
Magna Charta	1		

sine lege parlamentaria		persona ficta	1
nullum crimen nulla poena sine lege scripta	1	persona sui iuris	1
nullum crimen nulla poena sine lege scripta stricta	1	philosophia perennis	1
nullum crimen nulla poena sine lege stricta	1	plagium	1
nullum crimen sine lege stricta	1	poena	1
numerantur sententiae, non ponderantur	1	poena absoluta ad effectum	1
numerus fixus	1	poena naturalis	1
obiter	1	poena relata ad effectum	1
obligatio erga omnes contractantes	1	pontifex	1
occidit, qui non servat periturum, ubi potest	1	potestas delegata delegari non potest	1
oeconomus	1	praecipium	1
omitto	1	praetor peregrinus	1
pacta	1	prima causa	1
pactum	1	prima ratio	1
pactum conventum	1	primum non nocere	1
par in parem non habet imperium	1	primus inter pares	1
pari passu	1	princeps legibus solutus est	1
partitio	1	principia	1
passim	1	prior tempore potior iure	1
pater	1	privatus	1
pater familias	1	pro bono	1
patere legem quem fecisti	1	pro forma	1
patruus	1	pro patria	1
peculium castrense	1	procurator	1
per stirpes	1	punitio	1
perduellis	1	quo vadis	1
pereat mundus, fiat iustitia	1	quod non est in actis, non est in mundo	1
perinde ac cadaver	1	ratio legis est anima legis	1
perpetuum mobile	1	ratione materiae	1
		rebus sic stantibus	1
		referendarius	1
		repetitio	1
		rerum repetitio	1

res communis omnium	1	summa potestas in cives	1
res immobiles	1	legibus soluta	
res ipsa loquitur	1	summis desiderantis	1
res mobiles	1	suo iure	1
res publica	1	suo moto	1
res specialis	1	tacitus consensus populorum	1
respondeat superior	1	tenere	1
salus rei publicae lex	1	tenor	1
suprema est		ter	1
sciens et volens	1	terminus	1
se defendo	1	terra incognita	1
secunda	1	testamenti factio	1
sensu largo	1	testamentum	1
sensus verborum est anima	1	testamentum holographum	1
legis		thesaurus	1
sexies	1	transmissio	1
sine qua non	1	ubi homo, ibi ius	1
singularia non sunt	1	ubi societas, ibi ius	1
extendenda		ubique	1
situs	1	ultimum remedium	1
sol invictus	1	ultra	1
status iuris	1	unitas actus	1
status iuris quo ante	1	uno actu	1
status subiectionis	1	ut res magis valeat quam	1
stricte	1	pereat	
studium	1	utile per inutile non vitiatur	1
sub voce	1	venia legendi	1
substitutio heredis	1	verbis aut re	1
substractum	1	veritas	1
successio per universitatem	1	veteres	1
successio singularis	1	vetustas	1
sui heredes	1	vigilantibus iura scripta sunt	1
sui iuris	1	vis obligandi	1

MUUD AJAKIRJAS *JURIDICA* ESINENUD LADINA VÄLJENDID

op. cit. (opus citatum/opere citato)	141
cum laude	56
circa/ca	51
ibid/ib (ibidem)	31
supra	22
et al. (et alii)	18
alma mater	17
curriculum vitae/cv	17
etc (et cetera)	11
idem/id	9
i.e./id est	6
sic	5
AD/anno Domini	4
anno	4
cf (confer)	2
infra	2
ad astra	1
aliud	1
alma mater Dorpatensis	1
alma mater Tartuensis	1
doctor iuris/dr iur	1
dum spiro, spero	1
e.g./exempli gratia	1
sine anno	1
sine loco	1
summa cum laude	1

LISA 3: SOOME JURIIDILISES KIRJANDUSES ESINENUD LADINA VÄLJENDITE SAGEDUSLOEND

306

Heikki E.S. Mattila

Bilaga 1: Frekvensordlista över det nutida juristlatinnet i Finland

Listan innehåller alla termer och fraser som påträffats i den genomgångna juridiska litteraturen från 1990-talet. Uttrycken är ordnade enligt antalet förekomster i materialet.

109	lex (med bestämn.)	7	ex ante
59	forum (med bestämn.)	7	in casu
36	ius (med bestämn.)	7	ius commune
31	pactum/pacta (med bestämn.)	7	lex rei sitae
25	culpa (med bestämn.)	7	negotiorum gestio
24	nulla poena sine lege (scripta)	7	nullum crimen sine lege (delvis med bestämn.)
24	pacta sunt servanda	6	animus (med bestämn.)
21	lex fori	6	clausula rebus sic stantibus (av vilka 3 rebus sic stantibus)
20	ratio (till största delen med bestämn.; se även ratione)	6	conditio (condicio) sine qua non
17	traditio	6	detentio
16	actio (med bestämn.)	6	ex post
16	dolus (med bestämn.)	6	favor defensionis
16	in dubio (med bestämn.)	6	garantia
15	lex loci (med bestämn.)	6	iurisdictio (med bestämn.)
15	ne bis in idem	6	lex causae
14	iura novit curia	6	lex posterior (delvis med bestämn.)
14	res (till största delen med bestämn.)	6	lis pendens (av vilka ett litis pendens)
14	status (delvis med bestämn.)	6	mora (med bestämn.)
12	lex specialis (delvis med bestämn.)	5	actio popularis
12	lex superior (delvis med bestämn.)	5	ad hoc
11	de lege ferenda	5	bona fides
11	desuetudo	5	consul (med bestämn.)
11	immissio	5	contra legem
10	de facto	5	datio (med bestämn.)
10	e contrario	5	de iure (med bestämn.)
10	ex officio	5	dolus eventualis
10	inter partes	5	emissio
10	interventio	5	error (med bestämn.)
10	prima facie	5	falsa demonstratio non nocet
10	veto	5	forum rei sitae
9	audiatur altera pars (v. audi)	5	in dubio pro reo
9	culpa in contrahendo	5	lex superior derogat legi inferiori
9	reformatio in peius	5	locus regit actum
8	argumentum (med bestämn.)	5	nemo (med bestämn.)
8	contra (med bestämn.)	5	numerus clausus
8	iustitia (med bestämn.)	5	opinio (med bestämn.)
8	lex commissoria	5	optio
8	ratio legis	5	perpetuatio (med bestämn.)
7	bonus pater familias	5	praeter legem
7	causa		

5 pro et contra	3 da mihi factum, dabo tibi ius
5 pro rata	3 data
5 ratio decidendi	3 datio in solutum
5 re integra	3 de lege lata
5 stare decisis	3 delicta propria
5 status quo	3 de minimis (non curat lex)
5 tertius	3 dolus determinatus
5 traditio longa manu	3 dolus directus
5 ultima ratio	3 dominium (<i>med bestämn.</i>)
4 acta (<i>med bestämn.</i>)	3 error in obiecto
4 animus donandi	3 essentialia negotii
4 a priori	3 ex analogia
4 beneficium (<i>med bestämn.</i>)	3 ex lege
4 bona fide	3 ex nunc
4 caveat emptor	3 ex tunc
4 constitutum possessorium	3 fiat iustitia (<i>med bestämn.</i>)
4 culpa in eligendo (<i>med bestämn.</i>)	3 fiducia
4 delicta (<i>med bestämn.</i>)	3 forum connexitatis
4 ex aequo et bono	3 forum prorogatum
4 exculpatio	3 forum reconventionis
4 forum domicilii	3 genus
4 forum hereditatis	3 in dubio contra fiscum
4 in natura	3 in dubio mitius
4 ius civile	3 inter vivos
4 ius cogens	3 iudicium
4 lex mercatoria	3 iurisdictio voluntaria
4 lex specialis derogat legi generali	3 ius sanguinis
4 litis denuntiatio	3 ius soli
4 lucrum cessans	3 lex generalis
4 mala fide	3 lex iniusta non est lex
4 mala fides	3 lex loci contractus
4 natura (<i>med bestämn.</i>)	3 lex loci debitoris
4 passim	3 lex loci delicti commissi
4 politia	3 lex loci solutionis
4 razione (<i>med bestämn.</i>)	3 lex posterior derogat legi priori
4 retentio	3 litis consortium (<i>delvis med bestämn.</i>)
4 traditio brevi manu	3 locus delicti
3 a fortiori	3 ne eat iudex ultra petita partium
3 aberratio ictus	3 nemo iudex sine actore
3 adoptio (<i>med bestämn.</i>)	3 opinio iuris (<i>en förekomst med bestämn.</i>)
3 argumentum a fortiori	3 possessio
3 audi alteram partem (<i>jfr. äv. audiatur altera pars</i>)	3 primus
3 cessio (<i>med bestämn.</i>)	3 quod non est in actis, non est in mundo
3 comitas gentium	3 ratihabitio
3 condictio (<i>med bestämn.</i>)	3 rebus sic stantibus (<i>jfr. äv. clausula rebus sic standibus</i>)
3 culpa in eligendo	3 res extra commercium
3 culpa levis (in abstracto)	

3 secundus	2 in abstracto
3 species	2 in concreto
3 statuta (<i>med bestämn.</i>)	2 in contractu
3 sui generis	2 in contrahendo
3 usus (<i>delvis med bestämn.</i>)	2 in dubio contra stipulatorem (profes-
2 accidentalia negotii	rentem)
2 acta iure gestionis	2 in fine
2 acta iure imperii	2 in iure
2 actio negatoria	2 interpretatio (<i>med bestämn.</i>)
2 actio quanti minoris	2 intra legem
2 ad infinitum	2 ipso iure
2 anatocismus	2 iurisdictio contentiosa
2 argumentum a maiori ad minus	2 ius ad bellum
2 argumentum a minori ad maius	2 ius gentium
2 aut dedere aut iudicare	2 ius in bello
2 bona officia	2 ius privatum
2 cautio (<i>med bestämn.</i>)	2 iustitia commutativa
2 ceteris paribus	2 iustitia distributiva
2 codex	2 lex domicilii
2 communis opinio doctorum	2 lex imperfecta
2 compensatio lucri cum damno	2 lex patriae
2 competentia ratione loci (<i>med bestämn.</i>)	2 litis consortium necessarium
2 concursus	2 locatio conductio (<i>med bestämn.</i>)
2 consuetudo	2 luxuria
2 consul electus (<i>med bestämn.</i>)	2 mala in se
2 culpa in instruendo	2 mala prohibita
2 damnum emergens	2 mare (<i>med bestämn.</i>)
2 dare	2 modus vivendi
2 datio solvendi causa	2 mora accipiendi
2 domicilium (<i>med bestämn.</i>)	2 mora creditoris
2 dominus	2 mora solvendi
2 exequatur	2 mos (<i>en förekomst med bestämn.</i>)
2 ex iure domini	2 naturalia negotii
2 expressis verbis	2 naturalis ratio
2 facere	2 negligentia
2 favor testamenti	2 negotium (<i>med bestämn.</i>)
2 forum administrationis	2 non facere
2 forum arresti	2 nulla poena sine culpa
2 forum competens	2 nullum tributum sine lege
2 forum contractus	2 obiter dicta (dictum)
2 forum delicti	2 pactum de contrahendo
2 forum demorationis	2 perpetuatio fori
2 forum deprehensionis	2 perpetuatio iurisdictionis
2 forum negotii	2 persona non grata
2 forum non conveniens	2 petitum
2 forum solutionis	2 receptum arbitri
2 gestor	2 res incorporales
2 ignorantia iuris nocet	2 res iudicata

retorsio	bona fide
revisio	bonitas
sic tuo utere (utere tuo)	bonus
situs	casus
societas (<i>en förekomst med bestämn.</i>)	cautio damni infecti
terra nullius	cautio iudicatum solvi
tertium comparationis	cessante ratione non cessat lex ipsa
ultra partes	cessio bonorum
ultra vires	cessio legis
veritas (<i>med bestämn.</i>)	ceteris paribus
vis (<i>med bestämn.</i>)	civiliter uti
ab initio	civitas perfecta
ablativus absolutus	cogito, ergo sum
abolitio	communio incidens
a contrario	competentia ratione materiae
actio	compilatio
actio communis	compositum mixtum
actio in personam	compromissum
actio in rem	condicio sine qua non
actio libera in causa	condictio generalis
actio pro socio	condictio indebiti
actiones	condictio-kanteet
actori incumbit probatio	consortium
actor sequitur forum rei	consul missus
a dato	contra
ad interim	contra constitutionem
adoptio minus plena	contra proferentem
adoptio plena	corpus
aequalitas	cuius regio eius religio
aequitas	culpa in contractu
alter ego	culpa in eligendo, instruendo vel inspiciendo
alterum non laedere	culpa in eligendo sive custodiendo
a minori ad maiorem	culpa in inspiciendo
amnestia	culpa levis in concreto
animus domini	culpa luxuria
a posteriori	cumulatio actionum
apud iudicem	curia
argumentum ad absurdum	debellatio
ars	de iure
asylum	de iure gestionis
aut dedere aut iudicare	de iure imperii
aut dedere aut punire	de lege ferenda
a viso	de lege sententia
bellum omnium contra omnes	delicta iuris gentium
beneficium	delirium
beneficium competentiae	denuntiatio
beneficium revisionis	dictionarium
bonae fidei negotia	

diligentia	impossibilium nulla est obligatio
dispositio	in absurdum
dolus	inciviliter agere
dolus in contrahendo	in claris nulla interpretatio
dolus indeterminatus	in dubio pro securitate
dolus subsequens	in iudicio
domicilium originis	in pari turpitudine melior est causa possidentis
dominium directum	in rem
dominium utile	in solidum
duplex usus	inter arma silent leges
encyclopaedia	internuntius
equilibrium	interpretatio cessat in claris
erga omnes	interpretatio praeter legem
error in persona	intra constitutionem
esse – percipi	iudex
ex auctoritate principis	iura circa res
exceptio plurium litis consortium	iura in personam
ex contrario	iura in re aliena
exemptio	iura in rem
ex incommunicato	iura personarum
ex iure crediti	iura quaesita
ex nihilo nihil fit	iure gestionis
expressio unius exclusio alterius	iure imperii
extinctio	iuris utriusque doctor
fabrica ecclesiae	ius naturae
factum superveniens	ius naturale
favor matrimonii	ius non scriptum
fiat iustitia (et) pereat mundus	ius particulare
fiat iustitia ruat coelum	ius publicum
fiducia (cum creditore)	ius scriptum
fiscus	ius talionis
fissio	iustitia attributrix
fora specialia	iustitia civilis
formula	iustitia evangelica
forum conventionale	iustitia explectrix
forum exclusivum	iustitia legalis
forum generale	iustum pretium
forum legale	lege artis
forum privilegiatum	lex cartae sitae
glossa	lex fundamentalis
habeas corpus	lex iniustissima
honeste vivere	lex loci actus
ibid.	lex loci regit actum
idem	lex personae
ignorantia iuris neminem excusat	lex posterior generalis non derogat legi priori speciali
imbecillitas	lex scripta
imperium	
implicite	

libertas domini	per annum
litis contestatio	per definitionem
locatio conductio operarum	per modum conclusionis
locatio conductio operis	per modum determinationis
malitiosa desertio	perpetuatio obligationis
mare clausum	per procuram
mare liberum	per se
mater semper certa est	personae
mediatio	pietas
mens rea	pignoris causa indivisa est
minima non curat praetor	plenum
missio	post mortem
mobilia sequuntur personam	praestare
mortis causa	praeter constitutionem
mos gallicus	praetor
mutatis mutandis	processus
mutuum	professio
nam	pro forma
narcotica	progressio
natura humana	prospectus
natura rei	pro summa concurrente
natura rerum	querel(1)a de denegata iustitia
negotium in favorem tertii	questio
negotium mixtum cum donatione	qui arbitrium pecunia compromissa re-
nemo dat	ceperit eum sententiam dicere cogam
nemo iudex in causa sua	qui iure
ne procedat iudex ex officio	qui iure suo utitur nemini facit iniuriam
nominatio auctoris	quorum
non liquet	ratio materiae
non scriptum	ratione loci
nullum crimen sine lege, nulla poena sine lege poenali	ratione materiae
obligatio naturalis	ratione personae
occasio legis	ratione temporis
omnibus	ratio scripta
omnis diligentia	ratio valoris
opinio iuris sive necessitatis	referendum
opinio necessitatis	regressus ad infinitum
oratio principis	reparatio
ostensio	repertorium
pacta nuda	res futurae
pactum constitutionis	res in transitu
pactum de palmario	res ipsa loquitur
pactum de quota litis	res litigiosa
pactum subiectionis	res nullius
pari passu	restitutio in integrum
partes secando	scripta ratio
pater is est quem nuptiae demonstrant	sensus
	sententia

sententiam stari	transmissio
separatio quoad thorum et mensam	trivium
sic et non	ultimatum
si omnes	ultra legem
socialitas	unitas
societas	universitas
societas Europaea	usucapio
statuta mixta	usus publicus
statuta personalia	usufructus
statuta realia	uti possidetis
structura	venire contra factum proprium
summum ius summa iniuria	veritas est adaequatio intellectus et rei
sum cuique tribuere	vis absoluta
tabula rasa	vis maior
testis unus testis nullus	vocabularium